

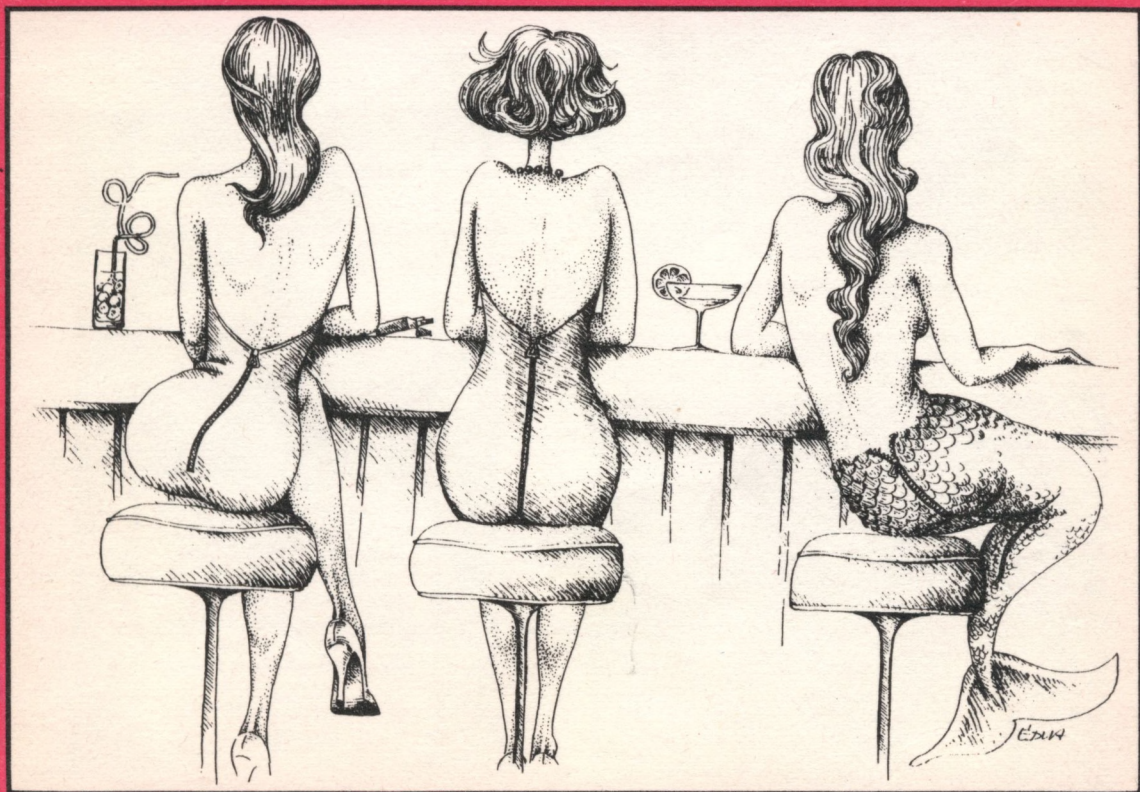
P 400(2)

Nem kölcsönözhető

'90|9

OSZK
KÖNYVTÁRSZÁMJELE
KÖNYVTÁRSZÁMJELE

Könyvtáros

Juhász Gyula akadémikus

Dr. Hans Peter Geh, az IFLA elnöke (a kép bal szélén)

**Képek az MKE
22. Vándorgyűléséről
Cikkeinket lásd az 509–538.
oldalakon
(Hegedüs Éva felvételei)**

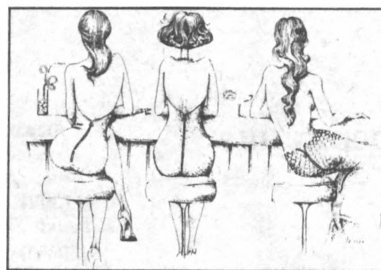
Berke Barnabásné fősztályvezető

**Billédi Ferencné dr. és Poprády Géza, az MKE
elnöke, illetve főtítkára**

**HUNGARICVS BIBLIOTHECARII
ANNO DOMINI MCMXXII**

40. évfolyam, 9. szám
1990. szeptember

Könyvtáros

TARTALOM

Bereczky László	Szavazás	507
	Vándorgyűlés Székesfehérváron	509
Balsay István	Kedves vendégeink, kedves könyvtárosok!	510
	Üdvözetek	511
Juhász Gyula	A könyvtárak értékőrző és ismeretátadó szerepe	512
Dr. Hans Peter Geh	A könyvtárak mint megőrző és jövőorientált információs központok	518
Balogh Ferencné	Gyermekek- és ifjúsági könyvtári ellátás egy közepes nagyságú magyar városban	523
Berke Barnabásné	NEKTÁR: Nemzeti könyvtári átfogó információs rendszer	527
Somkuti Gabriella	A társadalomtudományi szekció ülése	535
Borsa Gedeon	A hazai könyvnyomtatás történetének vázlata a szabadságharcig	538
Bereczky László- Vajda Kornél	A vezető (ki)választás apóriái	542
Bényei Miklós-Jékel Pál	Informatikus könyvtáros szak a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen	546
Kopcsay Ágnes	Video a közművelődési könyvtárakban	551
	Olvastuk	556
HOLMI		559
LÁTÓKÖR		
Papp István	Egy jégre tett építkezés szakmai programjáról	560
Böröndi Lajos	Istállónak nem alkalmas (<i>Napló</i>)	565
Vajda Kornél	Szűcs Édua (<i>A Könyvtáros galériája</i>)	567
SAKMAI FOLYÓIRATOK-HÁLÓZATI HÍRADÓK		568

A lapunk e számában közölt grafikák Szűcs Édua alkotásai

Из содержания

22-я выездная сессия Общества венгерских библиотекарей (речь открытия: *István Balsay*, доклады: *Дьюла Юхас, Ханс Петер Гех*, обзоры президентов и содоклады сессий секции) (509);

Берецки Ласло-Вайда Корнел: Аномалии в занятии поста директора одной областной библиотеки (542);

Беньей Миклош-Йежел Пал: Информационно-библиотечная специальность в дебреценском университете (546).

From the contents

22th meeting of the Hungarian Library Association (opening address by *István Balsay*, lectures by *Gyula Juhász, Hans Peter Geh*, and chairman reviews and correferates on the section sessions) (509);

László Bereczky-Kornél Vajda: Anomalies in filling a director status in a county library (542);

Miklós Bényei-Pál Jékel: Informatics and librarianship faculty on the Debrecen University (546).

Aus dem Inhalt

Zweiundzwanzigste Wandersammlung des Vereins der Ungarischen Bibliothekare (Eröffnungsrede von *István Balsay*, Vorlesungen von *Gyula Juhász* und *Hans Peter Geh*, Zusammenfassungen der Vorsitzenden und Korreferaten der Sektionsitzungen) (509);

László Bereczky-Kornél Vajda: Anomalien bei Besetzung der Post des Direktors einer Komitátsbibliothek (542);

Miklós Bényei-Pál Jékel: Informatiker und Bibliothekar: ein Fach an der Universität im Debrezin (546).

Cikkeink szerzői

Balogh Ferencné, a Veszprémi Megyei Könyvtár osztályvezetőhelyettese; *Balsay István*, Székesfehérvár Megyei Város tanácselnöke; *Bereczky László*, a Könyvtáros főszerkesztője; *Berke Barnabásné*, az OSZK főszerkesztője; *Bényei Miklós*, a Debreceni Megyei Könyvtár főmunkatársa; *Borsa Gedeon*, az OSZK ny. osztályvezetője; *Böröndi Lajos*, a Mosonmagyaróvári Városi Könyvtár igazgatóhelyettese; *dr. Hans Peter Geh*, az IFLA elnöke; *dr. Jékel Pál*, a KLTE Dékánia osztályvezetője; *Juhász Gyula* akadémikus, az OSZK főigazgatója; *Kopcsay Ágnes*, az FSZEK VII. kerületi főkönyvtárának munkatársa; *Papp István*, az FSZEK főigazgató-helyettese; *Somkuti Gabriella*, az OSZK ny. osztályvezetője; *Vajda Kornél*, a Könyvtáros munkatársa

KÖNYVTÁROS

FŐSZERKESZTŐ:
BERECZKY LÁSZLÓ

A szerkesztőség címe: 1135 Budapest, Frangepán u. 50-56. II. 239. és 241.

Telefon: 111-3279; 131-0909/227, 228 m.

Kiadja a **Arany János Lap- és Könyvkiadó Kft.**

1055 Budapest, Szalay u. 10-14. Tel.: 112-7870

Felelős kiadó: **Szabó B. István** ügyvezető

Szedte a Fényszedő Központ Kft. (900637/20)

Petőfi Nyomda – 90/20082 Kecskemét, 1990

Felelős vezető: **Birkás Béla** igazgató

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Művelődési Minisztérium Osvát Ernő Alapítványától és a Magyar Hitelbank Kurátor Alapítványtól

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzletében és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/a. –1900–, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 219-98636, 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj 1 évre 624, ½ évre 312, ¼ évre 156 forint. Egy szám ára 52 forint. Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1389 Budapest, Postafiók 149.

Szavazás

Ma (július 29-én) éppen arra szavazunk, hogy a nép (az istenadta) vagy az országgyűlés (a népadta) válassza-e a köztársasági elnököt. Háromnegyed esztendőn belül ez a negyedik szavazás, és nem kell ahhoz nagy jóstehetség, hogy kimondjam, az elkövetkező esztendőekben egyre többször fogunk szavazni.

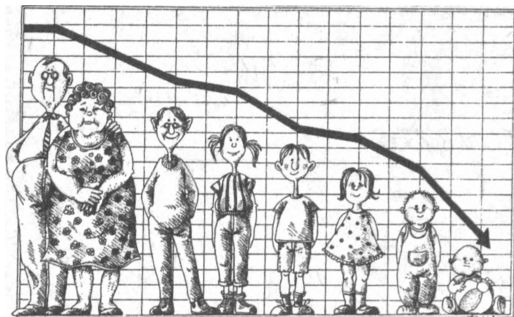
A szavazás – demokratikus viszonyok közepe – nagyszerű dolog, hiszen általa a közakarat nyilvánul meg. Igen ám, de a szavazást lehet manipulálni, a szavazással lehet visszaélni is. Ilyen visszaélésnek tartom én a salgótarjáni könyvtári „királyválasztást”. (Kéretik a továbbiak elolvasása előtt *A vezető(ki)választás apóriái* című cikkünket átböngészni.) A megyei könyvtár gazdája, a Tanács pályázatot írt ki a megüresedett igazgatói poszt betöl-

tésére. Ez ugye roppant demokratikus eljárás, hiszen a sok-sok éve igazgatóhelyettesként működő, az igazgatás érdemi részéből igen sokat vállaló „egyen” kinevezése ellenkezne a népuralom elveivel. Summa summarum, a Tanács a kézenfekvő megoldást, azaz a helyettes kinevezését eleve elvetette, és új embert kívánt az igazgatói székbe. Nyilvánvalóan, mindenki mást, csak nem az eddigi helytestet. Kiíratott tehát a pályázat, meg is hirdették a helyi lapban és a *Magyar Hírlapban*. Nem adták közre a pályázatot sem a *Művelődési Közlönyben*, sem olyan szakmai folyóiratban, mint például a *Könyvtáros*. Az indok: a sürgősség. Mi indokolta vajon ezt a nagy sietséget? Annyira szétzúllott a könyvtár vezetése, hogy az igazgatóváltással nem lehetett egy percre sem várni? Szó sincs erről! A kocsni halad azóta is. Hát akkor? Nem lehet tudni, miféle érdekek játszottak szerepet ebben a gyorsításban. Annyi bizonyos, hogy a tanács apparátus még mandátuma lejártá előtt rendezni akarta a helyzetet, mégpedig úgy, hogy az igazgatóhelyettesből ne legyen igazgató. Hogy miért, ez máig titok.

Nos! Az önjelölt igazgatók koncepcióját tartalmazó pályaművek alapján a pálma mindenképpen az igazgatóhelyestest illette volna. Mit tegyen ilyenkor a hatóság, amelyik pont ennek az embernek nem óhajtja átnyújtani a pálmát? A válasz – a mai demokratikus viszonyok között –, egyszerű: ki kell írni a választást. A választás eredménye pedig nyilvánvaló: jöjjön inkább az ismeretlen, mindenki más, csak az nem, aki követel, aki mindig is követelt. Így aztán a Tanács kihirdette az eredményt. Győzött az idegen pályázó, hiszen a nép szent akaratával nem lehet szembeállni.

Ezzel még nincs vége az ügynek. A miskolci székhelyű *Heti Hírnökben* július 11-én megjelent egy mocskoló cikk. (A díszes szerző az *Új Nógrád* munkatársa, de saját lapja nem jelentette meg a „döglött oroszlánba” [Kojnok

Nándor] nagyokat rugdosó, alpári stílusú írást.) Az újságíró nyilvánvaló prekoncepció alapján fogott az ügy felderítéséhez. A volt igazgatót elmondja mindenféle részegesnek (ez egyszerűen hazugság!), helyettesét pedig úgy mutatja be: „nagyhangú, rámenős, arrogáns, magát mindenkinél jobb szakembernek tartó, hiú, irigy ember...”. Ezek után el lehet képzelni azt az újságírói objektivitást, amit ez a szégyenteljes cikk tartalmaz. Nem tudni, persze, hogy ezt az írományt sugalmazta-e valaki, vagy a szerző „önszorgalmú kutyaságából” eredeztethető. Akár így, akár úgy, a mai magyar újságírás szégyene.

Ilyen írásműből nem lenne szabad idézni, mégis kénytelen vagyok a záró passzussal kivételt tenni. Kérdezi a szerző: „Mi lesz, ha Tircsné [miskolci illetőségű – a szerk.] nem tud letelepedni Salgótarjánban?” Válaszol a Megyei Tanács illetékes főosztályvezetője: „Akkor ismételten kiírjuk a pályázatot. Ez persze idővesztéssel jár. Ami biztos: mielőbb meg kell szüntetnünk ezt a végtelenségig elmeresedett helyzetet!” Mondja ezt az, aki a helyzet „elmeresedéséért” a legtöbbet tette. Most, nyilván gyorsan és rövid határidővel meghirdetik a pályázatot, és kineveznek valakit igazgatónak, legyen az az ördög unokaöccse(húga), csak ne a jelenlegi megbízott igazgató. Sietniük kell, mert maholnap lejár a mandátumuk.

Eddig a példa, de a tanulság nem csak salgótarjáni. Félő ugyanis, hogy fontos könyvtári posztokat a jelenlegi tanácsi vagy az elkövetkezendő önkormányzati szervek a salgótarjánihoz hasonló szubjektív vagy éppen álobjektív megítélés alapján kívánják betölteni. És itt kell újra szót ejteni a címben említett szavazásról. Nem tartom ugyanis feltétlenül üdvösnek, ha az igazgatók személyéről az adott intézmény dolgozói „demokratikus szavazással” döntenek. Akár úgy, hogy a jelenlegi igazgatót sza-

vazással erősítsék, vagy ne erősítsék meg pozíciójában, akár úgy, hogy a megüresedett helyre új embert válasszanak. Ahogy már említettem, a sokat követelő vezető vagy potenciális főnök ritkán népszerű. Mondok egy példát. Ha egy labdarúgóedzőt a csapat vezetői mindenáron le akarnak váltani, megszavaztatják a csapatot. Az eredmény nem kétséges: a fiúk *minden esetben* a „hajcsár” edző ellen voksolnak. Az okokat nem kell magyarázni. S egy könyvtárigazgatónak, egy könyvtári menedzsernek ugyanúgy követelnie kell, ha eredményt akar elérni, mint a futballtrénernek. Egy olyan bonyolult intézmény, mint a könyvtár, vezetése nem szimpátia kérdése. Ha valamire jutni akar egy könyvtár, szigorú követelményeket kell felállítania a vezetésnek, és szigorúan ellenőriznie kell azok teljesítését, méghozzá személyválogatás nélkül. Ez a situáció nem szokott sok népszerűségi pontot hozni a vezetői konyhájára.

A másik jelenség a salgótarjáni ügy kapcsán, ami szintén szöveget üthet a fejünkbe, a pályázati rendszer. Ugye csodálkoztunk, hogy egy ilyen kitüntetett helyre, mint a megyei könyvtár igazgatói posztja, csupán három pályázó akadt. Vajon miért? Mindenekelőtt azért, mert a legjobb erők – köztudottan – nem szívesen pályáznak. No, nem azért, mert félnek a megmérettetéstől, sokkal inkább viszolyognak a bíráló testület szubjektív ítéletétől. Különösen elhibázottnak találom a vezetői posztokra kiírt „parttalan” pályázatokat, tehát amikor *mindenki* jelentkezhet, aki a feltételeknek formálisan megfelel. Ha már pályázat, akkor legyen *meghívásos*, azaz azt a néhány (nagyon korlátozott számú) embert szólítsák fel személy szerint a pályázásra, akik közül bárkit szívesen látna az alkalmazó a meghirdetett poszton. Mindezeket túl fontosnak tartanám, hogy a könyvtárügyön belül létezzen, azaz felálljon egy olyan szakértői testület, ahova bizalommal fordulhatna minden könyvtárfenntartó, alkalmazási kérdésekben. Egy ilyen megoldás megvédhetné a szakmát és az ügyet a salgótarjáni típusú anomáliáktól. Szívemből kívánom!

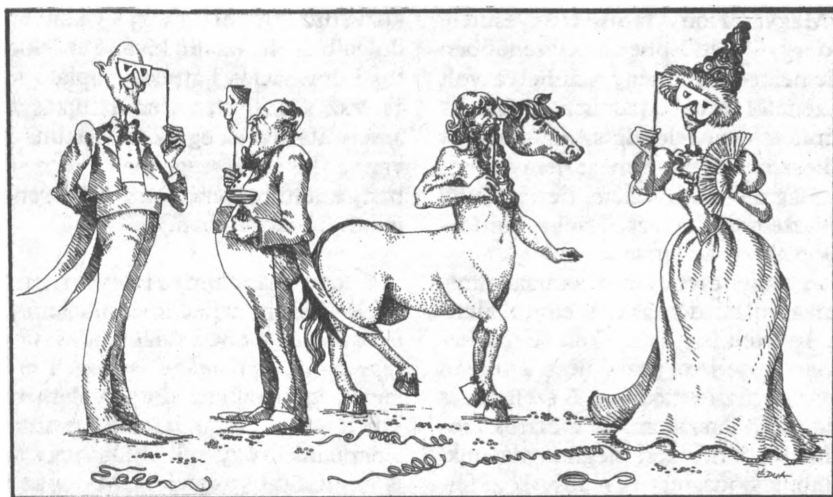
Bereczky László

A cikkek és ismertetések szerzőik véleményét tükrözik, és nem képviselik szükségszerűen a szerkesztőség álláspontját. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Vándorgyűlés Székesfehérváron

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének XXII. Vándorgyűlését július 11–14-én rendezték meg Székesfehérváron. Kedves régi szokása lapunknak, hogy a vándorgyűléseket összehasonlítjuk, megrendezésük módját, külsőségeit is értékeljük, megszavazzuk, melyik volt jobb, hol éreztük magunkat kellemesen, melyiken voltak jobbak az előadások, hol volt vérpezsdítőbb a baráti találkozó. Ezúttal nincs módunk ilyen vándorgyűlés-komparatisztikára. A székesfehérváriak egész egyszerűen tökéletesnek bizonyultak. Kezdjük a meghívóval-programfüzettel: benne volt minden! A kedves köszöntő szavaktól a város térképéig, a pontos, annotált, teljes programtól a faktografikus információkig, a legfontosabb helyismereti adalékoktól a címekig stb., tényleg minden. Akinek a kezében volt e kis füzetke, egyszerűen nem tévedhetett el, nem maradhatott le semmiről, nem kellett kérdezősködni senkitől. De ha mégis többre becsülte az előszót az írásbeliségnél, állandóan rendelkezésére álltak a fehérvári könyvtárosok, akik igazán min-

dent elmondtak, elmagyaráztak, megmutattak, akik mindenkit elkísértek és közben diszkrétek is voltak, ott teremtek, ha látták szükség lenne rájuk, majd eltűntek, felszívódtak, ha úgy vélték, nem kell már a segítségük. Olajozottan, rutinosan, mégsem gépiesen zajlott így a vándorgyűlés, kedélyesen, önfeledten, egyszerre intellektuálisan és mámorosan a baráti találkozó. A „műsor”, a program is alaposan kiértelt, átgondolt volt. Megoldódott a pre-, illetve posztkonferenciák oly bonyolultnak látszó kérdése is, a külföldi résztvevők – nagyon helyesen – együtt, egyszerre szerepeltek a hazaiakkal, a tolmácsolással sem volt semmi zökkenő. Hogy azután az elhangzott főelőadások, a szekció- és egyéb ülések kinek-kinek hogyan tetszettek, az már más kérdés, döntsék el a jelenlévők, illetve olvasóink, akik *Juhász Gyula* akadémikusnak, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának és *Hans Peter Geh* úrnak, az IFLA elnökének fő referátumait teljes terjedelmében olvashatják a *Könyvtáros* e számában, aminthogy sor kerül a tagozati ülés-

sek, szekciók anyagának összefoglalására is. A lehető legtöbb előadást megpróbáltuk begyűjteni, ám nagy versenytársunknak bizonyult illetően harcainkban *Papp István*, aki a *Könyvtári Figyelő* számára szedte össze amit csak tudott. Persze a java hozzánk került, ügyesebbek és gyorsabbak voltunk Papp Istvánnál, akit pedig mégis nálunk hamarabb környékezett meg, azt közvetve próbáljuk „hozni”. Az egyes szekciók üléseinek vitavezetői, elnökei készségesen vállalták, hogy összefoglalják az elhangzott előadások lényegi mondanóit számunkra. Ezúttal sajnos még nem hozhatunk mindent: ki nyaral, ki lassabban ír, ki még érleli témáját. Ami e számunkból kimaradt, belekerül a következőbe. Hogy a Figyelő a maga ragadományait mikor lesz képes hozni, nem tudjuk. Testvérlapunk megjelenési üteme túl sok optimizmusra egyelőre nem ad okot.

A vándorgyűlést *Balsay Istvánnak*, Székesfehérvár Megyei Város tanácselnökének szavai nyitották meg. Bevezetőjével nyitjuk mi is a vándorgyűlés anyagának közlését. Meg kell mondanunk, hogy *Balsay István* mindenkinek belopta magát a szívébe, már csak azért is, mert – Székesfehérvárhoz is, szakmánkhöz is illően – Vörösmarty idézte, de nem azt a passzust, amit mindannyian unos-untig ismerünk, hanem egy válogatottan szép másikat, a

Vörösmarty-idézések sorában valószínűleg elsőként. A tanácselnök szavai után közöljük a vándorgyűlés résztvevőiehez intézett miniszteri levelet, illetve TÉKA-táviratot, ezek után a két említett fő-fő előadás jön, majd a tagozati ülések, illetve szekciók összefoglalói és előadásai. A vándorgyűlésen került sor – a könyvtárosok összesített szavazata alapján a *Fitz József könyvdíjak* kiosztására is. Ezt, az idén másodszor kiosztott díjat a következő művek kapták: *Csoóri Sándor : A világ emlékművei* (Magvető), *Pécsi Géza : Kulcs a muzsikához* (Tanönyvkiadó), *Lászlóffy Aladár–Kántor László : Házsongárd* (Helikon), *Magyarország nemzeti atlasza* (MTA–Kartográfia), *Váradi Pál–Borbély Anikó : Kalotaszeg–Felszeg* (Zrinyi).

Megható és szívet melengető jelenete volt a vándorgyűlés első napjának, amikor az MKE főtítkára, *Poprády Géza* kiragadta *Billédi Ibolya* elnök kezéből a mikrofont, hogy bejelenthesse az elnökhasszony kitüntetését. E kitüntetésről akkor szólnunk majd részletesen, amikor sort keríthetünk *Billédi Ibolyával* arra a nagy interjúra, amelyben oly sok mindenről hullhat majd le a lepel, ha ügyesen tudunk majd kérdezni *Ibolyától*, és ha az elnökhasszony a magnetofon előtt is oly bátornak és vállalkozó kedvűnek bizonyul majd, mint azt nekünk a baráti találkozáson ígerte.

Kedves vendégeink, kedves könyvtárosok!

Székesfehérvár Város Tanácsa és a magam nevében tisztelettel és nagyrabecsüléssel köszöntöm a Magyar Könyvtárosok Egyesülete XXII. Vándorgyűlését. Ebben az esztendőben igen sok kiemelkedő esemény színhelye volt városunk a zenétől az urbanisztikáig, a honismerettől a műemlékvédelemig számos terület képviselőit köszönhetjük. S most nem a kötelező udvariasság mondatja velem, de városunk igazán megtiszteltetésnek veszi, hogy vándorgyűlésüknek otthont adhattunk.

Hazánkban a kilencvenes évek a társadalmi-gazdasági megújulás időszaka, s ennek elengedhetetlen követelményeként kell feltételeznünk az általános szellemi pezsdülést, a humán értékek nagyarányú növekedését. A szellemi és erkölcsi megújulás látszik annak a biztos erőforrásnak, amelyből nemzeti megmaradásunk, gazdasági stabilizálódásunk és nemzetközi fel-

értékelődésünk reménysége táplálkozik. Ebben a megújulásban mind az alkotó, mind a közvetítő értelmiségnek, s valamennyi, a világ dolgaiban eligazodni kívánó érdeklődőnek biztos információs háttérre, tápláló forrásra van és lesz szüksége, és ez a forrás a könyvtár, amely átszövi az egész társadalmi életet. Jelen van a lakóközösségekben, termelőegységekben, kutatóhelyeken, az iskolarendszer valamennyi fokozatában.

Kedves barátaim! Hölgyeim és Uraim!

Úgy vélem tanácskozásuk témája: *Múlt és jelen : a könyvtárak értékőrző és ismeretadó szerepe a társadalomban* is éppen e gondolatok jegyében fogalmazódott. Valamennyien tudjuk, hogy mai tennivalóink a múltból fakadnak s napjainkat úgy kell élnünk, hogy az a jövőnek is tanulságul szolgáljon. Mióta az ember meg

tudja fogalmazni, meg is akarja őrizni ismereteit, hogy el ne felejtse, felhasználja, továbbörökítse. Mikor az ismeretek túllépték az egy-két mondatba foglalhatóságot, a néhány okmányban irhatóság határát, létrejöttek a könyvek. A könyvek száma egyre jobban növekedett, létrejöttek a könyvesházak, a könyvtárak. E felhalmozott kincstárak oly mértékben jelképei lettek egy-egy nép műveltségének, hogy háborúk idején a győztes hatalmak rendszerint lerombolták, megsemmisítették őket. Azonban soha még nem sikerült oly mértékű pusztítást végezni, hogy ne a könyv került volna ki győztesen. Rejtegetve bár, de túléltek a pusztításokat, s míg ember lesz a földön, lesznek könyvek, s akkor ebből az is következik, hogy könyvtárak is. Klasszikus megfogalmazásban a könyvtár az az intézmény, amely a rögzített tudásanyagot a társadalom szükségleteinek megfelelően gondozza és rendelkezésre bocsátja. A könyvtár azonban nem csupán könyvek halmaza, hanem az olvasók, a könyvek és a könyvtárosok együttese. Legfontosabb tényezője a könyvtáros, nyugodtan mondhatjuk, ha nincs könyvtáros, nincs könyvtár sem.

A könyvtáros összeköti a könyvet az olvasóval.

Kedves könyvtárosok!

Érezzék jól magukat Székesfehérváron, tudásukat, tapasztalataikat adják át itt élő kollégáinknak, s vigyék el magukkal a mi könyvtárosaink ötleteit, jó tapasztalatait. Remélem a plenáris, a tagozati és a szekcióülések mellett szervezett programok jó alkalmat kínálnak majd városunk és megyénk megismerésére, s talán később majd magánemberként is visszatérnek hozzánk. Úgy gondolom, egy könyvtáros vándorgyűlés köszöntéséből nem hiányozhatnak nagy költőnk, Vörösmarty Mihály ma különösen nagyon aktuális és bizakodó szavai: „Egy újabb szellem kezd felküzdeni, / Egy új irány tör át a lelkeken: / A nyers fajokba tisztább érzeményt / s gyümölcsözőbb eszméket oltani, / Hogy végre egymást szívben átkarolják, / S uralkodjék igazság, szeretet. / Hogy a legalsó pór is kunyhájában / Mondhassa bizton: nem vagyok magam! / Testvérim vannak, számos milliók, / Én védem őket, ők megvédnek engem...”

Én bizakodó vagyok, úgy legyen.

Balsay István

Üdvözetek

Művelődési és Köznevelési Miniszter

Magyar Könyvtárosok Egyesületének
XXII. vándorgyűlés
Székesfehérvár
Megyei Művelődési Központ
Liszt Ferenc út 1.

Tisztelt Vándorgyűlés!

Meghívásukat a MKE XXII. Vándorgyűlésére nagyon köszönöm. Sajnos más irányú elfoglaltságom miatt azon részt venni nem tudok.

A vándorgyűlés központi gondolatát – a kulturális örökség megőrzését, ápolását és közvetítését a manák – időszerűnek, legfontosabb céljainkkal egybeesőnek tartom.

A Művelődési és Köznevelési Minisztérium számít a könyvtárak és a könyvtárosok igen értékes munkájára nemzeti műveltségünk emelésében, megújításában, a maradandó értékek közvetítésében, az oktatás és a tudomány szolgálatában.

Programunkban fontos szerepet szánunk e nagy hagyománnyal rendelkező intézménynek, s arra törekszünk, hogy a művelődési rendszerében méltó és rangos helyet kapjon.

Kívánok a Vándorgyűlés résztvevőinek eredményes, jó munkát.

Budapest, 1990. július 9.

Üdvözzel:

dr. Andrásfalvy Bertalan

Megyei Művelődési Központ
Liszt Ferenc u. 1.
Székesfehérvár

A TÉKA munkatársai köszöntik a Magyar Könyvtárosok 22. Vándorgyűlését. Eredményes munkát és az alkotó munka örömét kívánjuk minden résztvevőnek.

TÉKA Könyvtér Vállalat:

Drucker Tibor igazgató

A könyvtárak értékőrző és ismeretátadó szerepe

Olyan természetes dolognak látszik, hogy könnyen választ tudunk adni a kérdésre: milyen szerepe van a könyvtárnak az érték megőrzésében és az ismeretek átadásában, de ha jobban belegondolunk, azonnal kétségeink támadnak. Egyfelől amiatt, mert tudjuk, hogy mennyi emberi indulatból, ideológiából fakadó veszély leselkedhetett az alexandriai könyvtár égése óta az ismeretek tárházaira. Másfelől azért, mert a modern technika vívmányaitól eredő rémlátomások ébresztettek és ébresztenek sokakban félelmet a Gutenberg-galaxis eltűnésének lehetőségétől. Lehet, hogy a megközelítés szokatlan, de talán így tudunk – ha indirekt módon is – választ adni a címadó kérdésre.

Először talán beszéljünk azokról a veszélyekről, amelyek könyv és hatalom viszonyából fakadnak, hiszen könyv és hatalom viszonya ritkán volt harmonikus az írásbeliség, következként az idők folyamán sokfajta anyagból készült könyv megjelenése óta az emberiség történetében, s soha olyan rossz, mint századunkban Közép- és Kelet-Európa tájain.

A könyv és ebben az értelemben az írásbeliség története a cenzúra története is. A könyv, könyvtár története a könyvégetés története is. S hogy mennyire az, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy minden régebbi és újabb lexikonban megtalálható ez a címszó: „Könyvégetés”. Hiszen meg-megismétlődik a középkori könyvégetésektől napjainkig. S az olvasó ember tudja ezt. Nem véletlen, hogy az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb könyvsikere világszerte, így Magyarországon is: *Umberto Eco*: A rózsza neve című klasszikus formában írt regénye volt, amely formát a sznobok már évtizedekkel ezelőtt elsirattak vagy eltemettek.

„A könyv hatalom is – mondja egy régi közmondás” – írta *Babits Mihály* az 1933-as magyar könyvnapon, akkor, amikor Berlinben fellángoltak a barnaingesek könyvmáglyái. „Ez kifejezi – folytatta – a barbár nézőpontot, amely napjainkban ismét kezd uralkodni. A barbár lélek hatalmat lát a betűben. S azt lát benne, mindinkább csak azt a mai lélek is: előnyt, propagandát, fegyvert, egyszóval ha-

talmat. Még jó, ha nem varázshatalmat, mint az ősbárbarok! Az az érzés legalább, amivel a horogkeresztes máglyára viszi a nem német irodalmat, alig különbözhet lényegesen attól, amivel hajdan a boszorkánymesterek könyveit elégették.”

Eghet a könyv másfajta indítóokokból is. Mint Drezda bombázásakor, melynek emlékét őrzi és mutatja egy összeégett kódex is, Mátyás hajdani könyvtárából származó, amely mementóként ott látható most a Bibliotheca Corviniana kiállításán az Országos Széchényi Könyvtárban.

Ősidőktől fogva a gondolkodás kizárólagos ellenőrzésére törekvő egyházi és világi hatalom mindig meg kívánta szabni, hogy mit olvassanak az olvasni tudók, illetve, hogy ki olvashat és mit. A könyvégetés, a könyvmáglya a felvilágosultság, a demokrácia elleni jelzőrúzek voltak, s ki tagadhatná, hogy még nemrég is erős indulatok munkáltak ebben az irányban, s ki tudja nem munkálnak-e már megint másfajta előjellel. A könyvégetést, amely az indulat lángra lobbanása, mindig tilalmi listák előzték meg, amelyeket vagy egyházi, vagy birodalmi, vagy ideológiai-politikai, vagy faji szempontok határoztak meg.

Indexet, a tiltott könyvek jegyzékét, először a katolikus egyház hozott nyilvánosságra 1564-ben, az „index librorum prohibitorum”-ot. S hogy a világi hatalom ilyen gyorsan reagált erre, azt két példával szeretném illusztrálni. *Báthory István* Gyulafehérvárott, 1571. szeptember 17-én rendeletet adott ki, amelyik kimondta: „... el kell rendelni és határozni, hogy ezután a következőkben egész Erdélyben és Magyarországnak hatalmunk alá tartozó részein a nyomdászok senki régebbi vagy mostani szerzőnek semmiféle (akárcsak legkisebb) írását se merjék engedélyünk nélkül, engedel-münk vagy beleegyezésünk nélkül, a minden javak elvételével és elkobzásával való büntetés terhe alatt kinyomni, vagy kinyomtatva terjesztetni, eladni, árusítani, s ezt ne tehessék meg, ahogyan ennek az oklevélnek érvényével elrendeljük és elhatározzuk.”

Ugyanezt II. Rudolf, néhány évvel később,

1579-ben foglalta rendeletbe. Mint látható, Magyarországon a cenzúra különböző formái a reformáció idején jelentkeztek erőteljesebben. Érdekes megemlíteni, hogy nálunk már az egyházi tiltó lista előtt sor került autodaféra. II. Lajos 1524-ben rendelte el Luther könyveinek összeszedését és nyilvános elégetését. 1524-ben Brassóban, 1525-ben Sopronban égették el a lutheri könyveket. Megjegyezhetjük, a könyvmáglya a mohácsi vést megelőző pillanatokban nem utoljára lobbant föl magyar földön. A könyvüldözés végigkísérte a reformáció és ellenreformáció egész korát.

Amikor a cenzúra a 18. században egyik virágkorát élte Magyarországon, a tilalmi okok már nem elsősorban vallási eredetűek voltak, noha az egyházi indexek a huszadik századig megmaradtak. A felvilágosodás és a függetlenség eszméi ellen irányultak, noha e kettő nálunk sohasem volt szükségszerűen szinonimája egymásnak.

Hogy mit nem olvashattak a hívők, azt 1711-ben egy pozsonyi jezsuita összefoglalójából jól érzékelhetjük, aki a veszedelmes könyveket 3 kategóriába sorolta, úgymint: 1) szépirodalmi műveket: regényeket, ódákat, énekeket, színműveket. 2) Antikatólikus műveket, mint eretnek bibliákat, eretnekek által írt

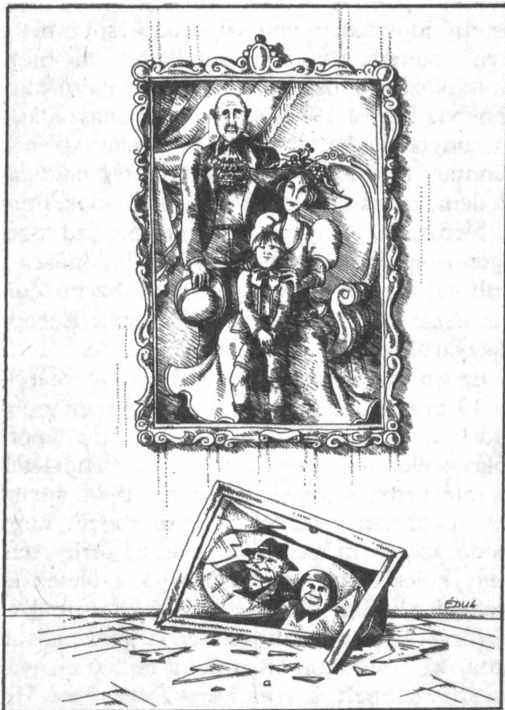
könyveket, énekes könyveket, történelmi munkákat, útleírásokat. 3) A szabadgondolkodóknak a kinyilatkoztatott vallás ellen írt műveit.

Tudott dolog, hogy Mária Terézia könyvrendőrséget hozott létre, amelynek jogában állt az állam- és egyházellenes könyveket betiltani, fellelhető példányait elkobozni. 1765-ben, majd 1774-ben kiadták a *Catalogus librorum prohibitorum*ot, amely többek között betiltotta Voltaire és Rousseau műveit, tiltotta a filozófus Mendelssohnt, sőt magát az indexet is indexre tették, „nehogy a rossz emberek a rossz, az okos emberek az okos könyveket megismerjék”. Voltak félig tiltott könyvek is, amelyeket csak néhány tudós vagy más vallású olvashatott.

A francia forradalommal, s a magyar jakobinus mozgalom elfojtásával a kéziratok, nyomtatványok hatósági ellenőrzése még szigorúbb lett. I. Ferenc 1793–95-ös cenzúrarendelétével a felvilágosult könyvek a tiltott könyvek listájára kerültek. 1801-ben felállították a Polizei Zensus Hofstellét, s ezzel minden szellemi termék ellenőrzését a rendőrmisztériumra bízta. 1803-ban a felvilágosodás alatt kiadott könyvekről 2500 művet tartalmazó tiltó katalógust állítottak össze, amelyen Montesquieu, Voltaire, Rousseau művei mellett Goethe, Lessing, Schiller egyes munkái is szerepeltek. A végrehajtás érdekében pedig betiltották az olvasóköroket és kabineteket.

Az újabb és újabb cenzúrarendeletek, amelyek hol enyhébb, hol szigorúbb intézkedéseket és retorziókat hoztak, nem állíthatták meg a gondolkodási folyamatokat, a szellemi erjedést, a kritikai szembenállást maradi eszmékkel, politikával, hatalommal, mint ahogy ezt a reformkor, majd 1848 forradalma bizonyítja.

Az 1848: XVIII. törvénycikkkel érkezett el az az idő, amelynek első paragrafusa kimondta: „Gondolatait a sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti.” Rövid időt szabott a történelem ennek a törvénynek az érvényesülésére is. Nincs lehetőségünk ezt részletezni, mint ahogy a retorzió, az önkényuralom korszakát sem. Röviden talán arról szólnék, hogy a kiegyezés utáni, az 1848-as törvénycikkelyen alapuló törvények az utolsó század legliberálisabb sajtóviszonyait hozták létre. Még az 1914-es XIV. sajtótörvény sem írt elő előzetes cenzúrát és hatósági engedélyt, csak a közlések tartalmáért való büntetőjogi felelősséget írta elő. Vagyis azt vizsgálja a bíróság, hogy az adott sajtótermék vétett-e valami-

lyen más fennálló törvény ellen. Elkövet-e például rágalmazást vagy becsületsértést. Nem sajtóvétséget mond ki tehát, csak sajtó útján elkövetett vétséget.

A háború után a Tanácsköztársaság idején újból bevezetik a könyvkiadással és sajtóval kapcsolatos cenzúrát, amelyet az illetékes népbiztosság végez, s amelynek mechanizmusával, ha máshonnan nem, Kassák Lajos önéletrészének megfelelő kötetéből nyerhetünk képet.

A dühödt ellenforradalmi visszahatás már 1919. szeptember 10-én meghozta a Friedrich-kormány sajtórendeletét, amely a közrendet és közbiztonságot veszélyeztető kommunista, bolsevista, anarchista irányú sajtótermékek betiltásával, rendőrhatalóságoknak való beszolgáltatásáról intézkedett: 3. paragrafusa így szólt: „Az 1. §. értelmében beszolgáltatott vagy felkutatott sajtótermékeket a rendőri hatóság elégetés útján nyomban megsemmisíti.” S hogy mi mindenről lehetett szó, azt csak az érzékelheti igazán, aki a kor frazeológiáját ismerve tudja, hogy az első időszakban ez az értelmezés szinte parttalan volt. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium 179 könyvet tett indexre és a Tanácsköztársaság valamennyi kiadványát.

Igaz, 1921-ben az előzetes cenzúrát rendeletileg eltörölték, és ismét életbe lépett az 1914-es XIV. sajtótörvény, amely csak sajtó útján elkövethető vétségeket ismert, de ezt most kiterjesztették az állami és társadalmi rend felforgatására és erőszakos megdöntésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos úton való létesítésének követelésére, erre való izgatásra vagy felhívásra. Az értelmezés lehetősége, mivel pontos meghatározása a vétségeknek nem volt, igen széles lehetett. Ekkor jelenik meg az a megközelítés, hogy a „kifogás alá eső sajtótermékek ne kerülhessenek avatatlan kézbe”, vagyis a „zárolt anyag” fogalma, ami azután olyan fogalmakkal, mint izgatás, lázítás, felforgatásra való étkézés, átnőtt a második világháború utáni évtizedekre, s szinte napjainkig érvényben volt.

A kollégák bizonyára tudják, hogy a két háború között az Országos Széchényi Könyvtárban is volt zárt anyag. Huszonöt év alatt kb. 2000 magyar és idegen nyelvű könyvet tettek indexre, több száz újságot, folyóiratot, röplapot és plakátot tiltottak be.

A cenzúra faji vonatkozásai bár ott vibráltak már a fehérterror idején is az indulatokban, 1938-ban, amikor az első zsidótörvény-javas-

lattal együtt a sajtótörvényt is beteresztették, még nem zsidó szerzők műveiről volt szó, „csak” időszaki lapokról, de a lényegét minden értelmiségi értette, ha nem is egyöntetűen ítélte meg. S kevesen fogták úgy föl, mint Babits Mihály, aki már az 1933-as idézett cikkében azt írta, hogy „A naiv és félművelt antiszemita szemében a »zsidó« irodalom valami rejtelmes varázshálózathoz hasonlít, amely a szellemet befonja és megbabonázza.” S most, 1938-ban, amikor nem kevesen ennek a szemléletnek lettek rabjai, A tömeg és nemzet c. írásában ezt kérdezte: „Mi lesz, ha elborít bennünket a zsarnokságnak és barbárságnak az áradata, amely ebben a szomorú Európában mindenütt ott les már az ajtó küszöbén, ahol az emberi jogokból és közszabadságokból egyetlen parányi részt engednek.”

S így fejezte be: „A kezdeti barbárság lármája közt ébren kell tartani a lelkiismeret sajtó nyugtalanságát. Megóvni egy jobb idő számára az emberiség megvetett eszméit, a szellem és szabadság tiszteletét. Ezek a nemzet igazi szentségei. Ha őket az áradat prédájául engedjük, micsoda anyagi előny vigasztalhat? Akkor többé talán nem is nemzet a nemzet. (Csak tömeg vagy állam.) S minden bizonnyal nem magyar a magyar!”

A második világháború kitörésekor újból bevezették a cenzúrát, amely különös figyelmét a külpolitikai érdekekre irányította, s főleg az első időszakban volt szigorú. Később bizonyos tolerancia volt tapasztalható, ami megmutatkozott abban is, hogy a környező államokhoz képest 1944-ig, a német megszállásig viszonylag kedvező sajtó-viszonyokat sikerült fenntartani. Megjelentek kifejezetten baloldali, demokratikus vagy liberális napilapok, mint a Népszava, Magyar Nemzet, Szabad Szó. Igen jelentős volt a könyvkiadás, különösen a külföldi szerzőktől. Joggal írhatta Szabó Zoltán ezzel a címmel cikkét 1943-ban: Európa magyarul beszél.

Ez a helyzet azonnal megszűnt 1944. március 19-e, a német megszállás után. A nem jobboldali lapokat betiltották, s még a zsidó deportálások előtt a szellemi életet érintő rendeletek és intézkedések tömege született. 1944. április 29-én kormányrendelet jelent meg arról, hogy zsidó szerző műveit tilos kiadni, terjeszteni vagy kölcsönözni, és közzétették azoknak az íróknak a listáját, akiknek műveit betiltották és bezúzásra ítélték. Június 24-én kiegészítő listát adtak ki. A listakon 45 külföldi és 240 magyar szerző szerepelt, köztük Déry Tibor, Füst Mi-

lán, Hatvany Lajos, Heltai Jenő, Jászai Oszkár, Lukács György, Karinthy Frigyes, Osvát Ernő, Pap Károly, Radnóti Miklós, Somlyó Zoltán, Szép Ernő, Zelk Zoltán.

Egyeseknek ez sem volt elég. Listák készültek „zsidó szellemmel megfertőzött, bár származásuk szerint magyar írókról”, műveik betiltását követelték. *Móricz Zsigmond* és *Ady Endre* könyveit is zúzomalomba kívánták.

A háborús vereség, a debreceni ideiglenes kormány megalakulása után, 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény nem intézkedett konkrétan a fasiszta vagy annak minősített sajtótermékek megsemmisítéséről vagy zár alá helyezéséről, csak a fasiszta szervezetek megszüntetését írta elő, illetve leszögezte, hogy időszakos vagy egyéb irodalmi termékek kiadása, behozatala, terjesztése Magyarországon csak a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnoksággal való megegyezés alapján történik.

Az ideiglenes kormány erre hivatkozva már 1945. február 26-án rendeletet bocsátott ki a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről, és 1. paragrafusában kimondja, hogy „Meg kell semmisíteni a könyvnyomdák, könyvkiadó vállalatok, könyvkereskedők, köz- és kölcsönkönyvtárak, iskolai könyvtárak, valamint magánszemélyek birtokában lévő minden fasiszta szellemű szovjetellenes és antidemokratikus sajtóterméket (könyv, folyóirat, napilap, hirdetmény, róplap, képes ábrázolat stb.), tekintet nélkül

arra, hogy az magyar vagy más nyelven jelent meg.”

Mint látható, már maga a rendelet azzal, hogy a sokféleképpen és tágan értelmezhető ún. szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek megsemmisítését is előírta, alapot adott a túlkapasokra, a félreértelmezésekre.

Az ötvenes évek elején újabb listák készültek és könyvek kerültek zúzdába, Zolától a Larousse-ig. Még az adott körülmények között is a botrány oly nagy volt, hogy megpróbálták az intézkedést korrigálni, de sok mindent már nem lehetett. 1951 és 1953 között a könyvtár zárt anyagát a Belügyminisztériumban tárolták, csak ez után került vissza eredeti helyére. 1955-ben tízezer könyv és hatszáz periodika tartozott a Zárt Kiadványok Tárának állományába. Ebben az időben még Kosztolányi-, Veres Péter-, Németh László-művek is találhatóak voltak itt. Indexre került jószerint minden nyugaton megjelent társadalomtudományi munka – a kommunista szerzőkét kivéve – bármilyen nyelven látott is napvilágot.

A könyvégetést az 1956-os forradalom és népfelkelés sem tudta elkerülni.

1956 után három évvel, 1959 októberében jelent meg az a miniszteri rendelet, amely a könyvtári zárttság fogalmát, az anyag gyűjtését és közlését szabályozta. A zárt különgyűjteménybe utalandó dokumentumok két nagy csoportját határozta meg: a fasiszta könyvek jegyzékén szereplőket és a népellenes, szovjet- és népi demokrácia ellenes kiadványokat, de hogy mi tartozik ebbe a kategóriába, azt megint nem határozták meg közelebbről, vagyis a helyzet nem változott.

1976-ban törvényerejű rendelet született, amely meghatározta a zárt könyvtári anyag körét. Ez 3 kategóriát állított fel: a) a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, illetőleg külpolitikáját sértő könyvtári anyagokat; b) a szocialista erkölccsel ellentétes (pl. pornográf) könyvtári anyagokat; és c) azokat a könyvtári anyagokat, amelyeket a művelődési miniszter vagy a könyvtár felett felügyeletet gyakorló szerv vezetője – a művelődési miniszterrel egyetértésben – külön intézkedéssel zárt anyagnak nyilvánít. Ez volt tulajdonképpen a legtágabban értelmezhető rendelet, s ha a kutatók számára a zárt anyagok rendelkezésre álltak is, még 1986-ban is kísérlet történt annak kimondására, hogy a „zárt anyagokból készített másolat maga is zárt anyag”. Szerencsére nem sikerült keresztülvinni, a tudomány szerencséjére, mert az

1919–1945 közötti és kortörténeti kutatások publikálását lehetetlenné tette volna. Az évek furcsa fintora: a könyvtár így tudta megőrizni azokat a tudomány számára.

Ma már csak csodálkozással tekintünk vissza erre a korszakra, amely bizony csak „tegnap” volt. S csak remélni lehet, hogy az indulat nem fog hasonló jelenségeket szülni, ha más előjellel is. Ma a világ talán túl van már azokon a veszedelmeken, amelyeket Ray Bradbury fogalmazott meg oly megrázóan Fahrenheit 451. c. regényében még az ötvenes években, s talán azon is, hogy úgy kelljen a szellemi értékeket megőrizni, hogy arra vállalkozó emberek egy-egy könyv vagy részlet memorizálásával igyekeztek átvinni azokat a túlsó partra; a jövőbe.

Ettől a jövőtől, amelyik az információátadás területére is behozta az elektronizációt, féltettek sokan a könyvtárakat, egyáltalán a könyvet. Volt akinél ez nem szorongásban, hanem lelkesedésben mutatkozott meg, mint a tömegkommunikáció kanadai profétájánál, Marshall McLuhannél, aki harminc éve megjósolta a könyvek, könyvtárak, a Gutenberg galaxis eltűnését kozmikus robbanáshoz hasonló módon. S nagyon közelinek vélte az eddig nyomtatott betűk révén őrzött szellemi kincseknek új eljárással: az elektronikus szalag segítségével történő tárolását és átadását.

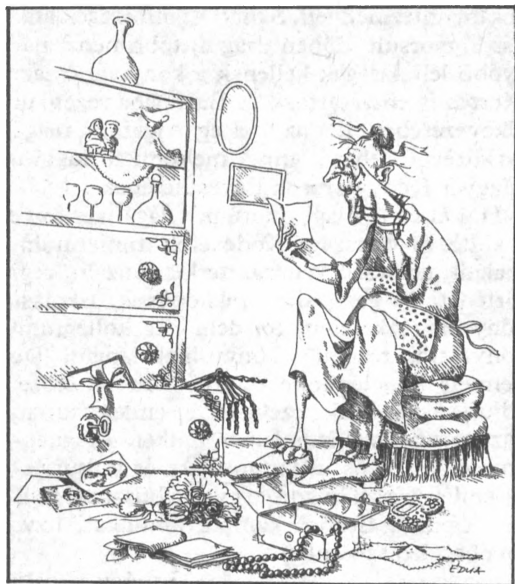
Azóta kiderült, korán húzták meg a könyvek fölött a lélekharangot. Nem tűnt el a könyvtár, ismeretadó szerepét nem átvette, hanem elősegítette, *elősegíti az információ tárolásának* könyvtárhoz igazított gépesített formája.

Nem állhatom meg, hogy el ne mondjam első találkozásomat a könyvtári tájékoztatás ezen formájával. A nyolcvanas évek elején, amikor az Egyesült Államokban már működött az országos rendszer, a Bloomingtoni Egyetem könyvtárában barátaimmal „próbára” akartuk tenni a gépet – pontosabban a rendszert – és a következő kérdést tettük fel: milyen címetek tud mondani az 1850-es évekbeli ír–magyar kapcsolatokról. A gép másodpercek múltán kezdett válaszolni, 16 írást–könyvet írt le e témában, s aztán a lista végére odakerült: több információm nincs. Elgondolkoztam azon, ha mint kutatók ilyen feltételek mellett dolgozhatnánk, mennyire fölgyorsulhatna a munka, s a tudományos munka igazi folyamatai kerülhetnének előtérbe. Akkor gondolni sem mertem arra, hogy nem egészen egy évtized múlva az Országos Széchényi Könyvtár számítógépesítésénél bábáskodhatom. Hadd szóljak most erről röviden.

Az Országos Széchényi Könyvtár a 70-es évek második felétől kezdve foglalkozott intenzívebben a számítógépesítés gondolatával. Mint a hazai könyvtári rendszerben nagyságából és funkciórendszeréből adódóan megkülönböztetett helyet elfoglaló intézménynek, fel kellett ismernie, hogy csak abban az esetben képes komplex feladatainak korszerű módon megfelelni, ha a könyvtár egész rendszerében a számítógép nyújtotta lehetőségekre támaszkodik. A központi szolgáltatások gépesítése az első szakaszban ugyanakkor megteremti a nemzetközi rendszerekhez való kapcsolódás lehetőségét is, de segíti az OSZK egész funkcionális és strukturális működését, akár további funkciók felvállalása esetén is.

A fejlesztő és a gépi feldolgozó munkák kezdetben két központi szolgáltatás számítógépesítésére irányultak. A Magyar Nemzeti Bibliográfia gépi adatbázisa pedig 1981-től kezdődően sorolja fel a magyar könyvtárakban beszerzett külföldi folyóiratok, időszaki kiadványok bibliográfiai és lelőhelyadatait. Mindkét fejlesztést külső számítóközpontok és számítástechnikai szakemberek közreműködésével alakították ki, s csak 1982-ben jött létre a könyvtár fejlesztési munkáit koordináló első szervezeti egység, a fejlesztési csoport. A kétségtelenül kiemelkedő jelentőségű gépi fejlesztések azonban szükségképpen magukon viselték a hasonló típusú vállalkozások „gyermekbetegségeinek” szimptomáit: egyebek között a külső kapacitások igénybevétele igen költségessé tette a fenntartásukat, s ez egy romló költségvetési helyzetben nem csak a további fejlesztések elé vetett gátat, de már-már a meglévő adatbázisok jövőjét is kérdésessé tette. A 80-as évek közepére világossá vált, hogy saját számítástechnikai eszközpark és szakembergárda nélkül nem lehetséges az előrelépés.

Kedvező fejleményt jelentett az Országos Széchényi Könyvtár számára az 1986-ban meghirdetett K + F Információs Infrastruktúra Fejlesztési program (IIF) és a hozzá kapcsolódó pályázatok elindítása. Mint ismeretes, a program célja a tudományos kutatás és műszaki fejlesztés területén a hazai kutatást és műszaki fejlesztő tevékenységet támogató, számítógép-hálózaton alapuló információs infrastruktúra kialakítása. Az eszközpark és a kommunikációs hálózat kialakításán kívül döntően az OTKA keretében, ill. az OMFB által biztosított források terhére kiírt pályázatok útján adattárak felépítése, illetve rendszerbe való integrálása is lehetővé vált.

Az Országos Széchényi Könyvtár kezdettől fogva aktívan bekapcsolódott a programba. Az MTA SZTAKI és az MTA Könyvtára mellett tagja lett az IIF rendszer alapszolgáltatásait biztosító IIF központnak, amely önálló jogi személyiséggel rendelkező korlátolt felelősségű társaságként jött létre.

Összhangban egyebek között a számítógépes fejlesztési elképzelésekkel, az Országos Széchényi Könyvtárban szervezeti átalakítások is lezajlottak. A számítógépes fejlesztéshez támogatást nyújtott a Művelődési Minisztérium a saját számítóközpont kiépítésének, illetve szükséges szakembergárda felvételének céljaira. Ugyancsak támogatásban részesítette a könyvtárat a Soros Alapítvány is a használni kívánt programrendszer tanulmányozását segítve.

Mindezek eredményeként épülhetett ki az OSZK fejlesztési igényeit szolgáló számítóközpont, amelynek „lelke” az 1987-ben, az USA-ban az „év hardverének” választott IBM 9377-es számítógép. (A könyvtári épületen belül kiépített hálózatban a gép elvileg 32 helyi terminált, ezenkívül pedig 8 távoli terminált képes kiszolgálni.) Az alkalmazási szoftver a világszerte ismert integrált könyvtári programcsomag, a DOBIS/LIBIS.

A vázolt anyagi-technikai és szervezeti feltételek mellett, azokra épülve jött létre a Nemzeti Könyvtári Átfogó Információs Rendszer

(NEKTÁR) terve, amelyről külön előadás fog elhangzani a vándorgyűlésen, azért csak annyit jegyzek meg, hogy e szerint a rendszer célja az OSZK kurrens könyvtári alapfeladatainak és központi szolgáltatásai egy részének automatizált, integrált módon való ellátása; a nemzeti könyvtári szolgáltatások kiterjesztése a NEKTÁR adatbázisához adathálózati vonalon való kapcsolódás lehetőségével.

A biztató lendületet vett fejlesztési erőfeszítések csak részben garantálhatják a rendszer sikeres bevezetését, ill. zökkenőmentes üzemeltetését. Különösen a második szakaszban – de bizonyos vonatkozásban már az elsőben is – szükség lesz további pénzügyi forrásokra a hardverfeltételek, bizonyos konvertáló és segédprogramok stb. finanszírozására. Ugyancsak szükség lehet bizonyos szervezeti változtatásokra a számítógépes szolgáltatások kísérleti üzemeltetését követően összegyűlt tapasztalatok alapján, s várhatóan meg kell változtatni a könyvtári feldolgozás és szolgáltatások hagyományos filozófiáját is. A nemzeti könyvtár gazdag tradícióira épülő szolgáltatások a modern információs és telekommunikációs technika célszerű és tudatos alkalmazásával valóban európai szintre emelhetők.

Az Országos Széchényi Könyvtárról szótam most, de természetesen jóval többről van szó: az egész magyar könyvtárhálózat megújításáról, felemeléséről. A társadalmi-gazdasági megújulás időszakát éljük hazánkban is, ami bizonyára általános szellemi felpeszűdéléssel fog járni. A szellemi és erkölcsi megújuláshoz az alkotó és közvetítő értelmiségnek egyaránt biztos információs háttérre van szüksége. Széles értelemben véve ez az információs háttér a könyvtár. A könyvtárak rendszere, amely átszövi az egész társadalmi életet. A könyvtár, amely lényegét tekintve nagyon keveset változott az idők folyamán. Mint volt, maradt a célja, hogy a könyvet, az „információhordozót” rendezetten, szakszerűen tegye hozzáférhetővé az olvasó számára. S ma már tapasztalatból tudjuk, hogy a modern technika, amelyről beszélünk részben – s amellyel szemben kétségtelenül ma is tapasztalható bizonyos idegenkedés, főleg a humán értelmiség egy részénél –, csak elősegítheti ezt a munkát. Nem csak a számítógépek, de a technika egyéb vívmányai is. A konzerválás modern módszerei, amelyek megőrzik a jövőnek a régi könyveket; a mikrofilmzés, amely ezeket és a veszélyeztetett állományt a kutató-olvasó számára hozzáférhetővé teszi; a xerox másolat, amely hallatlanul meg

gyorsítja és pontosítja a kutató munkát. (Egy személyes élményt engedjenek meg. Amikor az „Uralkodó eszmék Magyarországon” c. könyvemmet írtam, számításokat végeztem, hogy ha azt a hatalmas anyagot, amelyből dolgoztam, hagyományos módon kellett volna a könyvtárakban kijegyzetelnem, nyolc-tíz évet kellett volna a könyvtárakban körmölnöm.)

Mai világunkat figyelve, bizonyos, hogy a tudományos, a diák-érdeklődés mellett növekvő mértékben kell számolni aktív könyvtárhazhasználóként a politikában és a gazdasági életben érdekelt csoportokkal is. Növekvő érdeklődéssel a könyvtárak romló anyagi körülményei között. Pedig nyilvánvaló: az elszegényedés a könyvtárak értékőrző és ismeretátadó szerepét veszélyezteti. Ezért szüntelenül munkálkodni kell azon: a döntést hozók ne hagyják elapadni azokat a pénzforrásokat, amelyek valahogy biztosították addig a könyvtárak működését, a művelődési esélyegyenlőség megtakaré-

kosabb intézményeit. S mert az információátadás a gyorsult időben drágul, több pénz, nagyobb lehetőségek kellenek a könyvtáraknak. Mert ez is hozzátartozik az Európába vezető út kikövezéséhez. Ezt az utat egyengetni a maga eszközével: lehet-e ennél méltóbb feladata a Magyar Könyvtárosok Egyesületének?

Hol él ez a világ, múltunk világa, kérdezte a költő. S válasza: „Kódexeink miniatúráin, családi, nemesi levéltárak térkép rajzain, régi történeti és gazdasági szakkönyvek, iskolásokönyvek rézkarcain, fejedelmi és kollégiumi könyvtárak rézcsatos könyveinek lapjain. De nem eleven jelenünkben. Gyűjtsük hát össze, adjuk jelenkorunk kezébe ezt az emlék múltat, gazdagítva ezzel is önismeretünket, a tegnapiemlékezéssel, őseink munkájára és kultúrájára-emlékezéssel buzdítva gyarló büszkeségünket, csitítva Európa-komplexumunkat, üzve jövőbecélző szívünket.”

Juhász Gyula

A könyvtárak mint megőrző és jövőorientált információs központok

„A jó könyvtár az elmúlt évtizedek során létrejött tudás és a jelenlegi ismeretrobbanás hatására keletkezett ismeretek tárháza.” Ez azt jelenti; hogy a könyvtárak egyrészt a feledést megakadályozó intézmények, mivel összegyűjtik és konzerválják mindazt, amit írásos formában rögzítettek és amit könyvként – annak valamennyi változatában – olvasásra és újraolvasásra szántak. Másrészt pedig az információk terjesztésének korszerű központja az alkotásokat rögzítő valamennyi média esetében, beleértve az adattárolás elektronikus formáit is.

Forradalmi változások és konzerválás

Mint ismeretes, jelenleg épp a kellős közepén vagyunk az információk előállítás: megőrzése, használhatóvá tétele és felhasználása terén végbemenő gyökeres változásoknak. Olyan változásról van itt szó, amely valóságos forradalomnak tekinthető. Továbbá a mai technikai lehetőségek olykor messze felülmúlják azt a szintet, amelyre a feltett kérdések megválaszolásához szükség van.

Ámde ebben az összefüggésben annak is tudatában kell lennünk, hogy a könyvtárak, mint az emberiség intézményesített emlékezte vagy a szellem és értelem központi letéti helye, csupán töredékét tartalmazzák a gondolatnak és a tudásnak, mivel az emberi gondolatnak és tudásnak csak töredéke jut kifejezésre és kerül közreadásra írásos formában, és mert a világ valamennyi könyvtára együttvéve sem képes mindazt összegyűjteni, ami napvilágot lát, és ehhez még hozzájárul az is, hogy a harmadik világ számos országában a bibliográfiai ellenőrzés – az IFLA egyik magprogramja – még nem tekinthető teljesen megoldott problémának.

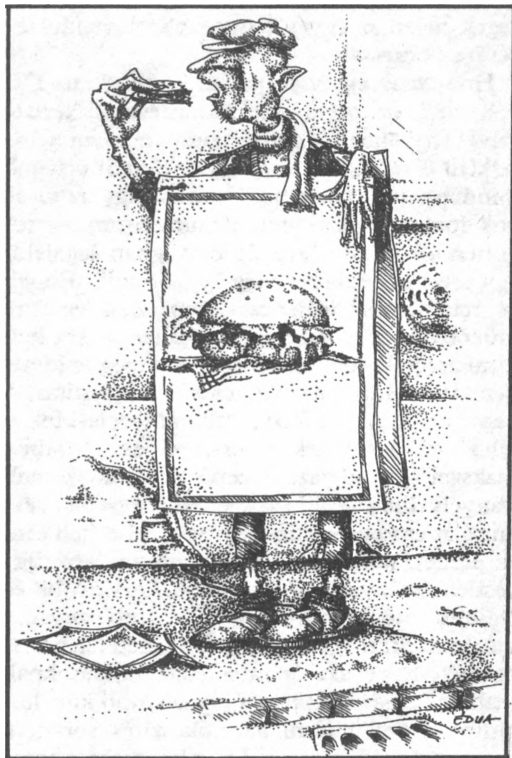
Annál értékesebb és megőrzésre érdeme-
sebb az, ami a könyvtárakban található és összegyűjthető, és annál nagyobb minden nemzedék felelőssége a meglévőnek a pusztulástól való megmentéséért és az eljövendő nemzedékek számára történő átadásáért.

Ha emlékezet nélkül nincs tudatosság, és a tudat számunkra tudományos értelemben a civilizáció fogalmával azonos, akkor a könyv, amelybe a kigondolt és tudott dolgok eredeti és átvitt értelemben „bele vannak kötve”, a

kultúra alapeleme, és a könyvtár léte a civilizáció nélkülözhetetlen előfeltétele. Tehát az írott és nyomtatott szó, valamint az olvasás, és az írásban rögzített gondolatok, fejtegetések és információk összevetése lényeges és nélkülözhetetlen minden ember számára. Ebből kiindulva írott szó nélkül a kultúra átörökítése és továbbfejlesztése elképzelhetetlen. A számos új médium ellenére a könyv, nézetem szerint, az irodalmi ábrázolás, a kutatás és az oktatás, a megismerés, a nézetek és eszmék legfőbb hordozója, és az is marad. Eszerint tehát a könyv az emberi becsület becses nagykövete, amely elősegíti az országokon belüli és azok közötti megértést és együttműködést, és különösen fontos az államok békés együttélése szempontjából. „A könyv” – amint azt *Theodor Heuss*, a Német Szövetségi Köztársaság egykori elnöke megfogalmazta – „a népek bensőséges megértésének legkitartóbb úttörője”, és ez ma fontosabbnak tűnik, mint bármikor azelőtt.

Ezért minden lehető el kell követni, hogy könyvtárainkban a kulturális és intellektuális örökséget a könyvek formájában megőrizzük. Ez vonatkozik mindenekelőtt azokra a középkori kéziratokra, amelyek a környezeti ártalmak, a tinta maró hatása, az intenzív használat, valamint a nagyszámú kiállítás következményeként fokozódó mértékben károsodnak. Fennmaradásuk érdekében meg kell tehát találnunk a megfelelő eljárásokat, és gondoskodnunk kell a bajok gyors orvoslásáról. Noha az iparilag fejlett országokban a helyzet régóta ismert, még mindig igen súlyos részletkérdések és mennyiségi problémák várnak megoldásra.

Számos, úgynevezett fejlődő országban pedig még egyáltalán semmi nem történt, vagy ha mégis, csak igen kevés. Engedjék meg, hogy ezzel kapcsolatban példaként megemlítssem Egyiptomot, ahol az alexandriai könyvtár újjáteremtésével foglalkozó nemzetközi bizottság tagjaként éppen erre a kérdésre több alkalommal is nyomatékosan felhívtam a figyelmet. Saját szememmel győződtem meg róla, hogy az ottani könyvtárakban, mecsetekben, kolostorokban és zárdákban rendkívül értékes kéziratok a pusztulásnak vannak kitéve, ha nem érkezik sürgős segítség. Ezért az újonnan létrehozandó Bibliotheca Alexandrinában egy nagy restauráló laboratóriumot is fel kell állítani, hogy Egyiptomnak és az egész Közel-Keletnek ezeket a kincseit megmenthessék. A világ minden részéből említhetnék példákat,

amelyeket utazásaim során tapasztaltam. Ezért is bízom abban, hogy az UNESCO-nak a világkultúra fejlesztésére szentelt évtizede e területen is fordulatot hoz sok országban, és javít majd a mostani helyzeten. Ez azonban csak akkor történhet meg, ha a legújabb eljárások világszerte ismertté válnak, és a tudományok, illetve alapítványok támogatásával a könyvtárak alkalmazhatják őket.

De nem csupán a középkori kincseknek van szükségük a megmentésre, hanem a 19. század közepe óta az egész világon savtartalmú papírra nyomtatott könyvek millióinak és millióinak is. A tömegmértetű savtalanítás és konzerválás során alkalmazandó módszerek csak nemzetközi összefogás esetén vezethetnek sikerre. Az IFLA *Preservation and Conservation* (PAC) magprogramja súlyos kötelezettséget vállalt magára ezzel a feladattal, amelynek központja a washingtoni Library of Congress, de számos e területen tevékenykedő regionális központot is létrehoztak Európában, Latin-Amerikában, Ausztráliában és Ázsiában is. Mindez elsősorban azt a célt szolgálja, hogy megfelelő eljárásokat dolgozzanak ki, ezeket közreadják, és szemináriumok, valamint más képzési lehető-

ségek révén az egyes központoknak rendelkezésére bocsássák.

Hogy csak egyetlen példát említsek, az IFLA 1987. évi, az újságok konzerválási kérdéseivel foglalkozó londoni szimpóziumán ajánlásként elhangzott, hogy „a megjelent újságok minden egyes számából” – minthogy az újságok fontos kortörténeti dokumentumnak tekintendők – „a közreadó országban legalább egy eredeti példányt meg kell őrizni”. Ennek végrehajtásához ismét csak nemzetközi együttműködésre van szükség. Megállapodásra kell jutni arról, ki melyik újságot őrzi meg eredetiben, valamint a tömegmértű savtalanítás, a papírtartósítás, a környezetbarát tárolási feltételek kialakításának módszereiben, továbbá szakszerű épületszerkezetek létrehozásának irányelveiben. Ahol csak lehetőség nyílik, restaurálás és konzerválás segítségével el kell érni az eredeti megmentését. Ebben az összefüggésben arról van szó, hogy a legkorszerűbb és legjobb módszerekkel a legrégebb anyagot megőrizték, tulajdonságait és összetételét analizálják, hogy azután megfelelő eljárásoknak vethessék alá. Eközben a legnagyobb körültekintéssel kell eljárni az előkészítés során, a legnagyobb óvatossággal és a legmesszebbmenő lelkiismeretességgel az eljárások alkalmazásakor, hogy a régi a jövőben is a lehető legtöbbet megőrizze eredetiségéből.

Ha pedig az állomány már olyan állapotban van, hogy megőrzése eredeti formájában többé nem látszik lehetségesnek, akkor a múlt anyagait és kincseit korszerű médiumra történő átvitel útján kell tartósítani, hogy a forma feláldozásával, anyagi sajátosságai megváltoztatásával megtartsuk az utókor számára a tartalmat, a szellemi hagyatékot.

Annak érdekében, hogy a szükséges konzerválási eljárások alkalmazását az új könyveknel a jövőben elkerülhessük, az IFLA legutóbbi párizsi közgyűlésén, 1987-ben sürgető felhívással fordult valamennyi kiadóhoz, könyvtárhoz és minden állam kormányához, hogy a jövőben a könyvnyomtatás céljára csak tartós, azaz savmentes papírt használjanak.

Engedjék meg, hogy e témával kapcsolatban rámutassak arra: a középkori kéziratok, ősnymtatványok és a nagy értékű könyvek muzeális jellegű tárgyak. Úgy gondolom, mostanában különösen fontos ezt a szempontot hangsúlyozni, mivel a múzeumok tekintélye manapság nagy. Márpedig egy illuminált kézirat, például egy corvina – egy különösen szép példányt könyvtáram éppen most adott köl-

csón kiállítás céljából a budapesti nemzeti könyvtárnak – nem tekinthető-e miniatűr festménynek? Ezért tartom fontosnak, hogy a nagyszerű régi állománnyal rendelkező könyvtárak a beszerzésre fordítható költségvetési juttatásokért vívott harcban muzeális jellegüket előtérbe állítsák, és e tárgyak gyakori kiállításával is újra és újra kifejezésre juttassák.

A könyvtár az információs szektorban

A könyvtárak azonban manapság nemcsak olyan helyek, ahol az élők okulhatnak a holtaktól, nem csupán szellemi fegyvertárak, arzenálok vagy a lélek gyógyintézetei – olyan helyek, amelyek az évszázadok folyamán mit sem vesztek népszerűségükből. A különböző tudományágakban az elmúlt kétszáz év alatt bekövetkezett, állandóan fokozódó specializálódás hatására, ami az ismeretek horizontjának fokozódó széttöredezéséhez és – elsősorban a természet- és műszaki tudományokban – a szakemberek elkülönüléséhez vezetett, a könyvtárak ma már inkább korszerű információs központokká alakultak át. De csak akkor játszhatnak jelentős szerepet a társadalom életében, ha a lehető legtöbb szakszerű információt a legkülönbözőbb módokon – mindenekelőtt a legújabb technikai módszerekkel – kínálják fel, mivel az információk mennyisége napról napra növekszik, és vele annak szükségessége, hogy a leggyorsabban hozzájussanak és ezeket feldolgozzák. A kommunikáció és az adatfeldolgozás területén végbemenő rendkívül gyors változásoktól ösztönözve az információs piac aránytalanul kibővült, új szolgáltatási formák jönnek létre, egyre fokozódik a verseny nem csupán a szűkösen rendelkezésre álló források hatékony felhasználása érdekében, az alkalmazás és a teljesítmény tényezői gazdaságosságának értékelésében, de az információs piacon érvényesülő, államilag finanszírozott törekvések legitimációjáért is.

Vagyis a könyvtár már távolról sem egyetlen információközvetítő hely a mindinkább terjeszkedő információs szektorban. Az információ terjesztésével üzleti vállalkozásként foglalkozók, online adatbank-üzemeltetők, vállalati tanácsadók vagy információs ügynökségek támogatják a tudósokat, menedzsereket és kormánytisztviselőket, hogy a szükséges adatokhoz és információkhoz gyorsan és széles körben hozzájuthassanak.

Ezért azután egyedül a mi évszázadunk második felében több felfedezést tettek a kommunikációs és információs technikában, mint az ezt megelőző két évszázadban együttvéve. Ez a fejlődés döntő – és egyre nagyobb – befolyást gyakorol az emberek szakmai tevékenységére és magánéletére egyaránt.

A 20. század végén, amikor a piaci érték határoz meg mindent, a könyvtáraknak meg kell maradniuk olyan helynek, ahol az információ iránti igényt mindenki nagyobb kiadás nélkül kielégítheti. Ebből következően – és minden törekvésünknek arra kell irányulnia – a könyvtáraknak a nap mint nap növekvő információáradat és az információpiacon érvényesülő nagy konkurenciaharc ellenére meg kell maradniuk olyan intézményeknek, amelyek az információhoz való hozzájutás legfőbb letéteményesei. Ezért az a véleményem, hogy mivel az információnyersanyag egészen különleges szerepet játszik, a könyvtáraknak ma is, akárcsak a jövőben, kiválóak a kilátásaik, különösen akkor, ha még idejében élnek az új adottságokkal és alkalmazkodnak az új követelményekhez, és ez ismét csak feltételezi, hogy fenntartóik olyan helyzetet teremtsenek számukra, amely ezt lehetővé teszi. Ez elengedhetetlen, mivel a Földön nem csupán népességrobbanás, hanem az olvasók egyetemes társadalmának kialakulása is várható. Ezt nagymértékben elősegítik azok az analfabetizmus elleni erőfeszítések, amelyeket számos országban – éppen az UNESCO által meghirdetett *International Year of Literacy* (az analfabetizmus elleni küzdelem nemzetközi éve) keretében – jelenleg kifejtének. Amint arra az IFLA legutóbbi párizsi közgyűlésén elmondott megnyitóbeszédemben is rámutattam és nyomtatékkal hangsúlyoztam, még hosszú és nehéz út áll előttünk, amelynek leküzdéséhez nekünk, könyvtárosoknak is hozzá kell járulnunk.

A könyvben tárolt információkon kívül már most jelentkezik az igény az elektronikus eljárásokkal tárolt információk iránt, és a következő évtizedekben ez növekedni fog. Ez az igény arra kényszeríti a könyvtárakat, hogy mindinkább csatlakozzanak egy közös adatbankhálózathoz. A helyi információs adattárak ezen túlmenően regionális, országos és nemzetközi adatbankokkal lépnek kapcsolatba. Ily módon a könyvtáraknak meg kell vásárolniuk a felkínálótól az adatbankhoz való hozzáférés lehetőségét, éspedig ahhoz hasonló módon, ahogyan a hálózati rendszerben a katalogizálásért,

vagy úgy, amint az online kereső szolgáltatásokért fizetni kell.

Ebből következően szükséges, hogy az informatikus szakemberek megteremtsék azt a szabványosított környezetet, amelyben egyszer majd megvalósul a nagy álom: az egyetemes visszakereső-rendszer vagy a teljesen általános információs rendszer. Ebben az összefüggésben mellékesen meg kell említeni, hogy ennek az információs iparra óriási hatása lesz.

Önök bizonyára jól tudják, hogy az IFLA *Universal Dataflow and Telecommunications* (UDT, egyetemes adatáramlás és távközlés) nevű magprogramja keretében e területen is tevékenykedik, éspedig az elektronikus információcsere országhatárokon túllépő megvalósításában. Magától értetődik azonban, hogy ebben a vonatkozásban csak kis lépésekkel lehet előrehaladni.

Technológia és költségek

Természetesen minden modern információs rendszerben, elsősorban a végtermék felhasználója szempontjából, igen fontos szerep jut a költségek térítésének. Ezért az IFLA már több alkalommal – legutóbb az 1987. évi brightoni közgyűlés határozatában – aláhúzta, hogy ezeknek az információknak lehetőleg ingyenesnek kell lenniük, vagy az elektronikus információk közlése esetében olyan pénzügyi feltételekkel kell történniük, hogy az mindenki számára elérhető legyen. Ha ez nem valósítható meg, akkor egyes országokban az információs szektorban kialakul a hátrányos helyzetűek osztálya, és – ami még fontosabb – az információkban gazdag és szegény országok közötti távolság egyre nagyobb lesz. Ez nem csupán tudományos és gazdasági problémákat hozna magával, hanem politikai válságot is előidézne, mivel nem alaptalanul állítják: az információ hatalom.

A korszerű technológiai eljárásoknak a könyvtárakat érintő pénzügyi kihatásairól megállapítható, hogy az elektronikus médiumok információi csak viszonylag drága berendezések birtokában vehetők igénybe. Továbbá egyes információhordozók élettartama rövid, és különleges kezelést kívánnak. Ezért az elektronikus médiumok jövőbeli archívumának létrehozását alaposan meg kell fontolni. A korszerű könyvtár mégsem zárkozhat el az ilyen irányú fejlesztéstől. Mindenesetre pótló-

lagos beruházásokra lesz szükség, és mind a tervezéshez, mind a fenntartáshoz jól képzett szakemberekre. Továbbá megfelelő képzéssel rendelkező személyzetre, hogy a használóknak megadják a kellő segítséget, mivel azok nem járatosak az új műszaki berendezések kezelésében és nem ismerik valamennyi keresési stratégiát. Ezért fontos, hogy a megőrző funkció kiegészüljön tanácsadó, aktív felvilágosító tevékenységgel is. Az új technológiai módszerekkel párhuzamosan a könyvtáraknak új szolgáltatásokat is ki kell fejleszteniük, amelyek alkalmasak rá, hogy felkeltsék az érdeklődést a kínálat iránt, valamint arra is, hogy a rendelkezésre álló médiumkínálatot jobban és alaposabban analizálják, mint a hagyományos könyvtári médiumokét szokás.

Csak ha ezt sikerül megvalósítaniuk a könyvtáraknak, és a közvéleményt megnyerniük a maguk számára, hogy ilyen eszközökkel is rendelkeznek és azokat kiválóan tudják kezelni, akkor lesz esélyük arra, hogy komoly versenytársai lehetnek a más médiumokkal szolgáló intézményeknek, és megőrizhetik helyüket a felvilágosult eszmék és információk terjesztésében.

A könyvtárak tehát igen fontos funkciót látnak el most, az információ korszakában az élet minden területén, az államok politikai, kulturális, tudományos, gazdasági és demográfiai fejlődésében. Feladataik közé tartozik továbbá, hogy az oktatással és szakmai továbbképzéssel fokozottabb felelősségtudatra neveljék az állam polgárait. Az elmondottakból következik, hogy a könyvtárakat információs és kulturális központokká kell kiépíteni. Mint információs központokra, rájuk hárul az információforrások valamennyi válfajának rendelkezésre bocsátása, a könyveknél kezdve, az új médiumokon át, egészen az adatbankokban tárolt információkig. Az információ az emberi élet, a nemzetek fejlődése és a nemzetközi kapcsolatok minden területén létfontosságú forrássá lett. Különösen fontos számos területen a nemzetközi együttműködés, például az információkhoz való akadálytalan hozzájutás – az IFLA egyik további magprogramja –, a bibliográfiai regisztrálás, a határok által nem akadályozott adattovábbítás és könyvkultúránk megőrzése terén.

Kultúrközpontként pedig az a feladatuk a könyvtáraknak, hogy aktívan részt vegyenek szűkebb és tágabb közösségük, országuk kulturális életében. Előadások rendezésére gondolok itt, a könyvtárban őrzött kincsek vala-

mennyi fajtájával karcsolatatosan, az irodalom és a könyvművészet támogatását szolgáló rendezvényekre, továbbá saját állományukból, valamint más, bel- és külföldi intézmények anyagából összeállított kiállításokra. Ezzel annál is inkább foglalkozniuk kell, mivel a kultúra az emberi létezés szerves része, és a mind több szabadidő tartalmas eltöltése – amihez a könyvtár is hozzájárulhat – fontos tartozéka.

Ezért az IFLA soha nem fárad bele, hogy újra meg újra a kormányokhoz forduljon: működjenek közre erőteljesen és támogassák a könyvtárak és állományaik fejlesztését és megőrzését. A kormánykörök nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy a jó és sikeres politikai munka kultúra és információ nélkül elképzelhetetlen. Ezt a totalitárius rendszerek már évtizedekkel ezelőtt felismerték. Ehhez járul, hogy a könyvtárak számára biztosítani kell a szellemi szabadságot, ez előfeltétele annak, hogy a vélemények és nézetek sokféleségét, a különböző felismeréseket és kutatási eredményeket átnyújthassák. Csak így számíthatnak érett, nagykorú emberekre és jó állampolgárookra. Ilyen alapon válhatnak a könyvtárak a múlt értékeit megőrző és egyszersmind jövőre orientálódó információs központokká.

Végezetül hadd mondjam el: szilárdan meg vagyok győződve arról, hogy a könyvtárak előtt, ha készek sokoldalú szerepüket elvállalni és korunk kihívásaival szembenézni, a nehézségeket leküzdeni, még nagy jövő áll, mivel „a

könyvtár” – amint azt Goethe már kétszáz évvel ezelőtt megfogalmazta – „olyan óriási tőke, amely minden feltűnés nélkül felmérhetetlen nagyságú kamatot hoz”.

Dr. Hans Peter Geh

Gyermek- és ifjúsági könyvtári ellátás egy közepes nagyságú magyar városban

A gyermekek és a fiatalok könyvtári ellátása – mint a világon mindenütt – a nagy hírű iskolák, kollégiumok könyvtáraiban kezdődött. Tapasztalataik nyomán fogalmazódott meg, hogy színvonalas oktatás nem lehet meg könyvtár nélkül – innen a törekvés, hogy minden iskolában legyen iskolai könyvtár. A 20. században, annak is inkább a második felében jöttek létre a közművelődési gyermekkönyvtárak, mint az ellátás másik pillérei. Ez a kétcsatornás ellátás párhuzamosan, de nem arányosan fejlődött. Magyarországon a hatvanas évek vége, a hetvenes évek eleje a közművelődési gyermekkönyvtárak kialakulásának és felfutásának ideje, a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján – összhangban az új pedagógiai törekvésekkel – az iskolai könyvtárakra jutott nagyobb figyelem és erőfeszítés fejlesztésükre. Helyenként közös formációk is létrejöttek, a sokat vitatott ÁMK-k és a még kevésbé sikeres kettős funkciójú könyvtárak. Veszprém megyében mindegyik ellátási formációra van példa, de azt tapasztaltuk, hogy önmagában egyik modell sem jobb vagy rosszabb a másiknál. A használókat, a gyerekeket a hálózathoz, a rendszernél jobban érdekli, hogy a könyvtár közel legyen, megfelelő legyen a nyitva tartása, gazdag a kínálata, és vonzó körülmények között, kielégítő ellátást, segítséget kapjon a könyvtárostól. A könyvtárak fejlődését, fejlesztését elsősorban az oktatási rendszer igényei befolyásolják. Az 1978-as tanterv, mely megfogalmazta, „törvénybe iktatta” a könyv-, könyvtárhasználati ismeretek oktatását, vagy a Zsolnai-módszer könyves igényei, önálló ismeretszerzésre nevelő módszerei szükségszerűen erőteljesebben hatottak a könyvtárak fejlődésére, kikövetelték a megfelelő könyveket (akár az iskolai, akár a gyermekkönyvtárból), igényelték a raktári rendet, a katalógusok megletét, sőt használatát is. Ha tehát a könyvtár

nem szorgalmi, hanem elkerülhetetlen alapfeladat, a tanítási-tanulási program követelménye, akkor várhatunk tömeges könyvtárhasználatot. Őszintén be kell vallanunk, hogy az alapjában jó tanterv és az iskolai könyvtárak fejlődése ellenére sem kerültek be a köztudatba a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek tantervi követelményei, nem látják a könyvtári ismeretek fontosságát, eszköz mivoltát, nem kerültek bele a könyv- és könyvtárhasználattal kapcsolatos kifejezések a szókinszbe. Sőt e téren én még visszalépést is tapasztaltok a 70-es évek végi állapotokhoz képest, amikor nagyobb volt a fölbuzdulás, vállalkozási kedv a pedagógusokban is. Ma nagyon sok helyen nyúgnak, tehernek, mellőzhetőnek tartják a könyvtárakat és gyakran hiábavalónak látszik néhány jó szándékú könyvtáros, szaktanácsadó erőfeszítése, iparkodása. Pedig egyre nyilvánvalóbb, egyértelműbb, hogy a családi példa, minta után, mellett az iskola adhatja a legtöbb motivációt a gyerekek és fiatalok olvasásához, könyvtárhasználatához és az ehhez szükséges jártasságok, készségek kialakítása is az iskola feladata elsősorban.

A továbbiakban Pápa város gyermek és ifjúsági ellátásának felrajzolásával folytatom és igazolom a fenti állításokat. A TEKE tanulmányozása alapján úgy tűnik, hogy Magyarországon a huszonöt-ötvenezer lakosú városok jelentik a „középnagyságot”. (Természetesen ez nehezen hasonlítható össze például a finn Jyväskylävel, amely hatvanezer lakosú!) Pápa harmincnégyezer lakosú dunántúli város a Bakony hegység és a Kisalföld találkozásánál, megyénk második legnagyobb városa. Földrajzi fekvése és természeti adottságai korán várossá tették. Országos hírét azonban iskolaváros voltának köszönhetette és annak, hogy a dunántúli református egyház szellemi központja volt. 1531-ben alapították a Református

Kollégiumot, amely 1585-től már főiskolaként működött. 1577-ben Pápán nyomtatta ki *Huszár Dávid* vándornomdász-prédikátor magyarul a *Heidelbergi kátét*. A református kollégium keretében Teológiai Akadémia, Jogi Akadémia és tanítóképző is működött, majd nyolcosztályos gimnázium és négyéves teológiai képzés folyt. 1841-ben alakult meg a főiskola híres *Képzőtársasága*. A kollégium könyvtára egyidős az intézménnyel, jelentőségéről számos nagy hírű egykori diák írásban is megemlékezik, sőt hajdan külföldi útjukról hoztak ajándékba könyveket és saját írásait is a könyvtárnak adományozták. A Kollégium könyvtárának jelentősége napjainkig meghatározó a fiatalok könyvtári ellátásában Pápán. A református iskolák mellett Pápán előbb a pálosok, majd a bencések is alapítottak gimnáziumot. 1864-től kerültek a városba az irgalmasnővérek, akik az elemi oktatáson kívül polgári leányiskolát és tanítóképzőt nyitottak. Működött a városban még állami tanítóképző, 1884-től ipariskola. A 20. század első felére igen megnövekedett a diákok száma, természetesen nem csak helyből, hanem a város, sőt a Dunántúl vonzáskörzetéből jöttek. Az iskolák évkönyvei, a tanulók visszaemlékezései arról tanúskodnak, hogy valamennyi iskola gazdag könyvtárral rendelkezett, melyek jelentős hatást gyakoroltak használóikra.

Iskolai könyvtárhálózat – mint a többi...

Ez a pezsgő diákelet 1948–1959 között megszűnt: megszűnt a református tanítóképző, a polgári leányiskola (a „nátus”), államosították a református kollégiumot és a kereskedelmi középiskolát, majd bezárult az állami tanítóképző kapuja is. Pápa veszített iskolavárosi mivoltából. *Az oktatás elszakadt a hagyományoktól és a valóságos igényektől* és kialakult egy olyan iskolahálózat, amely hasonlított minden más közepes városéhoz. Pápán ma tíz óvoda, hét általános iskola, négy középfokú tanintézet és egy ipari szakmunkásképző intézet működik. Könyvtári ellátásuk a lehető leghagyományosabb: nincs kettős funkciójú könyvtár, nincs ÁMK, a 4421 általános iskolás gyereket az iskolai könyvtárak és egy B típusú gyermekkönyvtár látja el. *Az általános iskolák* többsége igen zsúfolt, nemcsak a régi belvárosi iskolák, hanem az újak is tanteremgondokkal küszködnek. Mindössze négyben van önálló

könyvtárhelyiség, de közülük a legnagyobb is csak 37 négyzetméter alapterületű. (Vö. az 1971-es irányelvek 50, vagy a nemzetközi normákban igényként megfogalmazott 150–570 négyzetméterrel!) A többi helyen tanteremben, szaktanteremben, alsós osztályokban, szétdarabolva, zárt szekrényekben találhatók a könyvek, kétes raktári rendben. Pedig könyv lenne elegendő. Az utóbbi években ezen a téren volt a legláthatóbb a gyarapodás. 10–11 kötet jut a városban egy tanulóra, s a könyvgyűjtemények 5–12 ezer kötetből állnak. Sajnos egyetlen iskolában sem sikerült a nem hagyományos dokumentumokat a könyvtárban elhelyezni, azok továbbra is szaktantermekben, szaklektárakban jelennek meg. Évi 200–500 kötet könyvet tudnak az iskolai könyvtárak beszerezni, melyre 15 és 57 ezer forint közötti összeget fordítanak. Folyamatos, körültekintő gyarapítás esetén szerintem ez fedezni képes a szükségleteket. A könyvtárak többsége a Könyvértékesítőtől vásárol ugyan, de nem folyamatosan, nem elég körültekintően, ezért nem igazán gyűjteményi jellegűek. Mindenütt megtalálható nagy példányszámú a régi ajánlott és kötelező irodalom, hiányok vannak azonban az újakból. (Ez kiadási okokra is visszavezethető.) Törekedtek arra, hogy a szaktárgyakhoz közvetlenül felhasználható segédkönyvekből munkáltató példányszámot szerezzenek be. Mindenütt tapintható a kézikönyvtár magja, de sok a hiány és a hiányos sorozat. Néhány iskola örökölt régi könyveket a jogelődötől, ezeket a gyerekek szívesen olvasgatják, de a foglalkozások során nemigen hasznosítják sem a pedagógusok, sem a könyvtárosok. Három könyvtárban mintaszerű a raktári rend, a többiben csupán az elemeit tapinthatjuk. Három könyvtáros kezdett hozzá a katalógus építéséhez, de egyik könyvtárban sem teljes még az állomány feltárása. Meghökkenítő, hogy mindössze két iskolában járatnak gyermekfolyóiratokat, míg a nevelőknek szánt periodikák többségét az áremelkedések ellenére is megveszik. (Itt szeretném megjegyezni, hogy a hasonló nagyságrendű Ajkán a városi könyvtár központilag látja el az általános iskolai könyvtárakat feldolgozott könyvekkel és katalóguscédulákkal, színcsikozott, jelkezt az állomány, selejtezték a régi és fölös könyveket, figyelmesebben gyarapítják a kézikönyvtárat, gondoskodnak a hiányok pótlásáról, ezzel a módszerrel hasonló összegből használhatóbb, rendezetebb állományi háttérrel képesek teremteni az oktatásnak!)

A hivatalos statisztika szerint a Pápán tanuló 71 %-a olvas az iskolai könyvtárból, átlag 3–8 kötet könyvet. Ez bizony kevés, különösen ha figyelembe vesszük, hogy két iskolában Zsolnai-módszerrel tanítanak. Három iskolában tartanak órákat, csoportos foglalkozásokat az iskolai könyvtárban (van, ahol hármat, egy iskolában harmincötöt az elmúlt tanévben). Ezek többsége kézikönyv-, lexikon- és katalógushasználat, általában valamely szakóra összefoglalásához vagy előkészítéséhez. Az egyéni feladatok többsége néhány igényes tanárnak, tanítónak köszönhető. Ezeket a tanulók vagy helyben, vagy a városi könyvtárban oldják meg, melyet 24%-uk látogat. A tanárok elégségesnek és jónak ítélik meg kapcsolatukat a városi könyvtárral – ez azonban valójában tanévenként néhány osztály csoportos látogatását jelenti, tehát a tanulók nagy többsége mindkét könyvtártól távol marad. A hét iskolai könyvtáros közül három főfoglalkozású, közülük kettő azonban magas óraszámban tanít is. Nem véletlen, hogy az a könyvtár a legrendezettebb, leglátogatottabb, amelyben egész nap a könyvtárral, illetve a gyerekekkel foglalkozik a könyvtáros. Valamennyiük könyvtárosi szakképzettséggel is rendelkezik, ez azonban csak helyenként érzékelhető a könyvtári munka szakszerűségén. A könyvtárat többnyire óráközi szünetekben és néhány órában tanítás után működtetik. Baj van a frissen végzett tanítók, tanárok könyv- és könyvtárhasználati igényességével is.

A kétszatornás ellátás másik pólusa a *B típusú városi könyvtár gyermekkönyvtára*, mely az Esterházy-kastélyban működik. 1960-ban az elsők között alakult önálló részleggé, 70 négyzetméteren, 1 főfoglalkozású könyvtárossal. 1963-ban kapott új berendezést. Működési feltételei azóta nem változtak, csupán még egy négyórás munkaerővel bővült az ellátás. 14 ezer kötet könyvvel, 18-féle folyóirattal, zenehallgatási lehetőséggel várja a gyerekeket. Az iskolás gyerekek 24 %-a, 1044 tanuló iratkozott be a múlt évben, bizony, lehetnének többen is! Ők azonban rendszeres könyvtárhasználók, átlagban évi tizenháromszor látogatják a könyvtárat és 24 könyvet kölcsönöznek ki. Sajnos egyre nehezebb megfelelő friss irodalommal kínálni őket. Évente csökken a beszerzési keret, míg a gyermekkönyvek ára jelentősen emelkedik. A könyvtár éves 400 000 forint beszerzési keretéből mindössze 27 000 forintot költöttek el az elmúlt évben a gyermekkönyvtárra, noha az összes olvasó egyharmada gye-

rek. Ennek fő oka, hogy az új médiák (lemez, video) iránt is nagy a kereslet, fedezet azonban ezek beszerzésére nincs, így többek között a gyermekkönyvtár lehetőségeiből csipnek le. Így aztán az elhasználódott, kevés újat tartalmazó állomány, a régi, előregedett berendezések miatt szomorú, szürke, megfáradt a gyermekkönyvtár összbenyomása. Ennek ellenére a könyvtárosok mindent elkövetnek, hogy a betérők jól érezzék magukat, megtalálják, amit keresnek. Az elmúlt évben 116 csoportos foglalkozást tartottak, ebből 54-et napköziseknek, 43 iskolai óra volt, 4 szakköri, 15 pedig „valódi” gyermekkönyvtári. Ma már ritka, hogy informális csoportokat össze lehessen szedni sajátos gyermekkönyvtári foglalkozásokra, ezért a könyvtáros a napközis, és más csoportos osztálylátogatásokat használja fel, hogy színes, az iskolai órától eltérő jellegű foglalkozással töltsse ki. Nagy az ellentmondás a gyerekek egész napos elfoglaltsága, leterheltsége és a sok csellengő, kulcsos gyerek programtalansága között. A könyvtáros év közben vers- és mesemondó versenyt, bábfoglalkozásokat, papírhajtogatást, vetélkedőket, olvasópályázatokat szervez a gyerekeknek. Nyáron rendszeres látogatói a központi napközis tábor gyerekei. Második éve saját tábort is szervez 30 gyereknek: ismerkednek a város és környéke történelmével, néprajzával, régi mesterségekkel, járják a temetőket, felkeresik a műemlék-helyeket.

Előnyben a középiskolások

Pápán 3480 tanuló jár a *középfokú oktatási intézményekbe*, kb. a fele gimnáziumba és szak-középiskolába, másik fele szakmát tanul. Sok közülük a bejáró vagy kollégista. Ez meghatározza életmódjukat, időgazdálkodásukat, lehetőségeiket. Olvasási szokásaikban, könyvtárhasználati ismereteik terén felkészültségük nagyon különböző. Felzárkóztatásukra, kiegyenlítésre nagyon kevés az esély a középiskolai években. Az esetenkénti könyvtári órák, az alkalmi könyvtárlátogatások nem elegendők a szokások, készségek alakításához, és az egyéni könyvtárhasználat is csökken, különösen a szakmunkástanulók esetében. Előnyösebb helyzetben vannak a gimnazisták és a szakközépiskolások. Szerencsére ma már nemigen lehet megkerülniük az iskola elvégzéséhez a könyvtár látogatását. Mindegyik iskolában önálló helyiségben működik a könyvtár, bár a

zsúfoltság itt is jellemző. A Türr István Gimnáziumban – amely bencés középiskola volt, és ma óvónői szakközépiskola is – 70 négyzetméteren 15 ezer kötet könyv, a Petőfiben – amely a református gimnázium utóda és egészségügyi szakközépiskola is – 45 négyzetméteren 20 ezer kötet könyv áll a tanulók és tanárok rendelkezésére, mindkét helyen gazdag kézikönyvtárral. Noha főfoglalkozású könyvtárossal működnek, nagyon kicsi a kihasználtságuk. A Türrben egész délelőtti órarend szerint tanítanak a könyvtárban, akkora a tanteremhiány. Így a könyvtár csak az óráközi szünetekben és tanítás után töltheti be könyvtári funkcióit. Könyvtári órákra, foglalkozásokra így alig nyílik lehetőség. A tanulóknak szánt folyóiratokat a térképtárban helyezték el, mert ott inkább hozzáférhetőek. A Petőfi könyvtárában mindössze 10 ülőhely van, amely így inkább jegyzetelésre alkalmas, mint osztály fogadására. A könyvtáros egyébként is gyesen van, harmadik éve helyettes látja el a legszükségesebb feladatokat, aki azt is soknak találja, hogy a szünetekben ki kell nyitnia és az új könyveket be kell leltároznia. A Közgazdasági Szakközépiskolában 11 ezer kötet könyv, a Mezőgazdasági Szakközépiskola és Szakmunkásképző iskolában 7 ezer kötet várja a tanulókat, önálló könyvtárhelyiségben, függetlenített könyvtárossal. Az itteni diákok programja talán még zsúfoltabb, így csupán a legszükségesebb esetekben mennek könyvtárba, elsősorban a saját iskolai könyvtárukba.

A változó körülmények ellenére a középiskolások ritkán látogatják csoportosan a *városi könyvtárat*. Leginkább első osztályos korukban kíséri el őket az iskolai könyvtáros egy alkalommal, aztán rájuk bízják, hogy a kapott feladatokat hol és hogyan oldják meg. A városi könyvtárban 87 ezer kötet könyv, 237-féle folyóirat, ötezer egyéb dokumentum van, melyekhez heti 41 órában lehet hozzáférni. A gimnazisták fele iratkozott be, a kölcsönzésen kívül segítséget kapnak a tanulmányi versenyekhez, irodalomjegyzéket állítanak össze nekik kérésre, könyvtárközi kölcsönzéssel segítik a speciális érdeklődésük kéréseit. Gazdag a kézikönyvtár, mely az elmúlt évben restaurált olvasóteremben (volt kápolna) igazán szép és kényelmes munkalehetőséget nyújt. Legjobb a könyvtár kapcsolata az óvónőképzősökkel, ők itt olvassák a gyermekirodalmat, itt készülnek a foglalkozásokra, melyhez a gyermekkönyvtárostól kapnak segítséget. Néha ők is tartanak a könyvtár kis olvasóinak hasonló-

kat. A könyvtárban előadásokat, irodalmi esteket szerveznek (*Fekete Gyula, Kiszely Zoltán, Benda Kálmán, Németh G. Béla*, stb.), ezek látogatói között is sok a középiskolás. Teljes egészében hiányzik azonban a könyv- és könyvtárhasználatot célzó csoportos foglalkozás a korosztály számára. Évi három-négy alkalommal az irodalmi fakultációsok látogatják meg őket foglalkozás céljából. A saját indíttatásra betérőket tehát készségesen ellátják a könyvtárban, de nemigen tesznek erőfeszítést, nem fejtenek ki propagandát a rendszeres kapcsolatot és foglalkozások érdekében.

A városban mintegy 1800 *szakmunkástanuló* van, közülük 1150 az Acsády Ignác Ipari Szakmunkásképző Iskola látogatója. Korszerű, új iskolájukban 72 négyzetméter jutott a könyvtárnak, a kollégiumi szárnyban. 15 ezer kötet könyvük van, évi 20 000 forintért vásárolhatnak, melyből kb. 200 új könyvet tudnak beszerezni (a kézikönyvek és a szakmai könyvek ára különlegesen magas!). Kézikönyvtára gazdag, folyóirat-állományában az általános műveltséget gazdagító folyóiratok is megtalálhatók a szakmaiak mellett. Statisztikájuk szerint 4,4 kötet könyvet kölcsönöznek a tanulók évente, s ez sajnos mással sem egészül ki, mert a városi könyvtárba mindössze 80 szakmunkástanuló iratkozott be. A szakképzett, főfoglalkozású könyvtáros 5 napon át összesen 26 órában tart nyitva, s mindig vannak a könyvtárban. A múlt évben 43 csoportos foglalkozást tartott, köztük könyvtár-, illetve kézikönyvtár-használati bemutatókat, egy-egy alkalommal a szakmához kapcsolódó könyvekkel ismerkedtek. A könyvtáros személyes kapcsolata jó a városi könyvtárral, de sem elsős, sem felsős, végzős korukban nem viszi olvasóit hozzájuk.

A fiatalok könyvtári ellátásában ma is jelentős szerepe van a *Református Egyházkerület Nagykönyvtárának*. Nemcsak régi és ritka könyveivel kelt érdeklődést körükben, hanem iskolai dolgozatokhoz, különféle pályázatokhoz is segítséget kapnak a 150 ezer kötetes könyvtártól. Különösen népszerű a gazdag kézikönyvtár és a pápai különgyűjtemény, a *Papensia*. A könyvtár, amely méltatlan, nagyon zsúfolt körülmények között működik, használóinak 20%-a diák, ez évi 200 látogatást jelent. A megyei könyvtár évkönyvében tanulmányban észrevételezték a református könyvtár könyvtárosai, hogy sem a középiskolások, sem a főiskolások nem rendelkeznek a legalapvetőbb könyvtárhasználati ismeretekkel sem, nincsenek tisztában a kutatás, a jegyzetelés

szabályaival. Aki ide betér, azzal türelmesen foglalkoznak, hozzásegítik őket feladatuk megoldásához és könyvtárhasználati hiányosságaik pótlásához. Segítőkészségük és a könyvtári légkör megfogja a diákokat.

*

Ez a pápai helyzetkép. Bizonyára lesznek, akik sötétebbnek fogják találni, mint amire számítottak. Szerencsére én is tudnék meggyénkből több megelégedettségre okot adó példát mondani (néhány veszprémi iskolát, a zirci vagy veszprémi szakmunkásképző könyvtárát, az ajkai iskolai ellátást vagy a tapolcai gyermekkönyvtár színes, rendszeres munkáját), mégis úgy érzem, hogy a pápai kép az általános, a tipikus – nemcsak a mi megyénkben. Ha nem beszélünk e problémákról, mindig a kivételek, a jó példák lebegnek szemünk előtt. Ugyanakkor sehol sem olyan nagy a távolság a kinyilatkoztatott szükségletek, normatívák és a valóságos helyzet között, mint a gyermekek ellátásában. Sehol annyi jó szándékú könyvtárosi igyekezet, akarat nem marad hatástalan, mint épp e területen. S ebben az „életközösségben” találkozunk a legnagyobb igénytelenséggel is. Be kell látnunk, be kell vallanunk, hogy nagyon sok gyerek marad érintetlen mindenféle könyvtári hatástól, s az alkalmi könyvtárlátogatások, foglalkozások nem eredményeznek könyvtárhasználati jártasságot, készséget.

Akkor miben bízhatunk? Talán abban, hogy az oktatás szükséges tartalmi és módszerbeli

változásai nélkülözhetetlenné teszik a tisztességes könyvtárakat, és igénylik a könyvtáros pedagógiai munkáját. Másrészt, hogy nemcsak a mi kötelességünk megoldani a gondokat, előteremteni a szükséges feltételeket, hanem az iskolavezetés, a városi könyvtárigazgatók, s a fenntartók feladata is. „Minden más könyvtár (közművelődési, egyetemi, szak-) alapvető érdeke, hogy már a kötelező alapoktatás alakítsa ki minden állampolgár alapvető könyvtárhasználati, tájékoztatási készségét. Ebben a felismerésben a »könyvtárügy egysége« immár nemcsak a gyűjtemények, az adatbázisok megosztott, de egységes rendszerét jelenti, hanem a *könyvtárhasználók képzésének folyamatos egységét* is, amelyben az alsó és a középfokú iskolai intézmények – hadd tegyem hozzá, hogy a gyermekkönyvtárak is! – adják meg az alapokat... mert amit ők tesznek, tehetnek, az később már pótolhatatlan, de ha megvan, akkor hatalmasan kamatozik.” (Fogarassy Miklós: Új minisztériumi útmutató és az iskolai könyvtárak. *Könyvtáros*, 1988/1. sz.).

Ennek a rendszernek, rendszerességnek sajnos ma csak ritka példáit látjuk. A kétszatonás (iskolai és közművelődési) ellátásban, valamint az egymásra épülő iskolatípusokban egyaránt jobban kell érvényesítenünk törekvéseink közös irányát, a feladatok megosztását és a módszerek különbözőségeit, érzelmekre is ható gazdag variánsait. Van tehát mindenkinek ten-nivalója, amely nem kerülhető meg, csak elodázható. Minél továbbra, annál súlyosabb következményekkel jár.

Balogh Ferencné

NEKTÁR: Nemzeti könyvtári átfogó információs rendszer

Elsőként adhatok hírt arról, hogy az Országos Széchényi Könyvtár ez évben végre birtokba vehette azokat a számítástechnikai eszközöket – hardvert és szoftvert egyaránt –, amelyekkel – ha jól él a bennük rejlő képességekkel – néhány év alatt kiépítheti azt a rendszert, amelyet *NEKTÁR*-ként jelöltünk meg az előadás címében. A *NEKTÁR* név keresztapja Vajda Erik volt, ezt köszönjük neki, márcsak azért is, mert úgy gondoljuk, hogy a nektár szó első hallásra mindenkiben kellemes érzéseket kelt; van aki az antik istenek italára,

van aki virágporra, virágmézre és egyéb finomságokra gondol. Vajha ez a *NEKTÁR*nak keresztelt rendszer hasonlóan kellemes érzéseket keltene majd a jövőben alkalmazóiban és a szolgáltatásokat felhasználókban egyaránt! A *NEKTÁR* nemcsak azzal az értelemmel bír, amiről az előbb néhány szót ejtettem, hanem mint mozaikszó, jelentését feloldva, *NEMzeti KönyvTári Átfogó információs Rendszert* takar. Ennek a rendszernek az a célja, hogy az Országos Széchényi Könyvtár alapfeladatait és lényeges központi szolgáltatásait egyetlen szá-

mitógépes információrendszerben lássa el. Azt hiszem, ebben a körben elég régóta tudott és ismert tény az, hogy az Országos Széchényi Könyvtár, mint nemzeti könyvtár, állományának építését és feltárását köteles végezni, a könyvtári törvény által előírt feladataiból adódóan a hazai impresszumból minimálisan a könyveknek, az időszaki kiadványoknak, a térképeknek és a zeneműveknek a bibliográfiai számbavételét kell ellátnia, a tételeket bibliográfiai kiadványokban rendszeresen közre kell adnia, gondoznia kell a központi katalógusokat, amelyek a hazai könyvtárak állományában lévő külföldi dokumentumállomány lelőhelykatalógusai, hogy csak a főbb feladatokat említsem. Ezek óriási feladatok, óriási adatállományokból, egy hét-nyolcszáz fős nagyüzemben, nagy futószalagokkal, nagy feldolgozó apparátussal. Ezt a munkát ma már azon a szinten, amely szinten egy nemzeti könyvtártól elvárható, számítógépes segítség nélkül nem lehet megoldani. Nem fogok sok számot mondani, csak nagyságrendekkel szeretném érzékeltetni az OSZK óriásira duzzadt állományát, amely jelenleg több mint 6 és fél millió raktári egység. Nagyon sok a nyilvántartás, ezek közül igen sok a párhuzamos. A belső szolgálati felhasználói helyek és az olvasói felhasználói helyek következtében sokszorozódtak meg a nyilvántartások, így akár a karbantartásuk, akár az egységesítésük, mint Önök is jól tudják, megoldhatatlan feladat. Az éves gyarapodás kb. 120 ezer dokumentum, ebből kb. 18 000 könyv köteleespéldányként érkezik, a külföldi könyvbeszerzés évente mintegy 6000 kötet, 8000 az időszaki kiadványcím, nem mondom meg, hány raktári egység.

Az is nyilván jól ismert Önök előtt, akik a szakirodalmat figyelemmel kísérik, hogy az OSZK-hoz hasonló méretű nagykönyvtárak ma már Európában, legyenek azok nemzeti könyvtárak, egyetemi vagy kutatóintézeti könyvtárak, jóval előrébb járnak nálunk a számítógépesítés terén, nagyon sok helyen vannak fejlett számítógépes rendszerek, számos könyvtárban valósítottak meg online olvasói katalógust. De nemcsak ezen a téren haladtak előre, hanem a korszerű adatátvitel területén, a számítógépes mikrográfia, a digitális, optikai lemezes adattárolás területén, a fényszedés és a lézernyomtatás alkalmazásában. Meg kell azonban jegyeznünk, már itt, a bevezető részben, hogy abban az esetben, ha a nemzeti könyvtáraknak kellett megoldaniuk számítógépes rendszereiket, akár integrált számítógépes

rendszerben, akár egyes feladatokra külön kialakított alrendszerekben, mindig problémákkal küszködtek, mert speciális feladataikból adódóan speciális módszereket kellett kifejleszteni számukra. A speciális feladat főként a bibliográfiai feldolgozásból adódik és egy bizonyosfajta igényességből, amely esetleg egy egyetemi vagy egy kutatóintézeti könyvtárban nem, vagy másként jelentkezik.

Az OSZK gépesítésének útja

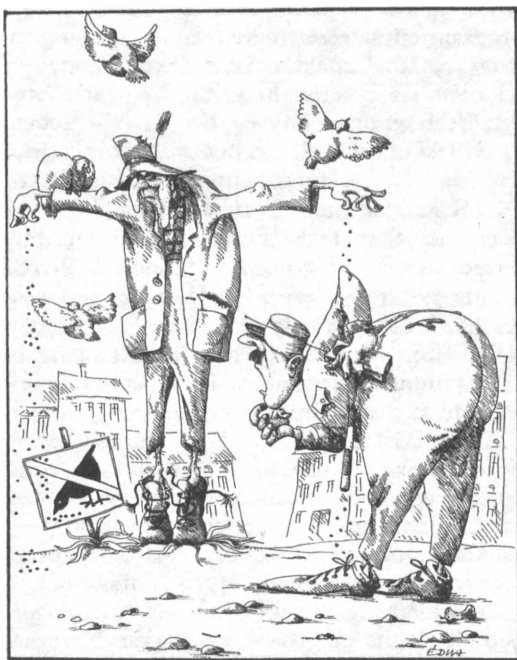
Néhány mondatban szeretném összefoglalni, mit tudott tenni eddig az Országos Széchényi Könyvtár saját gépesítése érdekében. Természetesen viszonylag korán felismerte a számítógépesítésben rejlő előnyöket. Ez a felismerés körülbelül a könyvtári világban lejátszódó ún. bibliográfiai forradalom idejére tehető, a hetvenes évek közepére. Ekkor alakította ki első nagyszámítógépes rendszerét, a Magyar Nemzeti Bibliográfia adatbázisát. A kialakítást az jellemezte, hogy nem voltak házon belüli számítógépes eszközei, sem házon belüli programozói kapacitásai. A rendszert tehát külső számítóközpontban kellett létrehozni, külső fejlesztőkkel. Mind a mai napig ott is üzemel, az SZKI-ban ez a kb. 300 ezer bibliográfiai tételt tároló adatbázis – tudtommal a legnagyobb bibliográfiai adatbázis ma Magyarországon –, kötegelt, azaz batch üzemmódban, és egyetlen produktuma kiadvány, a *Magyar nemzeti bibliográfia. Könyvek bibliográfiája* és a füzetek kumulációjaként évente megjelenő *Magyar könyvészet*. Tehát mindaz az óriási információhalmaz és tudásmennyiség, amelyet ez az adatbázis tárol 15 éve, eddig még nem volt kihasználható azokra a célokra is, amelyekre tulajdonképpen már régóta hasznosítani kellett volna, s amelyeket szolgáltatások formájában a magyar könyvtári közösség türelmetlenül, sürgetve és joggal vár az Országos Széchényi Könyvtártól. Meg kell mondanom, hogy ennek a füzetnek csak a külső szolgáltatásokra kifizetett éves költségvetési kerete 4 millió forint, ez az összeg az SZKI Számítóközpontban történő üzemeltetés, illetve a kiadványok fényszedési költsége; a személyzeti, szellemi költségekről nem beszéltem, ugyanúgy nem szóltam a nyomdai kiadásokról, papír, nyomdafesték stb. Többször, több helyen emlegettem már azt paradox helyzetként, hogy az elmúlt évig egy MNB füzet ára egy csomag gyufa árának felelt meg.

A másik nagy OSZK adatbázis, a *Nemzeti Periodika Adatbázis* későbbben épült, tán nagyobb igényekkel és elánnal indult, mint a Magyar Nemzeti Bibliográfia, de ugyanarra a sorsra jutott, sőt szerintem rosszabb sorsra, mert szintén külső számítógépen, nagyon drága pénzen kell üzemeltetni – a KSH Számítóközpont drágább az SZKI-nál. A program rendkívül igényes, a beviendő adatok mennyisége messze meghaladja azt, ami az adott munkacsapattól elvárható; hogy mégis megcsinálták és csinálják folyamatosan, az bizonyos hősiességre vall. Mindaz az óriási teljesítmény azonban, ami az NPA-ban már benne fekszik, és amely az adatállomány információértékében megtestesül, messze nem hasznosítható, mert hiszen mit lehet belőle előállítani? Nyomtatott outputot. Ha ennek átfutási idejével is számolunk, arra az eredményre jutunk, hogy az adat-tartalom, ami a vaskos kötegekben megtestesül, két-három évvel elavult, tehát messze nem azt nyújtja, amit nyújtania kellene.

Nagyjából ugyanez érvényes arra az NPA adatállományra, amely az IIF szolgáltatások keretében a SZTAKI Számítóközpontjából online lekérdezhető. Központi katalógusnál egyetlen jó megoldásnak az online adatfeldolgozást és az online adatkérdezést lehet elfogadni, és tulajdonképpen sem jóakarattól, sem

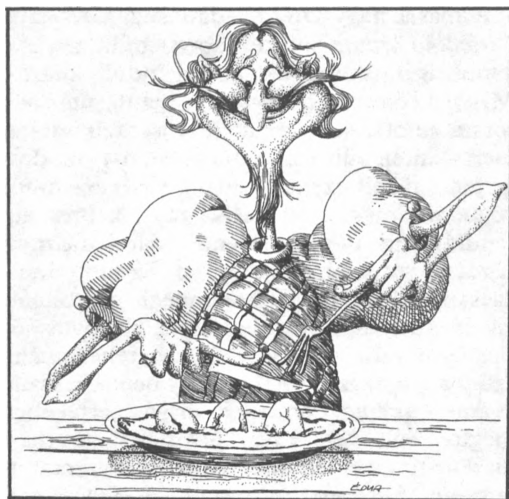
tudatlanságból nem lenne szabad olyan megoldásokba belemenni, mint amilyenbe az OSZK belement az NPA esetében. Úgy vélem, ennyi elég is lesz az önkritikából.

A kép, egészen 1986 végéig kimerevített állóképpnek tűnt a számunkra, amin nemigen lehet változtatni. Marad tehát a költségvetéstől való függés és az örökös rettegés az eddigi munkák fennmaradásáért és továbbvitelért, maradnak a fejlesztési elképzelések, szándékok és vágyálmok, és marad a kielégítetlenség. Hogy ebből a helyzetből van kilátás valami elmozdulásra, változtatásra, azt 1986 végén lehetett először sejteni, remélni. Ez az 1986-os nevezetes év az MTA és az OMFB kezdeményezésére indított *Információs Infrastruktúra Program* megkezdésének éve volt. A programot az Országos Tudományos Kutatási Alap és más tárcák finanszírozták. Alapvető célja a hazai kutató és fejlesztő tevékenység információs támogatása, illetve az információs infrastruktúra megteremtése, amelynek révén a kutatás-fejlesztés előbbre léphet. Gondoltak itt elsősorban elektronikus kommunikációra, levelezésre, külföldi és hazai adatbázisokban tárolt információk online elérésére, új hazai adatbázisok létrehozására és az ezekhez szükséges eszközpark és hálózati rendszer kiépítésére és működtetésére. Rendkívül fontosnak tartom megemlíteni azt, hogy az IIF Program már az alapidokumentumában (ez az 1986-os első változat volt) kiemelt jelentőséget tulajdonított a könyvtári információs rendszer fejlesztésének, és ezt nemcsak mint elvet rögzítette 86-ban, hanem azóta valóban komolyan, az egész programon belül a könyvtárak jelentőségének mértékében támogatta és támogatja mind anyagiilag, mind szakmailag a tervek megvalósítását. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1987-ben jelentős összeget nyert a program eszközpályázatán, egyenként 21,8 millió forintot arra, hogy saját számítóközpontját felállítsa, illetve, hogy létrehozza azt az eszközparkot, kisszámítógépeket, hálózati rendszert, adatátviteli vonalakat, amikkel ezt a munkát meg lehet kezdeni. Lelkesedésünk és tapasztalatlanságunk azt hitette el velünk, hogy 88-ban már meglesz a számítógép, hogy 89-ben egészen biztosan meglesz a számítógép, de mivel versenytárgyalásokra került sor, a beszerzés nem bizonyult egyszerűnek, bár az MTA SZTAKI segített minket szakmai tapasztalataival, a dolgok nem mentek túl gyorsan. Tény az, hogy a számítógép ez évben, 1990 márciusában került az

OSZK számítóközpontjába, ami arra az időre kiépült, kiépült a házon belüli terminálhálózat, ami, ismervén az OSZK épületét nem volt sem egyszerű, sem olcsó megoldás, várfalakat kellett átfúrni és a kábelezést elvégezni. A hardverrel együtt szoftverbeszerzésre is mód nyílt, ez a szoftver *DOBIS/LIBRIS* névre hallgat; később majd részletesebben szólok arról, hogy miért esett a választás erre a programrendszerre, mire képes és mire nem képes, mert erről is beszélni kell.

Megpróbálom érzékeltetni azt, hogy egy nemzeti könyvtári integrált online számítógépes könyvtári rendszerre való áttérés mennyire nem egyszerű dolog, s hogy évek munkája előzte meg azt, hogy bevezetésére most már sort lehet keríteni. Azt hiszem, hogy az OSZK vezetősége elég bölcs előrelátással idejekorán tett meg olyan lépéseket, amelyeket talán ha később tesz meg, akkor még jobban elhúzódik a program. Szervezeti megoldásokra és kisgépes fejlesztésekre gondolok itt elsősorban. Szervezeti megoldás és előrelépés volt az, hogy a Szervezési Főosztályon belül megerősödött és kibővült a Fejlesztési Osztály, melynek munkatársai könyvtárosi és programozói ismeretekkel rendelkező neves szakértők, és létrejött a Számítástechnika Alkalmazási Osztály, ahol profi programozók, nagygépes szakemberek dolgoznak. Sor került egy olyan szervezeti átalakításra az OSZK-n belül, ami elég forradalminak hatott. Egyetlen szervezeti egységbe, főosztályi keretbe sikerült egyesíteni mindazon osztályokat, amelyek valamilyen módon feldolgozó munkát végeznek az OSZK törzsgyűjteményével kapcsolatban. Elégge szokatlan módon ide került a gyarapítási terület is, azon megfontolásból, hogy a gyarapítási munka tulajdonképpen adatfelvétellel indul, dokumentumok adatainak leírásával, amit előkatalogizálásként fogunk fel. Ismervén az online integrált számítógépes könyvtári rendszereket, amelyeknek gyarapítási alrendszere is van, úgy véltük, hogy a katalogizálás ennél a lépcsőnél kezdődik, ezért ésszerű és logikus a gyarapodást egy szervezetbe vonni a tisztán feldolgozó egységekkel, a könyvfeldolgozókkal, az időszaki kiadvány feldolgozókkal, szakozókkal, bibliográfiai szerkesztőségekkel, a patriotika irodalmat feldolgozókkal, a regisztrációs központokkal és irodákkal, mint amilyenek a Magyar ISBN Iroda, a Magyar ISSN Iroda és a Magyar Nemzeti ISDS Központ. Miért volt szükség erre az előkészítő munkákra? Elsősorban azért, hogy a lehetséges mérté-

kig kiküszöböljük a párhuzamos feldolgozásokat, egyáltalán, át tudjuk tekinteni azt, hány helyen és milyen módon épülnek párhuzamos nyilvántartások, milyen adatelemekkel, milyen színvonalon. Ahhoz, hogy egy egységes adatbázist, mint amilyen majd a NEKTAR adatbázis lesz, fel lehessen építeni, ezeket az előkészítő lépéseket meg kellett tenni, adatfelmérések és vizsgálatok szintjén. De nemcsak ezek történtek meg, hanem megtörténtek bizonyos kisszámítógépes fejlesztések is.

Nem ezek közé tartozik ugyan, de itt illik szólni arról, hogy az OSZK 1987-ben egy programfejlesztéssel végre megoldotta, hogy a magyar, kötelezpéldányként érkező könyvek feldolgozása egyetlen helyen, a Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek Szerkesztőségében történjék, és hogy ellássa nemcsak a bibliográfiai kiadványok megjelentetését, hanem az OSZK katalógusaihoz szükséges katalógustételek megjelentetését, kiíratását is; ez utóbbi természetesen a bibliográfiai tételektől eltérő, minthogy tartalmazza a katalógusok szerkesztéséhez szükséges valamennyi besorolási adatot is. Ezen a területen tehát sikerült a párhuzamos munkát felszámolni. De most már tényleg rátérek a kisszámítógépes fejlesztésekre.

Több MikroISIS-re alapozott adatbázist hozott létre az OSZK azzal a céllal, hogy amikor a nagygépes rendszer elindítható, legyen megfelelő számú adatállomány, ami áttölthető, azokon kívül, amelyek a külső számítóközpontokban már megvannak. Ilyen adatállományként jött létre egy kiadói adatbázis, amivel igen komoly segítséget nyújt a Magyar Nemzeti

Bibliográfiához. Ez az adatbázis valamennyi hazai kiadó és kiadással is foglalkozó közreadó adattára, teljes adatfelvétellel és a nemzetközi könyvazonosítói számrendszerben a kiadó vagy közreadó számára kiutalt kiadói azonosítóval. Ebből az adatállományból készülnek el az MNB Könyvek bibliográfiájához az éves első számokban szokásosan megjelenő kiadói mutatók, többféle rendezettségben, és a Nemzetközi ISBN Ügynökség számára az éves adatváltozásokat jelentő listák.

Kialakítottunk a külföldi könyvek feldolgozására egy szintén MicroISIS-en alapuló feldolgozó rendszert, mégpedig olyan módon, hogy a lehető legnagyobb mértékben kompatibilis legyen a Magyar Nemzeti Bibliográfiával, és egy nagyon szép cédulaelőállító programot is kifejlesztettek hozzá a programozók. A kísérleti szakasz lezárultával ez a feldolgozó rendszer már üzemszerűen működik.

Külön adatbázis épül a magyarországi időszaki kiadványok adataiból, amely tulajdonképpen az elmaradt sajtóbibliográfiai kötetek kiadásának meggyorsítására szolgál, de ugyanennek az adatbázisnak a terméke az *Új periodikumok* című kiadvány, amelyet, gondolom, sokan ismernek. Most van sajtó alatt az 1986-os *Sajtóbibliográfia*, nem mondom, hogy rövid idő alatt, de sikerült elkészíteni. Kifejlesztettek egy indexelőállító programot is, amellyel az *MNB Időszaki kiadványok repertóriumához* íratják ki automatikusan a havi és az éves indexeket.

Még egy adatbázist kell megemlítenem, amely az IIF adatbázis-építési pályázatán komoly támogatást kapott, a *Hungarika Adatbázist*. Ennek egyik része bibliográfiai adatállomány, amelyből információs szolgáltatásokat nyújtunk és bibliográfiai kiadványokat állítunk elő, s másik része az ún. hungarika névkataszter, egy bibliográfiai adatállomány, amely magába foglalja a külföldön élő és alkotó magyar személyiségek adatait.

Nos, ennyi talán kicsit sok is volt az előzményekből, illenék rátérnem a NEKTÁR-ra.

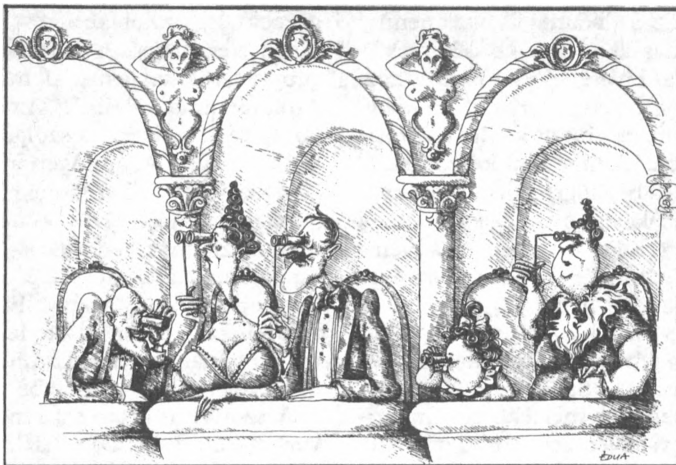
Miért a NEKTÁR-t?

Néhány szót az eszközökről. A téma előzetes tervek szerint külön korreferátumban szerepelt volna, minthogy azonban erre most nem kerül sor, vállalom az adatok rövid felsorolását. Egy IBM 9377-es központi egység, 8 Mbyte központi memóriával a hardver konfi-

guráció legkomolyabb része, amelyhez 4 db mágneslemezegység tartozik, összesen 1,6 Giga-byte tárolókapacitással, mágnesszalagegység 2 db, nyomtató, 8 db IBM terminál és jelenleg 20 db terminálként is szolgáló IBM kompatibilis személyi számítógép alkotja a hálózatot. A hozzáférési lehetőségekről annyit, hogy a helyi hálózaton kívül külső felhasználók is csatlakozhatnak adatbázis-lekérdezőként az ún. csomagkapsolt, X.25-ös adatátviteli vonalakon keresztül, vagy NEDIX vonalon, bérelt telefonvonalon és esetleg nyilvános postai telefonvonalon is, bár azt hiszem, ismerve ezek minőségét, ez a legkevésbé ajánlható.

A szoftverről, amit a rendszer eszének nevezhetünk. A DOBIS/LIBIS szoftverről először az Országos Műszaki Könyvtárban hallottam, de akkor még csak DOBIS néven futott. A Dortmundi Egyetemi Könyvtárból tértek haza tanulmányútjukról akkori kollégáim, akik részletesen beszámoltak tapasztalataikról, s be kell vallanom, leírásuk nagy hatással volt rám, mert akkor olvastam először arról, hogyan működik a valóságban egy online könyvtári rendszer. A rendszert azután továbbfejlesztették, bekapcsolódott a Leuveni Egyetemi Könyvtár, bővült a rendszer moduljainak száma, s kialakult a ma DOBIS/LIBIS néven ismert integrált könyvtári szoftver. Ez annyiban különbözik a piacon kapható ún. kulcsrakész integrált könyvtári szoftverektől, hogy forrásdokumentációt is adnak hozzá, és tulajdonképpen a felhasználó igényei szerint kiegészíthető, továbbfejleszthető akár output programokkal, akár más beépített lehetőségekkel, amelyeket a könyvtár a saját igényei szerint használ ki, vagy nem használ ki, bizonyos adatelemekkel bővítheti, másokkal szűkítheti a tartalmat. A forgalmazók a rendszert úgy jellemezték, hogy *testre szabható*.

Szeretnék válaszolni arra a többször és többek által feltett kérdésre, hogy miért választotta az OSZK ezt a programot. Egyrészt azért, mert a hardver adott volt. IBM nagygépről volt szó, egy arra alkalmas szoftvert kellett keresni. Azt olvastuk a szakirodalomban, hogy a saját fejlesztésű rendszerek – és sok ilyen van a nagyvilágban, nemzeti könyvtárakban is – nagyon lassan, sok buktatóval épülnek. Valahogy nem tudnak úgy koncentrálni a fejlesztésre szánt könyvtárosi és programozói erők és energiák, hogy abból valami jó dolog és lehetőleg rövid időn belül előálljon. Tehát úgy gondoltuk, hogy kész programcsomagot veszünk meg. A DOBIS/LIBIS nagyon széles körben

terjedt el. Egy 1990-es felmérés adatai szerint 29 ország 165 könyvtára használja ma. Érdekes talán megemlíteni, hogy egészen nagy könyvtárak és egészen kis könyvtárak választása esett erre a programra, amikor a beszerzésről döntöttek. Ez a tény talán leginkább a rendszer flexibilitására lehet bizonyíték, minthogy nagyon nagy állományok, illetve egészen kis állományok kezelésére egyaránt alkalmas. Korlátai is vannak természetesen. Amikor az ember először olvassa a rendszer leírását, a különböző hirdetések és prospektusok, akkor még nem tapasztalja ezt olyan mértékben, mint amikor módja van a terminál elé ülni, és elkezdi használni a programot. Ekkor ugyanis kiderül, hogy nem minden olyan, ahogyan elképzelte, vagy ahogyan a leírások alapján várható lett volna. Hozzá kell azonban tennem azt is, hogy itt megint főleg nemzeti könyvtári igények, illetve kötelezettségek azok, amelyek azt az érzést keltik az emberben, hogy ez a rendszer sem tökéletes. Számos egyetemi könyvtár ítélete szerint viszont tökéletesnek mondható. Abban a pillanatban, amikor egy nemzeti könyvtár veszi használatába, kiderül, hogy kicsit itt is, kicsit ott is beteg. Azt gondolom tehát, hogy nem a rendszerben van a hiba. Nekünk kell megoldanunk, hogy a nemzeti könyvtár számára kötelező teljesítményeket ki tudjuk majd nyerni ebből a rendszerből, a nem kötelezőket viszont a saját érdekünkben el kell majd hanyagolnunk, illetve kompromisszumokat is kell kötnünk.

Az egyik legnagyobb korlát az, ami, ha online rendszerről van szó, nem nevezhető igazán korlátnak, a mi esetünkben azonban mégis an-

nak kell tekintenünk; ez bizonyos output programoknak a hiánya. Gondolok itt elsősorban azokra az outputokra, amelyek speciálisan nemzeti könyvtárak outputjai, tehát nemzeti bibliográfiai outputok. Azok a nemzeti könyvtárak, amelyek a DOBIS/LIBIS-t használják, mint például a Kanadai Nemzeti Könyvtár vagy a Dél-Afrikai Nemzeti Könyvtár, saját maguk fejlesztették ki a bibliográfiákat előállító programokat. Az oxfordi Bodleiana is ezt a rendszert választotta, nagyon sikeresen vezette be, de itt is számos saját fejlesztéssel egészítették ki a programokat, hogy valamennyi igényüknek megfelelő legyen.

*

Természetesen többen szeretnék foglalkozni a rendszer előnyeivel. Legnagyobb előnye, hogy kész, integrált online számítógépes könyvtári rendszer. Magába foglalja az összes alapvető könyvtári funkció támogatását, kezelését. Moduljai: gyarapítási alrendszer, folyóirat érkeztetési alrendszer, katalogizálás, online olvasói katalógus, kölcsönzés. Számos outputot képes előállítani és folytatható vele elektronikus levelezés, üzenetküldés. MARC kompatibilis, tehát a világszerte elterjedt MARC-rendszerbe épül. ISBD alapú bibliográfiai adatfelvételre alkalmas, és ezeknek megfelelő katalóguscédulák, illetve listák állíthatók vele elő. Természetesen itt jócskán lesz még programozási munka addig, amíg az ISBD-ken alapuló magyar szabványoknak megfelelő outputok kerülnek ki végtermékként.

A rendszer filozófiája abból áll, hogy tulaj-

donképpen index-fájlokat épít, amelyek kvázi authority fájlok, magyarul besorolási adatok állományai nevekből (személynév és testületi név), tárgyszavakból (ha és amennyiben a könyvtár alkalmaz tárgyszavazást), osztályozási jelzetekből (ez lehet ETO vagy bármilyen más osztályozási jelzet), kiadói nevekből, nemzetközi kiadványazonosító számokból (ISBN, ISSN), raktári jelzetekből, levéltári számokból, egyedi tételazonosító számokból (az MNB esetében az MNB tételszámok kerülnek ide). Valamennyi alrendszer ezeken az indexfájlokon keresztül közelíthető meg, mégpedig oly módon, hogy a képernyőn megjelenő főmenüből, amely a funkciókat (modulokat) tartalmazza, kiválasztható, hogy milyen feladatot kívánunk ellátni. A kiválasztás egyetlen számbillentyű leütésével történik. Ezt követően azonnal az a képernyő jelenik meg, amely a választott alrendszer főmenüjét tartalmazza. Ebből is kiválasztható, hogy az adott alrendszer mely lehetőségével kívánunk élni, pl. a katalogizáló modulban új tételt szeretnénk feldolgozni vagy egy régit módosítani, javítani. A kölcsönzési modulban egy kölcsönzési tranzakciót kívánunk-e lebonyolítani vagy új olvasó adatait akarjuk nyilvántartásba felvenni stb. stb. A legfontosabb, hogy mindig a menük adta lehetőségek közül választunk a munka során, ami rendkívül kényelmes abból a szempontból, hogy a menü mindig minden lehetőséget felkínál, a használatnak csak a választást kifejező mnemonikus kódot kell bebillentyűznie, utána továbbléphet.

A képernyő mindig három részre osztott, A felső részen jelenik meg a választott alrendszer neve és az esetleges figyelmeztetés vagy hibaüzenet. A középső rész a kommunikáció számára fenntartott hely, ahol vagy előre megjelenő adatokat látunk, úgynevezett alapértelmezéseket, amelyeket elfogadunk vagy szükség esetén módosítunk, vagy ide rögzíthetjük az új adatokat. A képernyő alsó részén van módunk parancsok kiadására, azaz itt közöljük a rendszerrel, mit hajtson végre az adatbázisban. A parancsokat sem kell szövegesen bebillentyűzni, egykarakteres kódokkal lehet helyettesíteni őket, sőt mód van több parancs kódjának egyidejű megadására, ami időmegtakarítást jelent a munka során. Példaképpen szeretném ismertetni a menüvezérelt online funkciókra a bejelentkezés utáni első képernyő tartalmát, amelyen a választási lehetőségek sorszámmal szerepelnek:

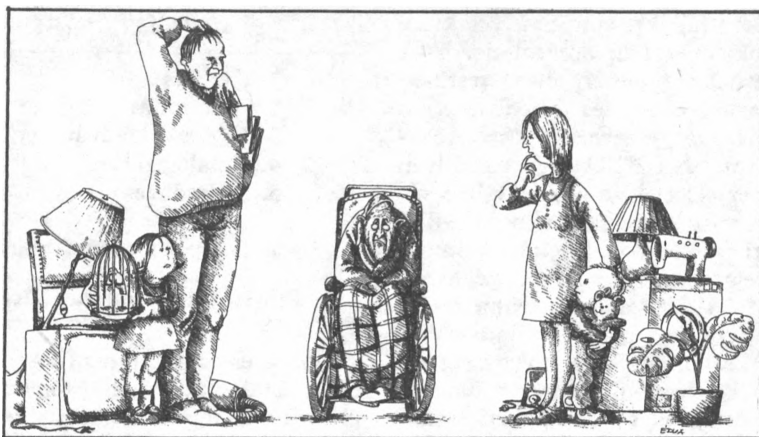
DOBIS/LIBIS

1. Keresés
2. Gyarapítás
3. Időszaki kiadvány érkeztetés
4. Katalogizálás
5. Kölcsönzés
6. Levelezés
7. Kilépés a rendszerből

Billentyűzze be a megfelelő számot

Ha a 4-es számot billentyűzzük be, megjelenik a katalogizáló modul főmenüje, amelyben először mindig a keresési funkciót választjuk, ha egy dokumentum adatait be kívánjuk vinni. Kereshetünk személynév, testületi név, cím, sorozati cím, tárgyszó, kiadó, ISBN stb. szerint. Minden lehetőséget sorszámmal hívhatunk elő. Ha pl. beütjük a 6-os számot, azaz ISBN szerint kívánunk keresni, a képernyőn azonnal megjelenik az ISBN index, ebből megállapíthatjuk, hogy a keresett ISBN-nel létezik-e már rekord az adatbázisban. Ha létezik, a képernyőre hozhatjuk a tétel valamennyi adatát, és bevizsgálhatjuk egy második vagy további példány adatait; ha nem, elkezdhetjük az új dokumentum feldolgozását. A példával csak érzékeltetni kívántam, milyen hallatlanul kényelmes és kellemes ezzel a rendszerrel dolgozni.

Hogyan kívánja megoldani az OSZK a számos helyen létező adatállományainak, adatbázisainak a DOBIS/LIBIS rendszerbe való betöltését, és a NEKTÁR adatbázis felépítését? Melyek az előttünk álló lépések, milyen feladatot kell végrehajtani? Úgy gondoljuk, hogy elsősorban a külső számítógépeken tárolt nagy adatbázisokat kell hazatelepíteni, már csak azért is, hogy megszabaduljunk attól a nyomtasztó anyagi tehertől, amit fenntartásuk jelent. A két hazatelepítendő adatbázis az MNB és az NPA. Ez a két feladat becsléseink szerint 1990-től 92-ig tarthat. A következő lépés a kisszámítógépeken épített adatállományok ártöltése a DOBIS/LIBIS-be. Nem említettem, pedig kellett volna, hogy a hazatelepítés nem azt jelenti, hogy az adatbázisokat szépen „tálcán áthozzuk” az SZKI-ből vagy a KSH-ból, hanem azt, hogy az áttöltés rendkívül komoly szellemi munkát igényel, minthogy az egyik rendszer egy Siemens nagygépen, a másik egy IBM nagygépen üzemel, mindegyik saját fejlesztésű programokkal, tehát adatelemről adatelemre kell őket konvertálni a DOBIS/

LIBIS-be, mégpedig USMARC formátumban, amelynek a kezelésére az alkalmas. Az otthon lévő kisebb adatállományok konvertálása valamivel egyszerűbbnek ígérkezik, ezeket reméljük 1991-ben meg lehet valósítani. A külföldi könyvek, a kiadók, a magyar időszaki kiadványok adatbázisairól és a hungarika adatbázisairól van szó. 1990-ben, azaz már ebben az évben el kell kezdeni az online adatfelvételt is, főleg azért, hogy megtanuljunk ezen a módon katalogizálni. Úgy gondoltuk, hogy a kötelespéldányként érkezett tankönyv- és jegyzetanyagon fogunk kísérletezni, feltehetően ezzel okozzuk a legkisebb kárt, ha valamit a betanulás időszakában még nem végzünk tökéletesen. Utána azonban, amint az MNB adatbázis itthon van, meg kell kezdeni az MNB tételek on line adatbevitelét, meg kell kezdeni a külföldi könyvek on line katalogizálását, fokozatosan kiterjesztve a munkát az időszaki kiadványokra, s majd a fejlesztés egy következő szakaszában, úgy 1993 táján elkezdhető más dokumentumtípusok on line feldolgozása is, minthogy a DOBIS/LIBIS valamennyi dokumentumtípus ISBD szerinti feldolgozására alkalmas. Nincs tehát akadálya annak, hogy akár a térképek, akár a zeneművek vagy más dokumentumok adatait is bevigyük az adatbázisba.

A rendszer alkalmas külső adatbázisok tételeinek az importálására is, akár az LC MARC tételeket, akár más MARC-alapú rendszerek tételeit kívánjuk átvinni, és ki lehetne fejleszteni egy CD ROM adatbázisokból történő rekordátvételt is, gondolok itt pl. a Deutsche Bibliographie vagy más nemzeti bibliográfiák adataira.

Amit feltétlenül el kell végezni még belső műhelymunkaként, az a szabványalkalmazásoknak az egységesítése. Jóllehet az OSZK különböző feldolgozó műhelyei többségükben a hatályos magyar bibliográfiai szabványok, az MSZ 3424-es, 3440-es szabványcsaládok és más kapcsolódó szabványok előírásainak megfelelően dolgoznak, de minthogy a szabványok is bőségesen lehetővé teszik alternatív megoldások alkalmazását bizonyos adatelemek felvételére vagy elhagyására, megjelenítésük formájára stb., az OSZK-ban feltétlenül egységesíteni kell a szabványok alkalmazását, mert enélkül az adatbázis konzisztenciája fölborulna. Erre a munkára az OSZK-ban bizottságok alakulnak, s szabványpontról szabványpontra meghozzák az egyeztetett alkalmazási döntéseket. Annak érzékeltetésére, hogy itt nem aprócska munkáról van szó, megnevezek néhány bizottságot: bibliográfiai leírási szabványok bizottsága könyvekre és időszaki kiadványokra, bizottság a transliterálásra, egyenként a besorolási adatokra, a rövidítésekre, a kiadói nevekre, az alkalmazandó kódokra, az ETO szakjelzetekre, amelyek egységes alkalmazása nem ígérkezik könnyű feladatnak az OSZK-ban. Ki kell dolgozni a keresésnél letiltott szavak jegyzékét, az ún. stopword listát, és így tovább, és így tovább.

*

Tulajdonképpen azt hiszem egy dolgom van már csak, s ez az, hogy a szolgáltatásokról beszéljek. Mármost arról, hogy ha mindezen feladatokat elvégezzük, mi várható, mi remélhető, mi lesz a befektetések haszna és nyeresége.

ge. Egyrészt, azt hiszem az első és leglátványosabb szolgáltatás az online olvasói katalógus lesz. Ilyen nem sok van, nem sok volt még Magyarországon. Online rendszereket már láthattunk, használhattunk, pl. az OSZK NPA adatbázisát is lekérdezhettük, de ez csak kvázi online szolgáltatás, minthogy az adatokat egyszer betöltöttük, és ugyanazok az adatok jelennek meg, minden lekérdezés alkalmával. Az igazi online rendszerben a naponta, percenként bekerülő adatok naponta és percenként érhetők el az online katalógusban. A lekérdezés eredményeit többféle formában ki lehet listázni, jegyzeteket készíteni, katalóguscédulákat nyomtatni, végre meg lehetne és kéne valósítani a központi katalóguscédula szolgáltatást, most már nemcsak a közművelődési könyvtárak, hanem a tudományos és nagykönyvtárak számára is. Ugyanezen adatállományokat pl. a magyar könyvek és időszaki

kiadványok esetében szolgáltatni lehet majd mágneses adathordozókon, mágnesszalagon vagy floppy lemezen azoknak a könyvtáraknak, amelyek erre igényt tartanak saját nyilvántartásaik építéséhez. Természetesen meg kell jelentetni továbbra is a nemzeti bibliográfiai kiadványokat – itt komoly formátumprogramfejlesztésekre van még szükség –, ki kell adni a lelőhely-katalógusokat, de produkálni lehet gyarapodási jegyzékeket is vagy bármit, amit a felhasználók a NEKTÁR adatbázisból ki akarnak nyerni.

A dolog egyetlen szépséghibájaként remélem csak azt fogják felhasználóink érzékelni, hogy úgy gondolom, mindez nem lesz, nem lehet ingyenes. Meg kell fizetni az árát, mint ahogy az OSZK is megfizeti az árát annak a munkának és befektetésnek, amivel a NEKTÁR rendszert lérté tudja hozni.

Berke Barnabásné

A társadalomtudományi szekció ülése

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 22. vándorgyűlésének harmadik napján, július 13-án került sor a társadalomtudományi szekció, a múzeumi könyvtáros szekció, valamint a könyv- és könyvtártörténeti bizottság együttes ülésére. Elnöki bevezetőjét e sorok írója a könyvtáros szakma előtti tiszteletadással kezdte. Megilleti a társadalom tisztelete annak a szakmának képviselőit, akiknek feladata mindig is az volt, amit e vándorgyűlés is vezérlő témájául választott: a szellemi értékek megőrzése és azok áthagyományozása, az ismeretek átadása. Ez a társadalmi szerep tette a könyvtárakat az emberiség tudásának őrzőhelyeivé s így válhatott a könyvtárak története a kollektív tudás átörökítésének történetévé. Ma, az általános értékvesztés korában különösen nagy azoknak a felelőssége, akik a szellemi értékek megőrzésére hivatottak. A könyvtárosoknak nem szabad irányt téveszteniük: iránytűnknek ma is következetesen a maradandó értékek felé kell mutatnia.

Az ülés programja széles ívet fogott át abból a kulturális örökségből, amely egyébként közkinccse a magyar nemzetnek és a kelet-közép-európai régióknak. Elsőként *Csapodi Csaba* c. egyetemi tanár beszélt a Bibliotheca Corvinia-

na sorsáról Mátyás király halála után. A napjainkban ismert, a két világrész 16 országának 43 városában, 47 könyvtárban szétszórott 216 taggabb értelemben vett, tehát Beatrix és II. Ulászló könyveit is magában foglaló hiteles corvina mintegy tizede lehet az eredeti állománynak. Mátyás könyvtára Budának a török által történt elfoglalása után gyakorlatilag megszűnt létezni. Az általános pusztítást csak azok a kötetek éltek túl, amelyeket a király halála után elajándékoztak, külföldre vittek, illetve a török szultán Konstantinápolyba szállítottatott. Az előadás ismertette főbb állomásait annak a nagyarányú nyomozómunkának, amely a corvinák felkutatását, azonosítását és tudományos feldolgozását századokon át végezte és végzi mind a mai napig. Kitért azokra az erőfeszítésekre, amelyekkel Magyarország a corvinák visszaszerzésén fáradozott, s amelyeknek eredményeképpen ma összesen 52 hiteles corvina van hazánkban. Ezek mind láthatók – sok külföldről kölcsönzött társuk mellett – az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi Corvina kiállításán.

Borsa Gedeon, az OSZK ny. osztályvezetője arra a nem könnyű feladatra vállalkozott, hogy egy rövid előadás keretében felvázolja a

könyvnyomtatás elterjedését Magyarországon a kezdetektől egészen a múlt század közepéig. Az előadó hangsúlyozta, hogy a tipográfia fejlődése mindenkor az adott ország anyagi és társadalmi fejlettségének függvénye. Ezért lehetett csak elszigetelt jelenség a nyomdászat megjelenése Magyarországon a 15. században. A következő században egyrészt a reformáció elterjedése, másrészt az ország három részre szakadása határozta meg döntően a nyomdászat elterjedését is. Míg az ország középső része, a török hódoltság területe még a következő században is fehér folt maradt a hazai nyomdászat térképén, addig jelentős volt a fejlődés a nyugati részekben és mindenekelőtt Erdélyben, ahol Misztótfalusi Kis Miklós tevékenysége az európai élvonalba emelte a nyomdaművészetet. Földrajzilag más irányt vett a fejlődés a 18. századtól kezdve: az ország újjáépítése, a gazdasági és kulturális élet fellendülése a politikai centralizáció jegyében zajlott le, s megszapordtak a nyomdahelyek az ország középső részén is. Az ellenreformáció előretörése és Erdély szerepének csökkenése az eddigi súlypontok eltolódását eredményezte. A múlt század közepére már kialakult a feudális és vallási kötöttségektől megszabadult, a Kárpát-medence valamennyi nemzetiségét nyelvében és öntudatában erősítő, az ismereteket széles körben terjesztő, egyre inkább a szabadversenyen alapuló virágzó nyomdászat.

Az Österreichische Nationalbibliothek főigazgatója, *Magda Strebl* a könyvtárak értékőrző és ismeretátadó szerepét a könyvtári állomány védelmének szempontjából közelítette meg. Emlékeztetett a nemzeti könyvtárak igazgatóinak 1986-os bécsi konferenciájára, ahol kitűnt, hogy a könyvtárak állományának 25–30 százaléka súlyosan veszélyeztetett. A pusztulás oka köztudottan a facsiszolat-tartalmú papír szétmállása, amely leginkább a hírlapokat, de ma már az olcsóbb kiadású, papírfedelű könyveket is veszélyezteti. A pusztuló, magas savtartalmú papírok savtalanítására máig sem sikerült a megfelelően eredményes és tömegméretekben is alkalmazható savtalanítási eljárásokat kidolgozni. Ez év februárjában a Frankfurt am Main-i Deutsche Bibliothek kezdeményezésére könyvtárosok, kiadói és papírgyártási szakemberek részvételével konferenciát rendeztek, ahonnan felhívást intéztek a szerzőkhöz és kiadókhöz: követeljék a könyvek savmentes papíron való előállítását. Hasonló értelemben foglalt állást 1989-ben az

IFLA állományvédelmi szekciója. A Deutsche Bibliothek, amely a német nemzeti könyvtár szerepét tölti be, a hírlapokat azonnal mikrofilmre veszi s a továbbiakban már csak a filmet archiválja. A napilapok eredeti formában való megőrzésére az egyes tartományi könyvtárak kötelesek. Az előadó a továbbiakban felhívta a figyelmet arra, hogy a legnagyobb veszélyben lévő hírlapokon kívül más dokumentumfajták, így a régi kéziratok és a régi könyvek tekintélyes része is igen rossz állapotban van és sürgős restaurálásukra nincs sem elegendő pénz, sem elegendő szakember. Jelentkezik a probléma már az audiovizuális dokumentumoknál is, különösen az archivált negatívak és a régi fényképek és filmgyűjtemények vonatkozásában. Mindez nem pusztán osztrák, hanem közös európai probléma, ezért megoldását is közösen, egymás tapasztalatait felhasználva kell keresnünk – mondotta *Magda Strebl*. Befejezésül az Osztrák Nemzeti Könyvtár gyakorlatából hozott fel példákat. 1989 óta lehetőség nyílt arra, hogy a magánadakozásból befolyt összegekből a könyvtár saját felelősségére gazdálkodjék. A közvéleményhez fordultak azzal a kéréssel, hogy vegyenek részt a könyvtár állományának megővésében. „Vállalja egy könyv patronálását!” – hagzott a felhívás s a befolyt pénzekből máris telt annyira, hogy szakképzett restaurátorokat egyéves szerződésre vehettek fel a legsürgősebb restaurálási munkák elvégzésére. Másik, az állomány védelme szempontjából csak közvetett, ám ugyanakkor tudományos szempontból rendkívül jelentős vállalkozásuk *Bernard Fabian* münsteri (NSZK) egyetemi professzor projektjéhez való csatlakozásuk. Fabian professzor már évekkel ezelőtt beindította az NSZK területén lévő könyvtárak régi német könyveinek feltárását és egy kézikönyvben való közzétételét. (*Handbuch der historischen Buchbestände in der Bundesrepublik Deutschland und in West-Berlin*. – A történeti értékű könyvállomány kézikönyve az NSZK-ban és Nyugat-Berlinben.) Nem egyedi címek feltárásáról van itt szó, hanem az egyes könyvtárak történeti értékű könyvállományának többszemponút, tudományosan elemző bemutatásáról, kiegészítve a feltártság és a felhasználói hozzáférhetőség adataival. E rendkívül igényes és csak a germanikákra kiterjedő munkát a Volkswagen művek alapítványából finanszírozzák. Ezzel az anyagi segítséggel látott hozzá az Osztrák Nemzeti Könyvtár is az ausztriai könyvtárak történeti értékű könyvállománya kézikönyvé-

nek összeállításához. Fabian professzor programja a zárt német nyelvterületen kívüli, más európai országok német nyelvű irodalmára is kiterjed, így pl. Lengyelországban már egy év óta dolgoznak e program jegyében. (Mint friss információt tesszük ehhez hozzá, hogy Fabian professzor a Magyar Könyvtárosok Egyesületét is megkereste már, s programja magyarországi kiterjesztéséhez munkatársakat és partner-intézményt keres.)

York A. Haase, a Hessische Landes- und Hochschulbibliothek (NSZK, Darmstadt) igazgatójának előadásában a könyvtári állomány biztonsági célú filmrevitelével foglalkozott. Míg az állományvédelmi mikrofilmzés az eredeti dokumentum használatának korlátozása révén védi az eredetit és elősegíti a szekunder forma használatát, lehetővé téve a többszörözést is, addig a biztonsági célú filmzés háborúk és egyéb katasztrófák esetére kívánja az írott és nyomtatott formában létező, az emberiség közös kulturális örökségét képező dokumentumokat legalább tartalmukban az utókor számára megmenteni és megőrizni. Magától értetődik, hogy először az egyedi példányban létező dokumentumokra gondoltak. Ennek megfelelően a Német Szövetségi Köztársaságban már húsz éve folyik egy szigorúan meghatározott program keretében a fontosabb levéltári anyagok biztonsági célú filmzése. 1989 elején egy könyvtárosokból és levéltárosokból álló munkacsoport azt a feladatot kapta, hogy a levéltári anyagok filmrevitele során szerzett tapasztalatok alapján dolgozza ki a megfelelő irányelveket az értékes könyvtári anyagok biztonsági célú filmrevitelére. A továbbiakban az előadó ennek a tervezetnek részletes ismertetésével foglalkozott.

Az ismeretek megőrzésének és átadásának

problematikája a záró, már a délutáni ülésen elhangzó előadással ért el a mába. Éri István, a Tajak-Korok-Múzeumok Egyesület ügyvezető elnöke az ún. „nem hivatásos kiadók” tevékenységi köréből a múzeumi kiadványokkal foglalkozott. Az előadó a múzeumok vonatkozásában mindjárt előjáróban megkérdezte a „nem hivatásos kiadók” elnevezést. Joggal, hiszen a múzeumok gyűjtő és bemutató tevékenységéhez szervesen hozzátartozik az a kiadói szerkesztői munka, amely egyrészt a tudományos eredményeket hozza nyilvánosságra, másrészt a tudományos ismereteket terjeszti a közönség körében. Ezért tekinthető alapvető múzeumi tevékenységnek mind a tudományos, mind az ismeretterjesztő és propaganda kiadványok megjelentetése. Az ötvenes évek közötti tergvázdasága elvette a múzeumoktól az önálló kiadás jogát, így átmenetileg visszaesett a múzeumi kiadványok száma. A hetvenes években azonban megindult a felfutás, s különösen a vidéki múzeumok tanácsai kezelésbe adása kedvezett a publikációs tevékenységnek. Mára már csaknem a bőség zavarával küszködünk – a múzeumi kiadók száma megközelíti a százat – bár az utóbbi évek gazdasági nehézségei újra fékező hatásúak. Az előadó a továbbiakban a múzeumi kiadványokkal kapcsolatos problémákat elemezte, különös tekintettel a könyvtárak gyűjtő- és feldolgozó tevékenységére. Megoldatlan a múzeumi kiadványok propagálása és terjesztése, így a rendszeres szerzeményezés nagy nehézségekbe ütközik. Bár létezik a múzeumi kiadványokat összefoglaló éves bibliográfia, de legutoljára 1989-ben jelent meg 1987-re vonatkozó kötete. A kurrens nemzeti bibliográfia segítene a tájékozódásban, de a múzeumi kiadványok nem mindig, vagy csak késve jutnak el a nemzeti könyvtárba. Megnehezíti a szerzeményezést, de különösen a feldolgozást a múzeumi sorozatok rendszertelensége, a sorozatok gyakori név- és számváltozásai, amelyek nemcsak a hazai könyvtárosoknak, de a külföldi cserepartnereknek is nehéz percekert szereznek. Az ISBN- és ISSN-számok gyakori hiányát, az idegen nyelvű címfordítások és rézümek nyelvi fogyatékoságait említette még az előadó. Végül javasolta, hogy célszerű volna a várható és egyre nagyobb mértékű önálló kiadási gyakorlat, és a könyvtárak szerzeményezési feladata között valamiféle információs láncot létrehozni, mert enélkül a mostani áttekinthetlenség csak növekedni fog. Az előadást követő vitában többek között elhangzott,

hogy a *Könyvtáros* című folyóirat az utóbbi időben nem fordít kellő figyelmet a könyvtári kiadványok ismertetésére, sőt időnként egy-

egy múzeumi kiadvány is megérné az ismertetést.

Somkuti Gabriella

A hazai könyvnyomtatás történetének vázlata a szabadságharcig

Idén ünneplik Gutenberg világraszóló találmányának 550. évfordulóját. Jóllehet a könyvnyomtatás megszületésének időpontja évszámhoz megnyugtató módon nem köthető, a hagyományok alapján az erre irányuló erőfeszítések megkezdését az 1440. évvel szokták megjelölni. Így tehát jubileuminak mondható a következő összefoglaló, amely szükségszerűen csak igen vázlatos áttekintést kíván és tud nyújtani a hazai könyvnyomtatás történetéről a kezdetektől az 1848. évi szabadságharcig.

Nehéz idők: a humanizmustól az ellenreformációig

A tipográfia hazai fejlődését alapvetően hátrózta meg egyrészt a társadalmi és anyagi fejlettség, másrészt az ország történelme. Közép- és Kelet-Európa már ekkor meglehetősen elmaradt a kontinens nyugati részeitől – mindenekelőtt Itáliától, Németországtól és Franciaországtól – mind gazdasági, mind kulturális vonatkozásban. A „mesterséges írás művésze”, ahogy a könyvnyomtatást eleinte szépen körülírták, tartós működéséhez állandó és viszonylag széles felvevőpiacra volt szükség. Ennek egyik fő eleme a tehetős polgárság nálunk – egészen a mai napig – igencsak fejletlen volt. Így az a körülmény tehát, hogy 1473. június 6-án kelettel Budán a Hess-féle műhelyben már elkészült a „*Chronica Hungarorum*”, a magyarok latin nyelvű történetének kiadása, megelőzve ezzel időrendben olyan nagy és fejlett országokat, mint például Spanyolország vagy Anglia, szinte érthetetlennek tűnik. Magyarán a legutóbbi évek kutatásai nyomán már meglehetősen világos kép bontakozik ki. *Vitéz János* primásnak tulajdonítható ez a kezdeményezés, aki kancelláriai beosztottjával, *Kárai László* budai préposttal hívatta meg a nyomdászt Rómából hazánkba. De mire az ideérkezett, az esztergomi érsek súlyos politikai konf-

liktusba keveredett neveltjével, *Mátyás* királlyal. Ennek során nem csupán közeleti pályája, de élete is befejeződött 1472 nyarán. A kikövetkeztethetően egyedül dolgozó budai nyomdász a már akkor megkezdett *Chronica* első levélpárját azután utólag eltávolította a kiadványból. Az új szedésből elhagyta a *Vitéznek* szóló ajánlást, ami által a főpap érdemei a hazai tipográfia megalapítása terén teljesen homályba veszttek.

Pedig *Vitéz*, a hazai humanizmus első és egyben vezető alakja kimagaslóan nagy formátumú személyiség volt. Elég ehhez csupán példálózva, felsorolásszerűen kiemelni vele kapcsolatban néhány jellemző tény. Neki köszönhető a pozsonyi egyetem megalapítása. Esztergomi palotájában dolgozószobájának falán a freskót itáliai mester reneszánsz stílusban festette, ami Itálián kívül az első eset volt: korábban mint Német- vagy Franciaországban. Olyan neves tudóst foglalkoztatott udvarában, mint pl. a nagy asztronómus, *Joannes Regiomontanus*. A könyvgyűjtésben ő volt *Mátyás* példaképe stb. stb. Mindez magyarázza egyrészt, hogy miért működött az első hazai műhely már ilyen rendkívül korán hazánkban, másrészt, hogy miért is szűnt meg az a primás halálával szinte egy időben.

Mátyás király 1476-ban kötött házasságot *Aragóniai Beatrixszal*. Feltehetően a menyasszonnyal együtt jött Nápolyból az a ma név szerint ismeretlen tipográfus, aki a következő évben Magyarországon állította elő a „*Confessionale*” c. munkát, amiért is a „*Confessionale*-nyomdása” megjelölést kapta. Mindössze egy további kisebb kiadvány és egyetlen úrlap ismeretes még ebből a műhelyből. A gazdaságilag és kulturálisan egyaránt fejletlen ország még nem érett meg ekkor arra, hogy a tipográfia tartósan gyökeret verhessen itt nálunk. Így a speciálisan hazánk számára készült könyveket (mesekönyvet, breviáriumot, tankönyvet stb.) külföldön – mindenekelőtt Velencében –

nyomtatták egészen a mohácsi vészig. Több mint egy tucat budai könyvkiadótól több mint 60 ilyen kiadvány ismeretes ma.

A 16. század első felében alapvető változások történtek hazánk helyzetében. Mohácsot követően a törökök csapásai alatt az ország másfél évszázadra három részre szakadt: a Habsburgokhoz tartozó ún. királyi Magyarországra, az erdélyi fejedelemségre és a törökök megszállta hódoltsági területre. Ezzel párhuzamosan hasonlóan jelentős változás állott be a korábban szinte egész Európában egységes vallás területén is, amelynek akkori jelentőségét szinte nem lehet túlbecsülni. A *Luther* által megindított reformáció mind újabb és újabb irányzatai érték el hazánkat is. Mindez természetesen a Kárpát-medence nyomdászatát is döntően meghatározta.

A hódoltsági területről a mai napig sem ismeretes egyetlen kiadvány sem. Erdély a 17. század végéig ütközőállammá vált a két világhatalom, a német császár és a török szultán között. Meglepő, hogy éppen ezen, a minden szempontból viszonylag fejletlen erdélyi területen indult meg nálunk először a könyvnyomdászat a 16. század első felében; 1529–1530. években kérészéletű műhely dolgozott az ottani szászok vezető városában Szebenben. 1539-től pedig a másik legjelentősebb városukban, Brassóban immár állandó nyomda tevékenykedett, amelynek alapítója és vezetője a város szülötte, a sokoldalú humanista, *Johannes Honterus* volt.

Hogy a nyomdászat a Kárpát-medencén belül elsőként Erdélyben vetette meg a lábát a 16. században, annak az a magyarázata, hogy a törökök előretörésével ennek az országrésznek megszakadtak természetes összekötő útvonalai nyugat felé, amelyek korábban először ki az Alföldre, majd Budától a Duna mentén Bécs és Nürnberg irányába vezettek. Az így jelentős mértékben elszigetelődött Erdély gazdasági önállóságra kényszerült. Vonatkozott ez – többek között – a tipográfiára, de az annak alapanyagát jelentő papír előállítására egyaránt.

A reformáció, hogy alapvető célját, a Bibliának közvetlenül a hívek kezébe juttatását megvalósítsa, egyrészt növekvő teret biztosított a korábbi latinnal szemben a népnyelvnek, másrészt az egyre szélesebbé váló oktatás nyomán, mind többen váltak írni- és olvasnitudóvá. A könyvnyomtatás jelentőségét mindez csak fokozta. A Kárpát-medence bonyolult nemzetiségi összetétele tovább színezte a hazai nyomdászat kialakulását befolyásoló tényező-

ket. A királyi Magyarországon élők közül a németek Bécsből, a szlovákok Prágából viszonylag egyszerűen szerezhették be a könyveket, de a magyarok számára külön kiadványokat kellett megjelentetni. A 16. század második negyedében a hozzánk legközelebb fekvő két állandó nyomdahelyen, Krakkóban és Bécsben készültek ezek, ahol is a mások számára elvégezhetetlen korrigálást az e két városban tanuló, magyar anyanyelvű egyetemi hallgatókra rá lehetett bízni. Egyetlen műhely létesült csak ebben az időben a királyi Magyarországon: 1539-ben Sárovarott, amely kizárólag *Nádasdy Tamás* egyéni ambíciójára vezethető vissza. Ő kívánta a hatalmas birtokain lakóknak magyar nyelven kézbe adni a Biblia újszövetségi részét. Így látott napvilágot az „Új testamentum” 1541-ben *Sylvester János* fordításában, mint a hazánk területén nyomtatott első, magyar nyelvű könyv.

Az 1550. esztendő fordulatot jelentett a hazai tipográfia történetében. Ekkor jött ugyanis létre Erdély közepén Kolozsvárott a *Hoffgreff-Heltai*-féle nyomda, amely ettől kezdve immár rendszeresen és folyamatosan készített magyar nyelvű kiadványokat. Az ilyen jellegű feladatát egy évtizeddel később azután megosztotta Debrecennel. Ez volt az a két város, ahol a 17. század végéig a legtöbb magyar nyelvű nyomtatvány készült.

Az akkori időkben azonban az anyanyelvnél jóval fontosabb szempont volt a vallási hovatartozás. A török megszállás idején a reformáció az egész Kárpát-medencében elsősorban többségre tett szert, a katolicizmus az ország legnyugatibb és legkeletibb részeibe szorult vissza. Nyomdái közül a nagyszombati, illetve pozsonyi volt csak jelentős. Ezzel szemben a protestánsok tucatnyi officinával rendelkeztek. Különösen Erdélyben volt színes a vallási

megoszlás, ahol katolikus, evangélikus, református, unitárius és ortodox hívők egyaránt igényelték a nyomtatott könyvet. Ráadásul a hitbeli hovatartozás területenként még a nyelvvel is ütközött. Így Erdélyben például a református és az unitárius vallás a magyarok, az ortodox pedig a románok sajátja volt.

A nyomdahely a feudális viszonyok között a mindenkori patrónustól függött. Ez vagy valamelyik főúr, vagy valami jogi személy, főleg város volt. Ők gyakoroltak védelmet és felügyeletet egyaránt a nyomda és annak termékei felett. Ha a nyomda alapítása egyetlen személy akaratán múlt, úgy léte ugyancsak bizonytalan volt, hiszen az illető érdeklődésének megszűntével a műhely rendszerint elenyészett. Ez volt a helyzet például az említett sárvári Sylvester-féle officina esetében. A második megoldás az volt, hogy a tipográfus saját felszerelésével helyezte magát egy-egy főúr vagy város oltalma alá. Ha a nyomdász nyugtalan volt, akkor bizony patrónusait gyakran váltogatta. Jó példa erre a mai Ljubljánából érkezett *Johannes Manlius*, aki 1582 és 1605 között Nyugat-Magyarországon nem kevesebb, mint tíz alkalommal változtatta helyét és ezzel párhuzamosan részben pártfogóját is. Őt szokták ezért az ún. *vándornyomdászok* példaként emlegetni. Pedig ez a helyváltoztatás nem volt teljesen szabad, mint például a múlt idők vándoríparosainak, az ún. drótostótoknak, hanem mindenkor szigorúan igazodnia kellett a védelmet nyújtó főúr elképzeléseihez, mindennekellőt vallási téren.

Ezzel szemben állandó megtelepedést jelentett, ha a műhely olyan városban tevékenykedett, ahol egyrészt a tanács részéről megkapta az említett védelmet és felügyeletet, másrészt a kereskedelmi forgalomban értékesíthette termékeit. Ezek bizonyultak azután a tartós nyomdahelyeknek, mint amilyen az említett Brassó, Kolozsvár, Debrecen, továbbá ugyancsak a török időkben még Bártfa, Szeben, Kassa, Lőcse, Pozsony. Nem csupán természetes személyek, de az egyházak is létesítettek nyomdát feladatuk ellátásának hatékony támogatására. A királyi Magyarország területén így jött létre mindennekellót a katolikus nagyszombati műhely, míg az erdélyi fejedelmek a saját gyulafehérvári officinájuk mellett a váradi és pataki református kollégiumok részére is biztosították a könyvsajtót a 17. század első felében. Ezekkel a felszerelésekkel dolgozott a két kimagasló képességű magyar tipográfus: Váradon *Szenci Kertész Ábrahám* és Kolozsvá-

rott a nemzetközi mércével mérve is az elsők közé tartozó kiváló betűmetsző, *Misztófalusi Kis Miklós*.

Az újra egyesített országban történ a fejlődés

A törökök kiűzésével merőben új helyzet jött létre. Az egykori hódoltsági terület fokozatosan bekapcsolódott az ország vérkeringésébe, míg az erdélyi fejedelemség korlátozott és átmeneti önállósága elenyészett. Az immár az egész országot magáénak mondó Habsburg-dinasztia katolikus és német jellege igen erős hatással volt a további fejlődésre. A törökök által megszállott és lepusztult területek szinte vákuumként szívták az idegen, mindennekellót a német telepeseket. A Mohács előtti birtokviszonyok visszaállítására a katolikus egyház anyagi erejét rendkívüli mértékben megerősítette, amihez járult Bécs mindenkori adminisztratív támogatása. A gazdasági élet minden területe pezsgésbe jött: mind a mezőgazdaság, mind az ipar, mind a kereskedelem fellendült.

A délnémet nyelvterrületről számos nyomdász érkezett hazánkba, akik az akkor még meglévő feudális kötöttségek között is megkísérelték a jelentős hasznot ígérő és legtöbbször hajtó vállalkozásukat kiépíteni, amihez az akkori hazai viszonyok elég vonzó feltételeket biztosítottak. Nyugat felől kezdve mind több és több új nyomda létesült, természetesen mindennekellót a könyvek forgalmazását biztosító, jelentősebb, kereskedelmi központokban: Pozsony, Sopron, Győr, Buda ennek jellegzetes állomásai. Az egyre jelentősebb anyagi és politikai hatalmat megtestesítő katolikus hierarchia újra kiépült országszerte. Ezek székhelyei a várható megrendelések reményében egyrészt vonzották a vállalkozó kedvű tipográfusokat, másrészt a püspökségek is tekintélyük növekedését látták abban, ha a nyomdászat gyökeret ver városukban. A 18. század során majdnem mindegyik hazai katolikus, püspöki székhelyen – Balázsfalva, Eger, Esztergom, Győr, Gyulafehérvár, Kalocsa, Kassa, Nagyvárád, Pécs, Szombathely, Vác, Veszprém – dolgozott könyvsajtó. Ezzel egyben megszűnt a korábbi, a török hódoltság által létrejött fehér folt az ország tipográfiájának térképén.

Nemcsak a politikai és gazdasági, de a vallási viszonyokban is jelentős módosulás állott be a 18. században: a katolicizmus a már említett, számára kedvező változások következtében je-

lentősen előretört. Ennek vezető erejét akkor a jezsuiták alkották, akiknek előbb Nagyszombatban, majd Kassán és Kolozsvárott az általuk vezetett egyetemeken és főiskolákon mind jelentősebb termelést nyújtó nyomdájuk volt. Különösen a nagyszombati *Egyetemi Nyomda* magaslott ki fokozatosan a 17. század utolsó évtizedeitől kezdve a többi hazai műhely közül saját betűöntődéjével és papírmalmaival. Az említett három jezsuita officina a 18. század hatvanas éveire érte el tevékenysége csúcspontját. A protestáns nyomdák, mint például az evangélikus szlovákoké és a felvidéki cipszereké, a református magyaroké, az evangélikus erdélyi szászoké, egyre nehezebb körülmények közé kerültek.

Az új bevándoroltak közül nem egy nyomdászcsalád szinte dinasztiát tudott kialakítani: a nagy forgalmú kereskedelmi központokban szilárdan megvetve lábukat, több generáción át végezték munkájukat. Közülük a legjelentősebb a Budán tevékenykedett *Landerer*-család, amely rokonságban állott a pozsonyi *Royer*- és a győri *Streibig*-famíliával. Kiemelkedő tagja *Johann Michael Landerer*, aki a pozsonyi officinát 1750-ben átvéve a legjelentősebb magánnyomdát építette ki hazánkban. Ebben nagy lehetőséget nyújtott számára az a körülmény, hogy az országos hatóságok jelentős része akkoriban ebben a városban székelt. A Mária Terézia alatt egyre terebélyesedő adminisztráció állandóan növekvő nyomtatványigényét Landerer elégítette ki a Pozsonyra érvényes nyomdai privilégium birtokában, szinte tetszés szerinti áron.

A 18. század hetvenes éveivel végződik a hazai tipográfia történetében a törökök alóli felszabadulástól tartó korszak, és új kezdődött. Jól érzékelhető ez a változás a fentiekben említett két nyomdai csoporttal. A pápa 1773-ban feloszlatta a jezsuita rendet, annak összes intézményeivel együtt. A nagyszombati egyetem a nyomdával állami kezelésbe került, és 1777-ben Budára áttelepítették. Landerer minden tiltakozása ellenére 1771-ben hatóságok által támogatott ellenlábast kapott. Ez a kereslet és kínálat piaci törvényeinek érvényesülését volt hivatott megteremteni, a korábbi, privilégiumokon alapuló viszonyokkal szemben.

A magyarországi nyomdászat eme új korszakának főbb jellemzői a fentiekből kibontva a következők: A hazai politikai és gazdasági fejlődésnek megfelelően az új súlypont a török időben tapasztalható nyugati (Pozsony–Nagyszombat) helyett immár egyértelműen az or-

szág közepén fekvő Pest–Budára tevődött át. Különösen a 19. század első felében bontakozott ki Pest gazdasági jelentősége, amihez hozzájárult az itteni kulturális központ (Kisfaludy Károly–Vörösmarty). Mindehhez igazodott természetesen a nyomdászat is, így a szabadságharc idején már messze itt tevékenykedett az országban a legtöbb könyvsajtó. A nyomdahelyek száma megsokszorozódott, és gyakorlatilag már minden lényeges városban működött akkoriban a tipográfia.

A földrajzi súlypontátvétel mellett a másik jellegzetessége ennek a korszaknak a feudális és vallási kötöttségektől mindinkább megszabaduló szabad verseny kialakulása. Ez szárnyakat adott a nyomdai termelésnek. Jóllehet a szabad ipargyakorlás bevezetésére végül is csak a kiegyezést követően került sor, az előző századokkal szemben mégis ez a gyakorlat került fokozatosan túlsúlyba a 18. század hetvenes éveitől kezdve.

További, immár csaknem teljesen új jelenség volt ebben a korszakban a nemzeti szempontok fokozatos előtérbe kerülése. A hazai nemzetiségek öntudata fokozatosan növekedett, ami alól természetesen a magyarság maga sem volt kivétel. Így került sor a reformkorban a hivatalos nyelvnek a korábbi latin helyett a magyarra történő átváltására. A nyelvi változás jól érzékelhető a kiadványokban jelentkező eltolódásban: a korábbi korszakok nemzetközi, tudományos és egyházi nyelve a latin volt, ez most az élő nyelvek javára igen gyorsan háttérbe szorult.

*

A rendelkezésemre álló, erősen korlátozott terjedelem csupán arra nyújtott lehetőséget számomra, hogy a kronológiában előrehaladva egyre elnagyoltabb, szinte csak madártávlatból felvázolt képet nyújthassak a hazai tipográfia történetéről. Tudatosan igyekeztem ennek során minél kevesebb, a hallgatókat nyomasztóan terhelő konkrét adatot (évszám, név stb.) említeni. Végül mégis szükségesnek tűnik némi statisztikát nyújtani. A 15. századból két hazai nyomda öt kiadványa, a 16.-ból mintegy húsz műhely közel harminc helyen készült nem egészen ezer terméke ismeretes ma. A 17. században a nyomdahelyek és az officinák száma lényegében nem szaporodott, de a forgalmasabb városokban kikristályosodott tipográfiának ma csaknem ötezer kiadványáról tudunk. A 18. században a műhelyek száma mint-

egy félszáz városban még mindig csak alig száz volt, de az általuk előállított nyomtatványok közül ma már jóval több, mint 25 000-et ismerünk. Ez a századonkénti legalább megötszö-

röződése a nyomdatermékeknek jól mutatja azt a fejlődést, amely a hazai tipográfiát az általunk vázolt régebbi korszakában jellemzi.

Borsa Gedeon

A vezető(ki)választás apóriái

Az apória teljesen normális, köznapi görög szó, persze igen sok jelentéssel. Pontosabban ilyen volt, amíg a filozófusok ki nem sajátították maguknak, terminus technicust nem gyártottak belőle. Azóta (persze filozófiai irányzatoktól függően más-más „fekvésben”) olyan problémát jelöl, amely alapvető jelentőségű, ám elvileg megoldhatatlan. (Terminus technicusról lévén szó, persze a szó jelentése után botorság az idegen szavak szótárában kereskedni inkább – mondjuk – *Nicolai Hartmann* műveit kell felütni.) Két dolog következik ebből a filozófus számára: szükséges az apóriának ismét és ismét „nekimenni”, megoldásán farnadozni, hisz lényegében ebből állna a filozófia, ám eleve fel kell hagyni a reménnyel, hogy a vállalkozás sikerülhet. Nagy eredmény, korszakos gondolkozók kiváltsága, ha az apóriák megoldásában hajszálnyira is előrejutottak, ám apóriát megoldani nekik sem adatott meg.

Az alábbiakban egy könyvtári, könyvtárügyi, könyvtárpolitikai (és persze művelődési, művelődésügyi, művelődéspolitikai) apóriáról számolnánk be. Épp csak feltérképezzük, épp csak elkezdjük boncolni. Mert ha talán objektíve nem is bizonyulna apóriának (elvileg megoldhatatlannak), a számunkra mindenképp az. Várjuk azokat, akik vagy közelebb visznek az apória megfejtéséhez, vagy – ez lenne az igazi – bebizonyítanak, akár szóban, írásban, legjobb lenne persze ha tettben: szó sincs apóriáról, legfeljebb fogas, ám megoldható problémáról.

Esetleges (akcidentális) premisszák

A *Könyvtáros* több ízben is beszámolt már, hol könyvtári eseményként, hol perszonaliaiként, megint máskor könyvtári közéleti problémaként, ismét máskor könyvtárpolitikai gondként, netán botránykőként stb. könyvtárigazgatók váltásáról, kinevezéséről, (ki)válasz-

tásáról. Legutóbb (lapunk idei hatos számában) is hosszabb teret kívánt a szegediek, a Szegedi Somogyi Könyvtár vezetőjének ügye. Nos, az szerencsésen, amennyire az ilyesminél egyáltalán előfordulhat, közmegelégedésre lezárult. Talán nem is volt igazán alkalmas arra, hogy a vezető(ki)választás apóriáját a maga tisztaságában szemléltesse. Annál inkább ilyennek látszik az az ügy, amelyről a továbbiakban lesz szó.

A *Könyvtáros* fent említett számában, a Holmi rovatban írtuk a következőket: „*Kojnok Nándor* a Nógrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának 1990. február 20-án tartott ülésén bejelentette lemondási szándékát a megyei könyvtár igazgatói feladatköréről. A végrehajtó bizottság megértő állásfoglalása alapján a Megyei Tanács művelődési, ifjúsági és sport főosztályának vezetője *Kojnok Nándor* kérését 1990. február 28-i határidővel tudomásul vette, és *Szabó Ernőné* igazgatóhelyettest bízta meg az igazgatói teendők ellátásával 1990. március 1-jével.”

Nos, a fenti passzus nem kívánna kommentárt, hacsak azzal nem óhajtának foglalkozni, miért mond le egy sikeres, talán az ország legszebb, friss megyei könyvtárát épp hogy tető alá hozott igazgatója, amikor még évei vannak a nyugdíjig. Amikor a szaksajtó dicséretétől zeng (nemcsak a *Könyvtáros*), amikor – tanulmánya is bizonyítja – az új könyvtár lehetőségei, kínált megoldásai, perspektívái mélyen foglalkoztatják stb. Természetesen megkérdeztük *Kojnok Nándortól*, miért tette, amit tett, ám ezúttal nem ez a problémánk, itt nincsen semmilyen apória. A dolog megmagyarázható, emberi, szakmai, közérzetbeli okai vannak, ne bolygassuk őket. Bár – természetesen – elviselnék a bolygatást, szó sincs semmi olyanról, amit jobb lenne lefátyolozva tartani. A probléma ott kezdődik, hogy ha *Kojnok* lemondott, akkor mi legyen a továbbiakban. A megyei tanács illetékes főosztályának döntését csak ünnepelni lehet. Elfogadta a lemon-

dást, és azonnal azt a könyvtárost, *Szabó Ernőné*-t bízta meg az igazgatói teendők ellátásával, aki az előd legközvetlenebb munkatársa volt, aki részt vett hosszú időn keresztül mindenben, ami Salgótarján táján könyvtárral kapcsolatban történt, akinek oroszlánrésze volt az új könyvtár tető alá hozásában, aki belülről és első kézből ismeri a problémákat és a lehetőségeket is, és aki – minden jel szerint – kitűnően együtt fog tudni dolgozni a lemondott, ám főmunkatársként mégis a könyvtárban maradó régi igazgatóval. Aki ugyan nyilván vált is, módszerben, modorban, szakmailag, ám nem annyira, hogy a folytonosság ne biztosítható, és aki – ráadásul – szívesen vállalta, vállalná is ezt a funkciót. Ha *Szabó Ernőné* marad az igazgató, mindenki elégedett lehet. Mindenki? Dehogyan. Épp erről van szó.

A megyei tanács egyrészt megbízta ugyan *Szabó Ernőné*t az igazgatói teendők ellátásával, másrészt azonban pályázatot írt ki a megyei könyvtár kvázi-megüresedett igazgatói posztjának betöltésére. Érthető és magyarázható ez? Már hogyne. Ha mi vagyunk a tanács, magunk is így cselekszünk. Hisz nem arról van szó, hogy gyorsan meglegyen az utód, hogy ne legyen fennakadás (ez elérhető a megbízással, a tanács el is érte), hanem arról, hogy a megye messze legfontosabb könyvtári posztjára olyan ember kerüljön, aki méltó erre a helyre. Lehet – gondolnánk –, hogy *Szabó Ernőné* az, ám vajon a legméltóbb-e? Az ő megerősítése, „véglegesítése”-e az optimális megoldás? Erre csak akkor válaszolhatnánk (ha mi lennénk a tanács), ha megvizsgálánk, nincs-e jobb, méltóbb. Hiszen nem kis dologról van szó. Nem titok, ha nem hangzik is el túl sokszor, hogy a mai magyar közművelődési könyvtári rendszer a megyei könyvtárakra épül, nélkülük, esetleges gyengeségeik okán összedőlhet. A legfontosabb, döntő könyvtári poszt a megyei könyvtárigazgatóé, a közművelődési könyvtárügy igazi nagyjai a megyei igazgatók. Nógrád könyvtárügye (eltekinthetve az új megyei könyvtár épületétől, a „csodától”) nem éppen rózsás. Ha lehetne színesíteni, „rózsásítani”, csakis (vagy elsősorban) azáltal, ha a megyei könyvtár élén kiváló szakember, országos név, nagy erőket összpontosító személyiség áll. Ki kell hát írni a pályázatot, ez természetes. Emellett szól az is, hogy demokráciában (?) élünk. Miért öröklődjék egy fontos poszt, amikor nem muszáj öröklődnie. Amikor verseny dönthet arról, ki a legalkalmasabb.

De vajon illik-e pályázni, amikor a megbí-

zott igazgató – leírtuk fentebb, miért – olyan jó megoldásnak látszik. Már hogyne illenék. Hisz pályázhat maga a megbízott is, ha valóban ő a legjobb, nyerje el posztját versenyhelyzetből, önerejéből, annál büszkébb lehet rá, annál inkább megszilárdul helyzete. Ha pedig nem, hát akkor sem bántotta őt senki, kiderült, van méltóbb e helyre, aminek ő is örülhet, mihelyst szeretett könyvtára, az élete részévé lett intézmény jobb jövőjére, az e jövőt garantáló, az övének biztosabb kezekre gondol.

Idáig tehát minden rendben. A következők immár nem akcideneciákat, hanem eseményeket fognak előadni.

Egy pályázat és ami körülötte van

Meghirdettetett tehát a pályázat, annak rendje és módja szerint. Ne szalazzuk, jó helyen (helyeken) jelent-e meg a kiírás (a *Művelődési Közlönyben* nem, a helyi lapban és a *Magyar Hírlapban* igen), hiszen ezek nem olyan fontos kérdések. Mindenesetre megjelent, méghozzá úgy, hogy azokat sem riasztotta vissza, akik esetleg nem Nógrád megyeiek, sőt. A döntő lakáskérdésre nézve a tanács olyan megoldást (egyáltalán megoldást) kínált, amely elfogadhatónak tűnhetett jószerivel minden potenciális jelentkező számára. A pályázatok be is érkeztek. Összesen három. Pályázott – természetesen – *Szabó Ernőné*, pályázott a könyvtárból az olvasószolgálati osztály vezetője, a Szabónénál fiatalabb, de azért már messze nem kezdő *Oroszné Katona Anna*, valamint egy ifjú (viszonylagosan értendő persze, more patrio) hölgy is, Miskolcra. Erre vártak vajon a pályázat kiírói? Bizonytalán állíthatjuk, hogy nem. Nem, mert amit a megyei könyvtári igazgatói posztról mondtunk, azt ők is úgy tartják. A beérkezett pályázatokat ők – joggal – kevesellték. Azt hitték, megintcsak joggal, hogy egy szinte vadonatúj, remek épület, egy még éppen megszervezendő, kiszélesítendő munkateret (egy egész megye), egy országos nevet és rangot biztosító állás vonzani fogja a jelentkezőket, akár a nagyágyúkat is. Hisz azért tehetséges, tehetségét bizonyított, magának a szakmában már nevet, reputációt teremtett könyvtáros akad még háromnál több e hazában. A „tizenkilencek” közé bejutni, megmozgathatja az ambíciókat, felpozícionálhatja a vért, akaratot és olyan szakmai erőket generálhat, amelyek eltarthatnak a nyugdíjig, egy

sikeres igazgatói pálya utolsó pontjáig. Ám nem ez történt. Mint láttuk, hárman jelentkeztek. Ketten belülről, egyvalaki, *Tircsné Propper Valéria* kívülről. Közülük a szakma, a tágabb értelemben vett szakma egyedül Szabónét ismerheti, hisz ő igazgatóhelyettes volt, *Kojnok Nándor* helyettese, értekezleteken, ankétokon, vitákon, országos könyvtári eseményeken gyakorta ült, állt, szólt mellette, helyette, a képeben vagy képviselőjében. Nevét az új könyvtár felépítése után is szárnyára vette (ha nem is olyan nagyon) a hír, arcképe is megjelent a fotókon. Orosznét is megismerték persze, hogyne ismerték volna, ám annyira, igaz nem is kevésbé, mint más megyei könyvtárak osztályvezetőit, akik mindennapi munkájukat végzik, és nem írnak szakkönyveket, nem sztárjai a szakfolyóiratoknak, szóval „csak” dolgoznak a helyükön. Tircsné neve sem országosan ismert. Persze ő fiatal (harmincnyolc éves), az egyetemet frissen végezte (előtte Debrecenben a tanítóképző, majd Nyíregyházán a tanárképző adott neki diplomát), szakmai publikációi nem repítették fel nevét, volt és jelen főnökei inkább arról beszélhetnek, mi lehet (vagy mi nem lehet) belőle, mintsem eddigi sikereiről.

És itt a dolog rákfeneje. Mert jól dönteni itt nem lehet. Úgy, hogy a pályázat eredménye tantételszerűen világos, plauzibilis, az evidencia erejével ható legyen. Miért inkább ezt, és miért ne a másikat? Ha az alapképlet rossz, kedvezőtlen, akkor minden megoldás támadható. Nézzük a pro és kontra érveket.

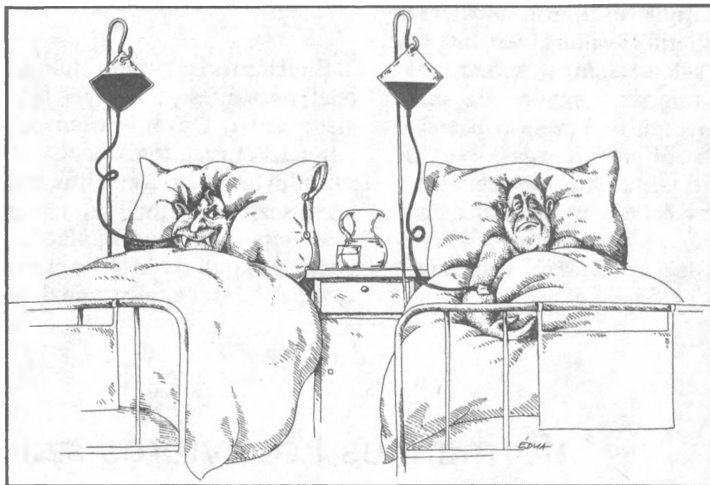
Legegyszerűbb a helyzete *Szabó Ernő*nének, az ő igazgatása látszik a legfényesebbnek. Igazgatóhelyettesként megállta a helyét. Tudja, mit csinált, tudja, lényegében (persze csak lényegében) ezt fogja csinálni továbbra is. Persze megváltoztatva a megváltoztatandókat. Korszerűsítve, a nagyobb lehetőségekhez igazítva az eddigi trendeket. Lassan vezetné át a könyvtárat egy új korszakba, mintegy előkészítené a talajt egy nem túl sokára (évei vannak csak a nyugdíjig) eljövendő, immáron új talajon kezdhető másik igazgatónak. Ellenérvei is világosak: ez a könyvtár, az ő könyvtára (a szó legszebb értelmében véve a tulajdonosi névszót) megérdemli, hogy majdan olyan vegye a kezébe, aki felnőtt immár a feladathoz, aki nem kell, hogy kapkodással, bizonyító gesztusokkal kezdje, aki egy kiérlelt szisztémát, egy általa megerősített, kibontott struktúrát vihet majd a távolabbi megpróbáltatások és lehetőségek felé. Egy ilyen könyvtárral nem szabad kísérle-

tezni, biztosra illik, kell menni. Oroszné ellen nem szól, benne saját – módosított, fiatalabb – mását láthatja. Annál inkább a kezdő, az egyetemen frissen tanult, megemésztetlen dolgokat kipróbálni vágyó Tircsné ellen. Ha valaki kiüti őt a nyeregből, ne ilyen legyen. Név, rang, szakmai dicsfény övezze (nekünk sorolt is neveket, egyet kellett értenünk vele, azok mind ragyogó megyei igazgatók lehetnének – de hát nem pályáztak, eszükbe sincs ilyesmi).

Orosznéről azt mondhatnánk, amit Szabónéról, tán halványabb változatban. Nem véletlenül merült fel a tanácsbéliekben, de másokban is: ha *Kojnok* elment, miért maradjon valamelyik „árnya”, iskolájának neveltje, irányítási szisztémájának „terméke”. Jöjjön új, jöjjön más. Új könyvtár, új igazgató, új rendszer, hosszú távú kibontakozási program, új korszak.

Ezt a rendszert képviselné Tircsné. Tudja, hogy még nem név. Ám más sem névvel születt. A szakmát ismeri, gyakorolta több helyütt is, kezdőnek azért senki nem nevezheti. Fiatal, határozott, rámenős. Nem nógrádi, nem salgótarjáni, kívül (fölül?) áll az itteni megszokásokon, rossz vagy legalábbis merev itteni könyvtári tradíciókon, szak tudása friss, telik belőle a legújabb szakirodalom kínálta ötletek, megfontolások, irányzatok adaptálására. Aztán jó igazgató csak az lehet, aki valóban igazgat. Míg meg nem mutatta mit tud, ki vonhatja kétségbe, hogy tudná-e vajon. A könyvtárban sok mindennek változnia kell. Az új épület természetesen jóval több mint új épület, maga is egy új szisztéma alapkőve. Miért ne vágnánk bele akkor igazándiból az újba. A jó tradíciókat, a nélkülözhetetlen helyismeretet (persze a könyvtári helyismeretet), az igazgatói működéshez szükséges információkat megtalálja majd munkatársai körében, akik közt ott lesznek jelenlegi versenytársai is, sőt *Kojnok Nándor* szobája sem fog messze esni az övétől.

Hát ilyen alternatívák, érvek közt kell (kellett) választani. De hát – mondhatnánk – épp erre való a pályázat, hogy alapozza meg a döntést. Ám e pályázattal – úgy tűnik – bizonyos bajok vannak. Azt nyilván senki nem gondolja komolyan, hogy egy néhány flekkes írásmű alapján (egyedül ez alapján) dönteni lehet. Szép programvázlatot bárki készíthet. Stílusgyakorlat az csak, nem is a javából. A tanács persze kiadta a stílusgyakorlatokat tanulmányozásra egy szakmai bizottságnak. Mivel apróságokkal, így-úgy magyarázható tényekkel nem kívánnánk foglalkozni, csak épp egy anti-

nómiát jeleznénk. A pályázatok szakmai szintjét olyan valaki véleményezte, aki beosztottja két pályázónak is, könyvtáros diplomája viszont nincs. Középfokú szakképesítése van. Igen, de ő az MKE megyei szervezetének elnöke. Hogy lehet véleményezésre kiadni olyannak szakmai irományokat, aki képtelen azok elbírálására? Hogyan lehet MKE elnök az, akit a szakma nem fogad el szakmabélinek? Kérdezhető vissza (amint vissza is kérdezték a tanácson). Mi döntsön hát. Említettük, demokráciában élünk (az akkori kérdőjel itt is jogos). Ettől persze nem a dolgozók döntenek el, ki legyen a főnökük, ám azért megkérdendők. E megkérdés megtörtént (annak hangsúlyozásával), hogy felmérésről van szó, nem népszavazásról, népi döntésről. Az eredmény: a hatvanhat voksolóból negyvenhárman „szavaztak” titkosan Tircsnére, tizenegyen Orosznéra, tizenketten Szabónéra. Férhet szó ehhez az eredményhez? Hogyne, nagyon is. Manipulált volt a „választás”. Ezek a számadatok, önmagukban, differenciálás nélkül mit sem mondanak. Hangulatkeltés folyt. A beosztottak nem is tudták, kire adják voksukat. Csak azt tükrözi e választás Magyarországon, hogy az érintettek szabadulni szeretnének az ismert, munkát követelő lehetséges igazgatóktól, inkább az illúziókkal övezett ismeretlent támogatják (az még nem adott fegyelmet senkinek, nem tolt le senkit, nem követelt senkitől semmit, nem vesztünk össze vele, annak talán előadhatom panaszaimat, elsírhatom neki mellőzöttségem, háttérbe szorítottságom történetét, az majd megérti azt, amit Szabóné, Oroszné nem stb.).

Meggyőzőek ezek az érvek? Igen is, nem is. Valami biztos van bennük. De vajon elvethető, semmibe vehető egy ilyen egyértelmű voksolás? Vajon – ha már megkérdezte a tanács a dolgozók véleményét – veheti-e meg nem történtnek az óriási szimpátia- vagy vágykinyilvánítást? Nyilván nem. Mi marad hát?

*

Egy olyan döntés marad, amely indokolható, érthető, akár helyeselhető is, ám optimálisnak, megnyugtatónak, a kérdést nyugvóponttra juttatónak semmiképp sem tekinthető. És éppen ez az, amiért mindezt eddig előadtuk. Hisz a döntés megszületett. Az új igazgató Tircsné lett. Örüljünk neki vagy sajnálkozunk rajta? Nem tudjuk egyiket sem tenni, amint az ügyben közvetlenül érintettek körén kívül senki sem. És éppen ebben áll az első mondatokban „feldobott” apória, könyvtári apória lényege. Megoldhatatlan, elvileg megoldhatatlan itt a jó döntés, az egyetlen biztos döntés. Nincs megoldás. Mert – láttuk – igaza van Szabónénak. Szeretjük őt, fáj a szívünk érte, de tudjuk, ő is tudja, előbb-utóbb új igazgatóra lett volna így is, úgy is szükség. A távolból nem ellenszenves Tircsné sem. Szívesen látnánk sikereit, szorítunk neki, hogy sikeres legyen, hisz akkor sikerre viszi azt, ami nekünk egyedül fontos, a megyei könyvtárat, a megye, az ország könyvtárügyét is. Biztosak azonban ebben nem lehetünk. Amint nem biztos a tanács sem, amint tanácstalan a minisztérium (már amennyiben van ilyen könyvtári szempontból, de hisz ma azért van) is, amint bizonytalan mindenki. De

hisz épp ezért szoltunk apóriáról. Most csak vágyainkat ismételtethjük: vajha kiderülne, egy másik igazgató(ki)választásnál, az apória hatálya nem terjed ki minden megyére. Ez annál inkább fontos lenne, mert a közeljövőben számos megyében kerül sor igazgató-cserére. A megyei könyvtárigazgatók „nagy nemzedéke” szinte egyszerre éri el a nyugdíjkorhatárt. Nagyon fontos lenne, hogy a váltás zökkenőmentes, tervszerű legyen és az új igazgató(k) jobb(ak) legyen(ek) elődeiknél.

*

E cikk megírása után, július 23-án kaptuk a telefonértesítést a megyei tanácstól: Tircsné visszalépett. Ugyanis a tanács által felajánlott feltételeket nem fogadta el. A tanács új pályázatot hirdet meg. Reméljük, lesz idő bevárni a jelentkezőket, reméljük, lesznek bőven ilyenek, reméljük, gondos, alapos kiválasztás hoz végre megoldást. Mindenesetre: folyt. köv.

Bereczky László-Vajda Kornél

Informatikus könyvtáros szak a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen

Századunkban – amikor minden technikai és tudományos diszciplína a korábban megszokottnál gyorsabb fejlődésen ment át – előszeretettel címkézzük korunkat: voltunk már a motorizáció, a kemizálás, az űrkutatás, a biológia, a számítástechnika és még a jó ég tudja minnek a százada. Mindezek a címkék nagyon is valóságos felvillanásokat takartak, és kétségtelen jelentős változásokat eredményeztek az emberiség életében. Az egyik ilyen jól ismert hatás a diszciplínáktól függetlenül az a jelenség, hogy az élet minden területén egyre nehezebben áttekinthetővé vált a *tudásanyag*, annál is inkább, mert a régi jól bevált tudományági osztályozási rendszerbe már nem fért be sok kutatási, technikai eredmény. Ez fordította a kutatók és nem kevésbé az eredményeket felhasználni akarók figyelmét arra, hogy a tudásanyagra nagyobb gondot kell fordítani, és felhasználásának érdekében tudományosan is meg kell vizsgálni a vele kapcsolatos kérdéseket. E vizsgálódás a matematika viszonylag új tudományágában találta meg segítőit: az információelméletben és a számítástechnikában. Az *informatika* kialakulása természetesen a két terület mellett még igen sok más helyről merít, így elsősorban a könyvtártudományból, amely egyúttal az informatika eredményeinek egyik legtermészetesebb és legnagyobb befogadója is.

Mit is foglal magába az informatika? Az információk tulajdonságainak megismerése

nyilván az egyik legfontosabb kutatási terület. Ezzel függ össze az, hogy miből, hogyan, mennyi információ nyerhető, miként gyűjthetjük össze, milyen módon továbbíthatjuk biztonságosan, hogyan lehet tárolni, miként lehet biztosítani az információ torzítására, eltulajdonítására irányuló kísérletektől. Az informatika foglalkozik az információk rendszerezésével, osztályozásával, belső kapcsolatai feltárással. Fontos területe az információk feldolgozásával, közlésével kapcsolatos lehetőségek, módszerek kutatása is. Mindezek elméleti és technikai kérdésekben nyilvánulnak meg, valamint általános és a felhasználás specifikumától is függő módszereket igényelnek. Az informatika modern alkalmazásának technikai alapjait a számítástechnikai eszközök biztosítják, így komoly tárgyi és szellemi befektetést jelent bevezetése. Ám a megfelelő kiépítettségű, jól kiképzett személyzettel rendelkező informatikai részleg a felhasználónak már középtávon is megéri.

A könyvtárak évszázadok óta – mai terminológiával élve – informatikai feladatokat látnak el. E munkájukat hosszú időközön keresztül alig változó módszerekkel oldották meg. Századunk második felétől azonban egyre nehezebben lehetett a kívánalmaknak megfelelően eleget tenni a felmerülő igényeknek. A korábban egyeduralgó írásos, nyomtatásos információhordozók mellé tárolás tekintetében is újak léptek be: filmek, magnó- és videószalagok,

lemezek stb. Mindezek egyre gyorsuló megjelenési üteme még további kihívást jelentett a könyvtáraknak. E súlyosbodó gondok mellett megnövekedtek az információk feldolgozásával kapcsolatos igények is.

A nyolcvanas évek elején hazánkban is komoly kihívásként jelentkezett a könyvtárakban a számítógépes technika előretörése, mely a hagyományos könyvtári szolgáltatásokkal szemben is szigorúbb mércét állított. Előtérbe került az információk egyre szélesebb körű, finomodó felhasználása, amit a régebbi módszereken és szemléleten alapuló könyvtári rendszer a számítástechnika alkalmazásával sem lehet képes kielégíteni. A könyvtárak környezetében és tőlük függetlenül is új típusú információs intézmények, részlegek jelentek meg. Ezek oly nagymértékben változtatták meg az eddigi könyvtárosi munkát, hogy a szakmának teljes megújulása vált szükségessé hazánkban is.

A problémák már közel két évtizede jelentkeztek. Nyilvánvalóvá vált, hogy a hazai könyvtárakban és információs intézményekben jelentkező szakemberszükségletet a meglévő képzési keretek nem tudják kellő mértékben kielégíteni. Emellett fokozatosan csökkent az egyetemi szakképesítéssel rendelkező munkatársak száma. Vidékre szinte egyáltalán nem jutott nappali tagozaton végzett diplomás könyvtáros. Jó néhány esztendő eltelt azóta, amikor felvetődött az igény, hogy a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen működő – egyetlen hazai – könyvtár szak mellett más egyetemen is legyen hasonló szakképzés. A felsőoktatás, kissé tágabban a művelődésügy irányításának közismert merevsége, a szemléleti problémák, a pénzhiány és az „objektív okok”-ra való semmitmondó hivatkozások azonban jó ideig megakadályozták, hogy a szakma igénye teljesüljön.

A Művelődési Minisztériumban végül is 1986 őszén született meg a döntés, hogy a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen könyvtárosképzés induljon, s ezt a minisztérium központi keretéből támogatja. A szakot már a következő tanévre meghirdették, de ezt az egyetem felelősséggel nem vállalhatta. Ennek oka elsősorban abban állt, hogy az egyetemi vezetés a könyvtáros szakkal kapcsolatban az előzőekből vázolt problémát is jól látta, és nem tartotta kívánatosnak, hogy a hagyományos könyvtárosképzést valósítsa meg, esetleg a budapesti tantervek adaptálásával. Feltétlenül szükségesnek tartották a jelen

és még inkább a jövő technikai fejlődését szem előtt tartó, ahhoz igazodó oktatási rendszer és szükséges tananyag kimunkálását. A rendelkezésre álló idő pedig erre nem lett volna elegendő.

Az egyetemi vezetés 1987 tavaszán egy szakértői bizottságot kért fel a tartalmi előkészítésre, a külföldi tapasztalatok, dokumentumok, továbbá a hazai és a helyi lehetőségek tanulmányozására. Már az első összejövetelen eldőlt, hogy Debrecenben egy újfajta, a budapestitől való eltérést nevében is jelző képzés indul, nevezetesen *informatikus könyvtáros* szak. A bizottság úgy látta, hogy ehhez a városban igen kedvezőek és koncentráltak a feltételek. Az egyetem épületében működik a régió legnagyobb könyvtára, az Egyetemi Könyvtár, amely egyben nemzeti könyvtár is, továbbá a tudományos szakkönyvtárak széles hálózata (kémiai, matematikai, fizikai, történelmi stb.). A városban számos tudományos (Orvostudományi Egyetem, Agrártudományi Egyetem, Református Kollégium stb.) és közművelődési könyvtár létezik, amely a gyakorlati képzésbe bekapcsolódhat. Az egyetemen több mint két évtizedes számítástechnikai képzés és gyakorlat segítheti az informatika oktatását. Amellett a számítástechnika könyvtári és nyelvészeti alkalmazásainak is csaknem akkora múltja van az egyetemen. Az egyetem vezetésének nyitottsága és a rokon közművelődési szak együttműködési készsége szintén kedvező feltételeket jelentett.

Az előkészítés időszakában tovább formálódott, érlelődött az új szak képzési célja. Az illetékes egyetemi és szakmai fórumok által elfogadott szöveg olyan felsőfokú szakemberek képzését jelölte meg célként, akik tanulmányaik során elsajátították a könyvtár- és tájékoztatástudomány korszerű elméleti alapismereteit, továbbá az önálló gyakorlati alkalmazásukhoz szükséges tudnivalókat, beleértve az információszerkesztést, illetve az erre vonatkozó kutatásokat is; alkalmasak a gazdasági, politikai, igazgatási, kulturális, tudományos és más területeken jelentkező tájékoztatói igények kielégítésére, számítógépes információs rendszerfejlesztési feladatok végzésére. Megfogalmazódott az is, hogy a másik szak elvégzésével szerzett szaktudás birtokában legyenek képesek szaktájékoztatási feladatokat ellátni, informatikai szolgáltatásokat nyújtani az érdekelt szakemberek számára. Általános, azaz minden diplomással szemben támasztható követelmény a kellő hivatástudat kialakítása, az egyet-

temen szerzett szakműveltség állandó megújítására, a szakterület gyorsan változó eredményeinek és újabb eszközeinek megismerésére, alkalmazására való készség, cselekvő részvétel a szakmai és társadalmi közéletben.

Kezdetől fogva az volt az elgondolás, hogy az informatikus könyvtáros szak szervesen illeszkedjen a könyvtársképzés hazai rendszerébe, de egyúttal bővítse is azt; figyelembe véve és hasznosítva a külföldi példákat. Elsősorban olyan szakemberek kibocsátását tervezték/tervezik, akik tudományos és szakkönyvtárakban, nagyobb közművelődési könyvtárakban, valamint szaktájékoztatói és dokumentációs feladatokat ellátó intézetekben, vállalati és intézményi részlegekben tevékenykednek.

Már az első megbeszéléseken felvetődött, majd az említett szakértői munkabizottság ülésén többször is vita tárgya volt, hogy az informatikus könyvtárosok képzése főszakon (a felsőoktatási terminológiával: „A” vagy „B” szakon), vagy a tanulmányok során felvett mellékszakon („C” szakon), esetleg kiegészítő, posztgraduális formában induljon-e meg. Végül is komolyabb ellenvetés nélkül az az álláspont szilárdult meg, mely szerint ötéves, nap-pali tagozatos képzésre van szükség. A kötelező óraszámokat az egyetemi reformok folyamatában kialakított keretekhez igazodva határozták meg: az első nyolc félévben átlag heti 10, az utolsó tanévben pedig heti 6 óra. Ez magában foglalja az előadásokat, a szemináriumokat, a gyakorlati foglalkozásokat és a kötelezően választható speciálkollégiumokat is. (Ezen kívül a hallgatók szabadon választott stúdiumokon is részt vehetnek.) Követelmény a nyári időszakban és az ötödik évben egy hosszabb zárógyakorlat is. A tanulmányokat komplex államvizsga zárja, amelyen a könyvtár- és tájékoztatóstudomány előre meghatározott témaköreiből, valamint – ha e szakon írják – a szakdolgozatról kérdezik a jelölteket. A végzett hallgatók oklevélben az „informatikus könyvtáros” bejegyzés szerepel majd.

Az eredeti elképzelés az volt, hogy az informatikus könyvtáros szak a Bölcsészettudományi Karon indul (de természettudományi szakok is társíthatók hozzá), és a kinevezendő oktatók egyelőre a Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszéken belül tanszéki csoportot alkotnak, majd idővel, a létszám gyarapodásával külön tanácskabinet alakul. A szakértői bizottság ezt is mérlegelve készítette el a képzési alapidokumentumokat.

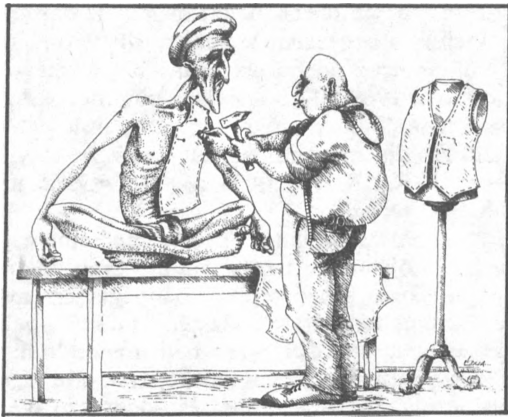
Az egyetem az 1988/89-es tanévre meghir-

dette a szakot, de mivel alig volt jelentkező, s közülük is csak egy felelt meg a felvételi követelményeknek, így azt nem lehetett megindítani.

Az ily módon „üressé” vált tanévben két mellékállású szakember tovább folytatta az előkészületi munkákat, beleértve a létesítendő szak propagálását is. A Hajdú-Bihar megyei középiskolákhoz közvetlenül, a többihez a megyei tanácsok művelődési osztályainak közvetítésével juttatták el a tájékoztató felhívást, amelyet több megyei napilap és a *Könyvtáros* is közlött. A könyvtárak, könyvtárosok segítségét is kérték. Mindennek eredményeként 1989-ben a meghirdetett 10 helyre harmincnégyen jelentkeztek; harmincketten angolul, ketten kémiával kívánták párosítani az informatikus könyvtáros szakot. Mivel az utóbbiak csekély száma miatt nem lehetett tanulócsoporthoz szervezni, az ő jelentkezésüket nem tudtuk figyelembe venni. A jelöltek magyarból vagy történelemből felvételizhettek (természetesen az angol mellett), s végül közülük 11 hallgatót vettek fel az egyetemre. Többen már korábban is megismerkedtek a számítástechnikával, s az informatikai képzés szempontjából igen előnyös az angol nyelv magas szintű elsajátítása.

Közvetlenül a felvételi vizsgák előtt egy váratlan és igen lényeges fordulat következett be a szak sorsában. A Bölcsészettudományi Kar Tanácsának néhány tagja már korábban is sok fenntartással fogadta a szak ötletét és ellenezte annak egyetemi oktatását; ez is hozzájárult ahhoz, hogy elutasították a minisztérium által biztosított két oktatói – egy adjunktusi és egy docensi – állásra benyújtott, a kiírási feltételeknek egyébként megfelelő pályázatokat. A docensi pályázatot elbíráló kari tanácsülés heves vitája az egyetem rektorát arra készítette, hogy felszólítsa a kari vezetést, nyilatkozzon: vállalja-e a szakot, vagy sem. Erre a bölcsész-kari tanács többségi szavazással lemondott a szak gondozásáról. Az így előállt kényszerhelyzetben egy jóval korábban már felbuktant, de akkor még elvetett javaslat valósult meg: az informatikus könyvtáros szak a Természettudományi Karhoz került.

A kari hovatarozás megváltozása szükség-szerűen hozta magával, hogy az eredetileg kidolgozott képzési koncepciót és tantervet módosítani kellett. A két leglényegesebb módosítás: egyrészt az informatikai tárgyak oktatása már az első félévben megkezdődött (az előző tantervben ezt csak a 4–5. félévtől tervezték),

másrészt az ún. hagyományos könyvtári tárgyak és az informatikai tárgyak aránya eltolódott az utóbbiak javára. Ezzel még inkább előtérbe került az a célkitűzés, hogy a szakon olyan könyvtárosokat képezzenek, akik az informatikai ismereteket, a számítógépes technikát alkotó módon tudják majd alkalmazni.

Az 1989/90-es tanév megkezdésére ugyan csak az általános koncepció készült el, de ebből az első félévi tanterv összeállítható volt, amellyel a tanítást meg lehetett kezdeni. Az átdolgozott teljes tantervet a Természettudományi Kar Tanácsa 1990. februárjában hagyta jóvá, s az első évfolyam e szerint folytatja tanulmányait.

A jóváhagyott tanterv jellemzésére álljon itt néhány adat! A hagyományos könyvtári tárgyak – a teljes képzési időre számítva – heti 42 (27 elméleti + 15 gyakorlati) órát tesznek ki, az informatikai képzésre 28 (18 + 10) órát fordítanak, 14 (8 + 6) óra a két tárgykör szintetizálását teszi és 13 (8 + 5) óra áll rendelkezésre speciális előadások tartására. Ezen kívül a 6. félév után 4 hetes nyári könyvtári gyakorlaton, a 10. félévben pedig heti 11 óras – vizsgával záródó – könyvtári gyakorlaton vesz részt a hallgató.

A fentebb említett – voltaképpen mechanikus vagy, ha úgy tetszik, didaktikai szempontokat követő – csoportosítást alapul véve, az ún. hagyományos könyvtári tárgyak oktatása nyolc féléven át folyik. Ide sorolható a „bevezetés a könyvtári ismeretekbe” (1. félév), a „könyv- és könyvtártörténet” (1–3. félév), a „dokumentumleírás” (1–4. félév), az „osztályozás” (2–4. félév), a „bibliográfia, szaktájékoztató” (4–6. félév), a „könyvtartan-könyv-

tárügy” (6–8. félév), a „művelődés és olvasás-szociológia” (9. félév – ez nyilván művelődés- és könyvtárszociológia lesz), a „kommunikációelmélet” (10. félév). Részletesebb bontásban tartalmazza a tanterv az informatikai tárgyakat: az „informatika matematikai alapjai” (1–2. félév), a „számítástechnikai alapismeretek” (1. félév), a „számítógépek kezelése, operációs rendszerek” (2. félév), a „programozás alapjai” (3. félév), a „magasszintű programozási nyelvek” (4. félév), az „adatkezelés” (4. félév), az „adatbázis és alkalmazásai” (5. félév), a „rendszertervezés” (5. félév), a „szövegfeldolgozás, információkereső nyelvek” (6–8. félév). A két ismeretkört mintegy integrálják, egységbe foglalják a következő stúdiumok: a „könyvtári és információs rendszerek” (7–8. félév), a „rendszerfejlesztés a könyvtárban” (8–10. félév), a „könyvtárvezetés és -szervezés” (10. félév). A tervek szerint négy féléven (5–8.) át a hallgatóknak egy-egy speciális kollégiumot kell választaniuk; ezek lehetőséget nyújtanak arra, hogy néhány szűkebb könyvtári, illetve informatikai szakterülettel behatóbban megismerkedjenek. Az így szerzett ismeretek megkönnyíthetik a végzés utáni elhelyezkedést is. A speciális kollégiumok köre még nem alakult ki; az előzetesen javasolt témák közül csak példaként emelünk ki néhányat: szaktájékoztató az egyes tudományterületeken belül; speciális gyűjtemények a könyvtárakban; számítógépes (online) szakirodalmi információs szolgáltatás; speciális hardver eszközök és alkalmazásuk a könyvtárakban stb. Ugyancsak négy félévet (6–9.) szán a tanterv – heti egy, majd az utolsó félévben heti két órában – a szakszemináriumoknak, amelyeknek elsődleges céljuk a szakdolgozat összeállításának, megírásának segítése. Ha a hallgató nem az informatikus könyvtáros szakon írja a szakdolgozatát, akkor egy konkrét könyvtári vagy/és informatikai munka elkészítése az adott félév (esetleg, ha olyan nagyságú vállalásról van szó: a négy félév) feladata.

A tanterv és a tantárgyi program természetesen nem végleges, a kezdeti tapasztalatok birtokában nyilván tovább alakul, finomodik majd. Egészen bizonyos, hogy a felsőoktatás korszerűsítése is ez irányban hat majd.

Az év elején sikerült megfelelő elhelyezést biztosítani a megalakítás előtt álló tanszéknek, de kinevezett oktató még mindig nincs. Lassan gyarapszik a szakkönyvtár és az oktatáshoz szükséges eszközállomány. A jelenleg még meglévő nehézségek kiküszöbölésében nagy

szerpe van a megbízott oktatók ügybuzgal-
mának, és annak, hogy sikerült nagy gyakor-
lással rendelkező budapesti, nyíregyházi és
debreceni szakembereket megnyerni az okta-
táshoz. Az első év eredményei biztatóak, és a
hallgatók igyekezetét is jól mutatják.

A debreceni informatikus könyvtáros szak
eddig történetéhez szorosan hozzátartozik egy
sajátos kísérlet. Az Országos Széchényi
Könyvtár, közelebbről a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ vezetői 1989 elején
keresték meg a Kossuth Lajos Tudomány-
egyetemet azzal a kéréssel, hogy az OSZK
egyetemet végzett, de nem könyvtárszakos
dolgozói számára megszervezhessék az infor-
matikus könyvtáros képzést – kiegészítő, ún.
másoddiplomás formában –, a KLTE kihelye-
zett tagozataként. Az egyetem vezetése kész
volt az együttműködésre. A hazai viszonyok

között gyorsan megszületett megállapodás ér-
telmében a debreceni koncepciót követve, az
itteni tantervet adaptálva indult meg a kétéves
oktatás az 1989/90-es tanévben, zömmel buda-
pesti tanárok közreműködésével. A diplomát a
KLTE adja majd, a tagozat szervezését vi-
szont a KMK végzi, és a költségek is az
OSZK-t terhelik.

Az 1990/91-es tanévben – remélhetőleg –
újabb évfolyam kezd meg tanulmányait a deb-
receni Kossuth Lajos Tudományegyetem in-
formatikus könyvtáros szakán. Ha a nappali
képzés megszilárdul, alighanem megindulhat
a posztgraduális, kiegészítő képzés is, amit a
szakterület máris meglévő és jelentkező igé-
nyei is sürgetnek. Érdemes lenne azonban itt
is új formákon gondolkodni, egyaránt vállalva
a kísérletezés buktatóit és örömeit.

Bényei Miklós–Jékel Pál

HIRDESSEN

A

Könyvtáros

BAN

Előfizetőink részére: egész oldalas hirdetés 8000, fél oldalas
hirdetés 4000, negyed oldalas hirdetés 2000 Forint + ÁFA

Mindenki másnak: egész oldalas hirdetés 20 000, fél oldalas
hirdetés 10 000, negyed oldalas hirdetés 5000 Forint + ÁFA

ESZTÉTIKUS TERVEZÉS ÉS KIVITELEZÉS!

A

Könyvtáros

BAN

HIRDESSEN

Video a közművelődési könyvtárakban

Napjaink egyik legújabb dokumentumtípusa a videokazetta, amely Magyarországon a '80-as évek elejétől kezdett közismertté válni és elterjedni az otthonokban és a különböző intézményekben. Újdonságát az is bizonyítja, hogy a szó helyesírása még változóban van. Bár a magyar helyesírás szabályainak 1987-es kiadása szerint a videot és minden vele kezdődő szóösszetételt rövid o-val kell írni, nagyon sokszor olvashatjuk a magyar kiejtés szerinti leírást, vagyis a videó alakot. Dolgozatomban a szabályban rögzített írásmódot követem.

Abban a könyvtárban dolgozom, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Kertész utcai szakolvasótermében, ahol a közművelődési könyvtárak közül elsőként, már 1982-ben megjelent a videomagnó. Így számomra a könyvtárnak szerves tartozéka a videokészülék, és munkánkban természetesen része annak kezelése. Amikor a Könyvtárellátó Vállalat és a Szabó Ervin Könyvtár között létrejött a megállapodás az Új Videofelvételek című kiadvány készítéséről, a fentiek miatt került sor a Kertész utcai olvasóteremre, és így lettem én is részese ennek a vállalkozásnak kollégáimmal *M. Donáth Katalinnal és Téchy Tündével* együtt.

Nagyon lelkesen kezdtünk a munkához, és sok energiát befektetve alakítottuk ki a füzet végleges formáját. Sokat kellett tanulnunk, hiszen vállalt feladatunkhoz tartozott a rendsző kiválasztása, a bibliográfiai leírás elkészítése, a szakozás, a filmek minősítő jelekkel való ellátása és a recenzió elkészítése is. Sokrétű munkát és a feldolgozási folyamat minden fázisának alapos ismeretét követelte meg tőlünk ez a feladat.

1986 őszén jelent meg az Új Videofelvételek próbaszáma. Úgy nézett ki, a könyvtárosok kedvezően fogadták, igényük volt egy ilyenfajta segédeszközre. Az 1987-ben megjelent három füzetben már tükröződött az ajánlatok változatossága és sokszínűsége. 1988-ban azonban már csak egy füzet jutott el a könyvtárakba. A megjelenteken kívül két teljes füzet

anyagát adtuk le, és pótlólagos leírásokat is készítettünk.

Ezek az előzmények késztettek arra, hogy szakdolgozatomban fő témájaként a közművelődési könyvtárakban zajló videózás lehetőségei mellett az Új Videofelvételek című állománygyarapítási tanácsadóval kapcsolatos eddigi munkánk ismertetését válasszam, abban a reményben, hogy nem egy befejezett történetről, hanem csak egy hasznos kezdeményezés első lépéseiről írok.

A videokazetta

A video szó latin eredetű, jelentése: látok. A mai szóhasználatban az elektronikus mozgóképvitellel kapcsolatos berendezéseknek és módszereknek a gyűjtőneve. Az 1973-ban megjelent Új Filmlexikon így ír a videokazettáról: „A film és a tv harcának sajátos terméke, amely forradalmasítja mindkét műfajt. A képmagnóból fejlődött ki, s lehetővé teszi, hogy a filmet mint egy magnószalagot fűzzék a tv-készülékbe. Ilyen módon a videokazetta tulajdonosa házimozi élvez, tetszése szerint kívánt helyen félbehagyhatja és újra folytathatja a műsort, jelenetet ismételhet... Jelentőségét jelzi, hogy világszerte nagy vállalatok, könyvkiadók, lapkonszernek foglalkoznak a vele kapcsolatos problémák megoldásával, a leggazdaságosabb, legjövődélmezőbb, leghatékonyabb tömeges rendszer megteremtésével.” Ez volt tehát a távlat 1973-ban. Mára a videotechnika valóban forradalmasította a filmet és a tv-t, versenyre, új utak keresésére késztetve a szakembereket. A video fogalomkörbe azonban nem csak a hétköznapi ember által is ismert videomagnó és videokazetta tartozik. Szoros a kapcsolata a kábeltévével, számítógéppel, elterjedt a képzőművészetben is. Formailag sem a videokazetta az egyetlen, használatuk a videoszalagot és a videolemezt is. A hazai közművelődési könyvtárakban és ház-

tartásokban a videokazetta a legelterjedtebb, ennek kezelése a legegyszerűbb.

Az első képmagnókat 1956-ban kezdték széles körben használni. A professzionális képrögzítés elterjedése után 1967-ben hozta forgalomba a japán *Sony* cég az első olyan készüléket, amelynek köszönhetően ma a képmagnó az emberek mindennapi eszközévé vált. A különböző technikai fejlesztések után a ma használt VHS (Video Home System) rendszer az, amely kifejezetten az otthoni videózás céljaira készült, és amely megjelenése után nem sokkal a könyvtárakban is helyet kapott. Elsőként a '70-es évek elején az Egyesült Államokban és Angliában, Magyarországon a '70-es évek közepén tűnt fel és a '80-as évektől vált közzismertté. Becslések szerint hazánkban közösségi tulajdonban kb. 30 készülék van. '87-es adatok alapján pedig a tv-készülékekkel rendelkező háztartások 6,4%-ában van videokészülék. A növekedés az előző évhez viszonyítva 46,2%! (Összehasonlításképpen és érdekességként néhány ország hasonló adatai: Ausztria 17,1%, növekedés 28,9% – Egyesült Államok 59,1%, növekedés 35,9% – Kuvait 74,2%, növekedés 5,6% – Norvégia 37,1%, növekedés 23,1% – Szovjetunió 35,3%) Néhány éve már beszélhetünk hazai videokészülék és kazetta gyártásáról, illetve összeszereléséről, és kiépült a műsoros kazetták kölcsönzésének és árusításának a hálózata is.

A videokazetta térhódítása a könyvtárakban azonban nem volt egyértelmű, sok a kérdés, az új probléma vele kapcsolatban. Ilyen gond például az, amivel a könyvtárosoknak rövidesen szembe kell nézniük, hogy a kazettákon lévő felvételek nem örökéletűek. Egy felvétel a mai technikai viszonyok között kb. 100 lejátszást bír ki, azután lassan kezdi elveszíteni színeit és élvezhetetlenné válik. Tartósságával ellentétben a videokazetták ára igen magas, ezért beszerzésüknél alapos mérlegelés, kezelésüknél pedig az állományvédelmi előírások betartása fontos. Természetesen az állományvédelem részét képezi a lejátszók és egyéb készülékek megfelelő karbantartása is. Az esetleges selejtezésnél is új helyzet áll elő, mivel nem a tartalom elavulásától függ, hanem pusztán a formai rész, a technikai állapot határozza meg. Ha a tartalma válik korszerűtlenné vagy fölöslegessé, nincs szükség selejtezésre, a műsor egyszerűen letörölhető és helyébe újat lehet felvenni.

Az előzőekben csak néhány olyan kérdést próbáltam fölillantani, amelyben eltérő a vi-

deo kezelése a hagyományos dokumentumokétól. A következő fejezetekben megpróbálom a közművelődési könyvtár és a videózás kapcsolatának legfontosabb kérdéseit elemezni. Videon a továbbiakban kizárólag az otthonokban és a közintézményekben használt videokazettákat és videomagnetofonokat értem.

Helye van-e a videonak a közművelődési könyvtárban?

A címben feltett kérdés alapvető. Ezt mutatja, hogy nem csak idehaza ütközött néhol ellenállásba, hanem külföldön, a fejlett könyvtári kultúrájú országokban sem volt egyértelmű az új dokumentumtípus fogadtatása. Igaz, ott néhány évvel előttünk jártak, és amikor itthon még nem volt egyértelmű a válasz, ott már döntöttek és állást foglaltak a video mellett.

A legnehezebben Svédországban fogadták be a videokazettát a könyvtárakba. Erős erkölcsi felháborodást váltott ki ugyanis országszerte a videózás térhódítása, mivel a videonagyhatalmak elárasztották a svéd piacot kommersz filmekkel, horrorral, pornóval. További ellenérvek: a video hatására fogynak az olvasók, a képnézés kevésbé kreatív, mint az olvasás, költséges, amúgy is nagy az érdeklődés a video iránt, nem kell még a könyvtárnak is szerepet adni terjesztésében, reménytelen fölvenni a versenyt az angol-amerikai nagyiparral. A viták után kialakult az a vélemény, hogy helyet kell ugyan adni a videotechnikának a könyvtárban, de a szórakoztató filmek ellenében inkább a természettudományos filmek, nyelvoktató filmek, számítástechnikai filmek részesüljenek előnyben.

Norvégiában egy állásfoglalásban fogalmazták meg, hogy a video szerepe nem ugyanaz a felnőtt és a gyermekkönyvtárban. Úgy találták, hogy a videora elsősorban a gyermekeket ellátó könyvtáraknak van szükségük, mivel a piacnak ez a része kevésbé ellátott, mint a felnőtt filmek területe. Érdekes az a gondolat, amely a svéd álláspontnak szöges ellentéte. A norvégok szerint ugyanis egyáltalán nem meggyőző az az elv, amely kapcsolatot tételez fel a gyenge olvasási készség és a nagyarányú videózás között. A francia tapasztalatok is ez utóbbi nézetet erősítik. Véleményük szerint mivel a videót használók hosszabb időt töltenek a könyvtárban, felismerik lehetőségeit és elmélyültebb szellemi munkára ösztönzi őket.

Magyarországon elsőként az Országos Ok-

keveset tudnak és amellyel jóformán semmit sem tudnak kezdeni. Igaz, sok esetben a semmit nem tudás jobb lenne, mint a meglévő káosz és téves információk sokasága. Sajnos be kell látni, hogy a magyar videodzsungel az alapoktól egészen a legfelső szintig rendezetlen.”

Mégis – vagy talán éppen ezért – a könyvtáraknak be kell kapcsolódniuk még erőteljesebben a magyarországi videózásba. Az anyagi eszközöket jobban felhasználva, fokozottabb együttműködéssel, a lehetőségek jobb kihasználásával, és nem utolsósorban a könyvtárosok képzésével ez megvalósítható. Hiszen a társadalomban egyre inkább elterjedő eszköz iránt az igény nő a könyvtárakban is, és ahogy *Halász Béla* írja cikkének címében: „Videózni szükséges!”

A gyűjtemény jellege

A *Deutsches Bibliotheksinstitut* rendezésében 1985. június 12–13-án tartott szimpózium, melyet Video a közművelődési könyvtárakban címmel rendeztek, világosan megmutatta, mi a két fő iránya a gyűjtésnek. Az angol álláspont szerint a könyvtár nem kreatív intézmény, részt kell vennie az üzleti konkurenciaharcban és nem bújhat el a nem létező pedagógiai szerepe mögé. Ebből következik, hogy az angol könyvtárak mindenfajta filmet gyűjtenek. A skandináv államokban, elsősorban Svédországban a könyvtár szociális szerepét hangsúlyozták, kiemelve, hogy elsősorban az ismeretterjesztő filmeknek van helyük a könyvtárban, és vállalni kell a különböző hátrányos helyzetű használók (pl. halláskárosultak) ellátását is. Természetesen a gyűjtemény kialakítására az is hatással van, hogy mit és mennyiért kínál a piac.

Magyarországon a videopiacon a MOKÉP és a Televideo kiadó videokazettáihoz lehet leginkább hozzájutni. Ajánlataikból azok a típusú filmek, melyektől sok nyugati könyvtár elhatárolja magát, szerencsére hiányoznak, így a könyvtárakba sem juthatnak be. Tapasztalatom szerint az a gyakorlat alakult ki, hogy – a könyvekhez hasonlóan – a legkülönbözőbb témájú kazetták sorakoznak egymás mellett a polcokon. Túlsúlyban a játékfilmek vannak, de közvetlenül mellettük a legkülönbözőbb témájú filmek (portrék, klasszikus zeneművek előadásai, könnyűzene, tájfilmek, egyéb ismeretterjesztő alkotások és oktatófilmek) kaptak he-

tatástechnikai Központ könyvtárában és a tanárképző főiskolákon jelent meg a videotechnika. A közművelődési könyvtárak közül a kezdeményező a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár volt, amikor 1982-ben videokészüléket vásárolt. A jelenleg érvényben lévő jogszabályok alapján helye lehet a videonak a könyvtárban. A 17/1976. (VI. 7.) MT számú rendelet 9. paragrafusának b) bekezdésében olvasható: „A könyvtári anyag (Dokumentum) körébe tartozik a nem nyomdai úton terjesztés céljára előállított szöveg-, kép-, adat- és hangrögzítés (gépírat, fénymásolat, fénykép, mikromásolat, film, hanglezet stb.)”. A video tehát lassan, de visszavonhatatlanul elfoglalta helyét a többi kommunikációs eszköz mellett, így helye van a könyvtárakban is, bár pontos szerepe még meghatározásra vár. Az egyik legfontosabb feladat egy országos helyzetkép készítése – írta *Tóth Dezső* 1986-ban. Ez a helyzetkép még ma sem készült el, pedig jó lenne tudni, hogyan áll ma a közművelődési könyvtárak videohelyzete. 1987-es adat szerint az A és B típusú könyvtárakban (135 megkérdezett közül) 50 db képmagnó volt. A fejlődés viszonylag gyors, igaz a szóródás elég nagy, hiszen pl. Békéscsabán hat készülék van, viszont négy megyei könyvtárban egyáltalán nem volt videokészülék 1987-ben.

A közművelődési videózás ellentmondásait jelezte a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 1987-es szolnoki vándorgyűlésén rendezett videoforum is, melyről így ír *Tóth Sándor*: „...a video a honi könyvtárosok egy részének szemében még ma is csupán misztikum, amelyről

lyet. Munkahelyemen például, amely irodalmi és nyelvi szakrészleg, feladatainknak megfelelően gyűjtjük szépirodalmi alkotások feldolgozásait, írói portréfilmeket, könyvtárunkban tartott irodalmi előadások felvételeit, nyelvleckéket és a nyelvtanuláshoz kapcsolódva filmeket eredeti nyelven, melyek iránt a nyelvtanulók és nyelvgyakorlók körében igen nagy az érdeklődés. Ezek tartoznak szorosan a gyűjtőkörünkhöz, de ezeken kívül, amennyiben úgy gondoljuk, hogy van, illetve lesz érdeklődés, esetenként egyéb műsorokat is beszerzünk. Ilyenek például a filmművészet nagy rendezőinek – Fellini, Zeffirelli stb. – filmjei, vagy az ismeretterjesztő filmek közül a Magyar évszázadok című sorozat. Állományunk 1989 elején 370 db kazetta. A Jászberényi Városi Könyvtár 210 kazettájának megoszlása a következő: irodalmi adaptáció 45 db, játékfilm 9 db, gyermek és ifjúsági film 33 db, ismeretterjesztő film 58 db, nyelvlecke 4 db, történelmi dokumentum 29 db, irodalmi és szórakoztató műsorok, művészportrék 32 db. A Székesfehérvári Megyei Könyvtár és a Kaposvári Megyei Könyvtár állományában szinte minden műfaj megtalálható, a választék változatos. Az adatok azt mutatják, hogy a beszerzés elvei a videokazettáknál ugyanazok, mint a könyveknél és a hangzó dokumentumoknál. Vagyis a gyűjtőkörnek megfelelően gyűjtik a közművelődési könyvtárak a szórakoztató filmeket, a filmművészet jelentős alkotásait és a különböző témájú ismeretterjesztő filmeket. A pedagógiai jelleg a hazai könyvtárakban kevésbé dominál, de ennek nem az az oka, hogy ezt elutasítják a közművelődési könyvtárak, hanem az, hogy a legtöbb iskola ma már rendelkezik videokészülékkel, és az OOK jóvoltából a Tanérten keresztül kedvezményes áron juthatnak a szükséges műsoros videokazettákhoz. Természetesen ez nem menti fel a könyvtárakat az alól, hogy a nevükben is jelzett közművelődési jelzőnek eleget ne tegyenek, de bizonyos feladatok alól mentesülhetnek.

Alapszolgáltatások és „áraik”

A két alapvető szolgáltatás – a helyben használat és a kölcsönzés – kérdésében a video ugyanazt az utat járja be, mint a könyvtárak története során a többi dokumentum. Kezdetben a könyvek olvasása is helyhez volt kötve, századunkban pedig a lemezek, magnókazetták kölcsönzését is vita előzte meg, és most itt tartunk a videonál is.

Egy dokumentumtípus kölcsönzését akkor érdemes megkezdeni, ha tömeges igény van rá. Kérdés, mikor válik az igény tömegessé. (Norvég vélemény szerint nem érdemes kölcsönzéssel foglalkozni akkor, amikor csupán minden hatodik háztartásban van videokészülék!) Az angliai könyvtárakban, 1983-ban, ahol van videogyűjtemény, ott kölcsönzik is. Magas kölcsönzési díjat szednek, ebből fedezik a további gyarapítást. Csak 18 éven felüliek kölcsönözhetnek, egyszerre maximum hat videokazettát. Egy napra a kölcsönzési díj 1–2 font, ez a kölcsönzött film tartalmától függ. (Itt érdemes megjegyezni, hogy valamennyi nyugati országban differenciálják a filmeket. A játékfilmek, szórakoztató filmek vagy be sem kerülnek a könyvtárba, vagy csak magas díj ellenében kölcsönözhetők. Az ismeretterjesztő filmek, nyelvleckék, klasszikus alkotások, színházi előadások felvételei, oktatófilmek pedig vagy ingyen, vagy igen olcsón vehetők igénybe.) Szomorú tapasztalata az angol könyvtárosoknak, hogy a kölcsönzők gyakran cserélték ki a műsoros kazettát üresre, és úgy adták vissza. Ennek ellenére Angliában a közművelődési könyvtárakban a szolgáltatás minden eddiginél jövedelmezőbbnek bizonyult, és e téren önfenntartókká váltak.

Az NSZK-ban 1985-től foglalkoznak videokazetták kölcsönzésével. Egy városi könyvtár – Schweinfurt – tapasztalatai szerint a video új réteget nem hozott a könyvtárba, viszont az eddig ritkán látott 25–45 év közötti korosztály tagjai az új szolgáltatás bevezetése óta gyakrabban jönnek. Érdekes, de ha végiggondoljuk, logikus megfigyelés, hogy a kölcsönző forgalom pénteken, szombaton a legnagyobb. Kazettánként 2 márka a kölcsönzési díj, vagyis nem túl olcsó. Ezért változatlanul annyira népszerű a helyben használat is, hogy sokszor egy hétre elő kell jegyeztetni.

A Norvég Állami Felügyelőség határozottan állást foglalt amellett, hogy az ingyenesség elvével szakítani nem lehet. Véleményük szerint azokat riasztaná el, akik amúgy is rá vannak szorulva. Az ingyenesség melletti érv az is, hogy új tagokat vonzhat a könyvtárba az új, ingyenes szolgáltatás. A kölcsönzési díj bevezetésének a legnagyobb veszélyét a norvégok abban látják, hogy ez utat nyithatna a hagyományos könyvtári szolgáltatások ingyenességének megszűnéséhez. Ebből következik, hogy a videoprogram csak jelentős állami támogatással valósulhat meg. (Ami a norvégok által említett veszélyt illeti, arra sajnos Magyaror-

szágon van példa. Igaz, videot még csak kevés helyen kölcsönöznek, de a beiratkozási díj már több könyvtárban emelkedett, a lemezek, magnókazetták kölcsönzéséért pedig úgynevezett térítési díjat szednek!)

Nálunk is, mint más országok könyvtáiraiban a videokazetták helyben használata és kölcsönzése egyaránt jellemző. Munkahelyemen például két videokészülék áll a használók rendelkezésére, melyek többnyire a nyitvatartási idő alatt – reggel kilenctől este nyolc óráig – egyfolytában üzemelnek. A videokazetták helyben használatának a közművelődési könyvtárakban semmi akadálya nincsen, „amennyiben kizárólag az oktatáshoz, illetve a közművelődéshez, ismeretterjesztéshez kapcsolódik és ingyenes. A kölcsönzés is megengedett, de szintén csak akkor, ha oktatási, közművelődési, illetve otthoni vetítésre használják fel. „Üzletszerű vetítésük, pénzdíjas kölcsönzésük, árusításuk tilos.”

A könyvtári videozás bevezetésével kapcsolatban fontos a vonatkozó jogszabályok ismerete. Elsősorban az 1976. évi 15. számú törvényerejű rendeletet és végrehajtási utasítást kell ismerni, amely kimondja, hogy a könyvtári anyagok helyben használata, valamint erre rendelt részének kölcsönzése díjmentes. Fontos még tudni a sajtótörvény, a szerzői joggal kapcsolatos rendelkezések és a kulturális tevékenységek folytatásáról szóló 23/1986. (IV. 26.) MT számú rendelet idevonatkozó paragrafusairól is.

Sok könyvtár magától értetődően kezdte meg a videokazetták ingyenes kölcsönzését. A székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtárban például a beiratkozási díj ellenében, minden külön anyagi térítés nélkül lehet videokazettát kölcsönözni. Egyszerre két kazetta vihető el, három nyitvatartási napra. A kölcsönzés egyszer meghosszabbítható. A késést komolyan veszik, késedelmi díj naponta és kazettánként 30 Ft. Máshol baráti körök, klubok létrehozásával oldják meg a kérdést. Például a Jászberényi Városi Könyvtárban és a Szabó Ervin Könyvtár egyes egységeiben. Ezekben tagdíj befizetése ellenében használhatják a videógyűjtemény anyagát, javaslatot tehetnek a klub működésével kapcsolatos kérdésekben, beleszólhatnak a beszerzésbe. Több könyvtár a jelenlegi pénzügyi helyzetben csak így látja megoldhatónak azt, hogy be tudjon szerezni a könyvtárnak műsoros kazettákat anélkül, hogy ez más dokumentumok beszerzésének a rovására történne. Kérdés az,

hogy a nem klubtag könyvtári tagok is hozzájuthatnak-e ehhez az állományhoz, és ha igen, mit szólnak ehhez a klubtagok. Néhány könyvtárban úgy hidalják át a kölcsönzési díj kérdését, hogy térítési díjnak nevezik.

A szakma egy része veszedelmesnek ítéli ezt a nézetet: „Egyrészt azért, mert jogszabályellenes, másrészt, mert ellenkezik a közművelődési könyvtár alapszámjével, azzal, hogy mindenki számára legyenek hozzáférhetőek a könyvtár dokumentumai, függetlenül a használó anyagi helyzetétől. Akkor, amikor a mindenki által legkönnyebben hozzáférhető dokumentumok, a könyvek szolgáltatása ingyenes, a nehezebben megszerezhető, a grafikáké, videokazettáké sem történhet díj ellenében, ez ugyanis tovább növelné a hátrányos helyzetből fakadó művelődési egyenlőtlenséget. Az okfejtéssel egyet kell értenünk, de gondoljuk végig azoknak az indokait is, akik az ingyenes kölcsönzés ellen foglalnak állást. Kik kölcsönöznek ma Magyarországon videokazettát? Akiknek már van lejátszókészülékük. És lejátszóval ma hazánkban nem feltétlenül a hátrányos helyzetűek rendelkeznek. Akiknek pedig nincsen gépük, mindenképpen a helybenhasználatot választják, függetlenül attól, hogy a kölcsönzés ingyenes vagy nem. Viszont, ha pénzért kölcsönöz a könyvtár, fel kell mérnie,

hogy ezen a területen már van konkurencia, amellyel nem biztos, hogy kínálatban fel tudja venni a versenyt. (Elsőként a MOKÉP Videotékájában kölcsönöztek videokazettát 1985-től, 1988-tól pedig a Televideo Kiadó és az Intervideo cég is több kölcsönzőhelyet nyitott. Lehet még kölcsönözni a Skála Metro Printben és az Ifjú Gárda Művelődési Házban is. A legújabb cég, amely 1989-ben alakult és videokazettákat kölcsönöz, a Novum.) Nem utolsó szempont az sem, hogy egy ilyen szolgáltatás beindítása igen költséges, és a mai gazdasági körülmények között luxusnak hat az ingyenesség. A Szabó Ervin Könyvtárban a videokazetták kölcsönzését még nem vezették be, de magnókazettákat és hanglemezeket már régóta kölcsönöznek. 1988. január 1-jétől a hálózat könyvtáraiban térítési díj ellenében történik a kölcsönzés. „Természetesen az ideális az lenne, ha a könyvtári szolgáltatások pénzessé tételére nem lenne szükség, s a rugalmas, használói érdekeket figyelembe vevő átalakulás nem fűződne, többek között, a szolgáltatások fenntartásának anyagi értékéhez. Ha nem kellene leírnom, hogy a kétezer darabbal kevesebb dokumentum közel egymillió forinttal került többre 1988-ban, mint az előző évben, s a különbözet jelentős részét a nem hagyományos dokumentumok térítéses szolgáltatásaiból fedezzük. S ha nem kellene ideírnom végül, hogy a térítéses kölcsönzés bevezetésével egyetlen célunk volt csupán – a használók megértésével –, átvészelni ezt az időszakot. Ha ekkora gondot okoz a hanglemezek és magnókazetták beszerzése és kölcsönzése, mit jelenthetne anyagiilag a videokazetták kölcsönzése, amely szolgáltatás sokkal több pénzt emészt fel, mint a helybenhasználat, hiszen több pél-

dányra van szükség egy-egy műből, gyorsabban mennek tönkre a kazetták stb. (Ezen indokok alapján a Szabó Ervin Könyvtár hálózata egyelőre nem foglalkozik a videokazetták kölcsönzésének bevezetésével.) Végül meg kell említeni, hogy egy rögtönzött közvéleménykutatásom az olvasók körében azt bizonyította, hogy a használók többsége természetesnek venné, hogy a videokazetták kölcsönzéséért fizetni kellene. Ezt mondták még azok is, akik személy szerint nem tudnának vagy nem akarnának élni ilyen szolgáltatással, és megmaradnának az ingyenes helybenhasználatnál.

Ezek igen meggyőző érvek, és ahhoz, hogy mindezek ellenére ki lehessen tartani az ingyenesség mellett, a jelenleginél sokkal jobb együttműködést és racionalizálást kellene megvalósítani. Például jó lenne meggyőzni a könyvtárosokat arról, hogy ha vesznek 10–15 műsoros kazettát és azt kölcsönzik, nem tesznek jót a használóknak és a könyvtárnak sem. E helyett inkább meg kellene szervezni az állományépítés jobb összehangolását az intézmények között. Felesleges, hogy egy kerületen vagy egyes kisebb körzeteken belül több különböző könyvtár is megvegye ugyanazt a 2000 Ft-os műsoros kazettát, amelyet esetleg évente csak egyszer néznek meg. Inkább a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségeit kellene kihasználni, és így a többször 2000 Ft-ból nem egy mű lenne több példányban, hanem sok jó film, amelyekhez bármelyik könyvtár bármikor hozzájuthat. Így okosabb gazdálkodással, jobb anyagi lehetőségekkel rendelkezve fel sem merülne, fel sem merülhetne senkiben sem a kölcsönzés ingyenességének megkérdőjelezése. *(Folytatjuk)*

Kopcsay Ágnes

Olvastuk,

s nem csupán „átlapoztuk” a Magyar Tudomány idei negyedik számát, s e szerény distinkció előzetes jelzés kíván lenni: az Akadémia folyóirata valóban megújulóban van. Divatszóval élve: *populárisabb* lett, miközben a szakember meglepedéssel nyugtázhatja: nem a színvonal rovására. Íme, néhány bizonyító példa: az egyes írások élén, miként angolszász mintára világoszte, így a magyar napisajtóban is már régen polgárjogot nyert, rövid összefog-

lalás tájékoztatja az olvasni szándékozót, neki való, őt érdeklő témával foglalkozik-e a kérdéses tanulmány. S, hogy a tartalmi megújulás is bekövetkezett, beleértve a törekvést a társadalmunk egészét *éppen* foglalkoztató kérdések felvetésére, lehető minél teljesebb „körüljárására”, annak igazolásául – mert példaértékűnek tartjuk – hadd időzzünk el kissé hosszabban a folyóirat „indító” blokkjánál, amely *A nemzeti kisebbségek kollektív jogai* összefoglaló cí-

met kapta (a téma időszerűsége, s az, hogy szinte hazánk valamennyi lakosát, s közvetve-közvetlenül a határainkon kívül élő magyarságot érzelmileg is a legmélyebben érinti, nem igényel bizonyítást!).

Főszerkesztői „ajánlás” vezet be a tanulmányok közlését, azoktól tipográfiai módszerrel, olvasói szemmel is megkülönböztethető dőlt betűs (kurzív) szedéssel elválasztva. *Köpeczi Béla*, a művelődéspolitikai különféle posztjain sokat megélt akadémikus, főszerkesztő maga is minitanulmányban foglalja össze a számunkra oly szomorúan időszerű kérdés lényegét. Íme, röviden, „összerántva”, a történeti előzményekről ezeket mondja: A liberalizmus (élén Eötvös Józseffel) úgy vélte, hogy „az egyéni jogok biztosítása kielégítően oldja meg a nemzetiségi kérdést, bár elfogadták, hogy a nyelv és a kultúra vonatkozásában bizonyos kollektív jogokat el kell ismerni.” Ez illúzióknak bizonyult, s eljött a nagy csalódás kora is: „A magát szocialistának tartó ideológia és politika lényegében ugyanezen az úton indult el”, vélvén, hogy „a társadalmi átalakulás önmagában is megoldja a nemzetiségi problémákat.” Hogy ezen az alapon mire mentünk? Nos: „...felerősödtek azok a nemzetállami törekvé-

sek, amelyek a nemzetiségek erőszakos asszimilációját tűzték ki célul... Ezek a törekvések még veszélyesebbek voltak, mint a liberalizmus idején érvényesülő nacionalista tendenciák, mert az állam politikai, gazdasági, jogi, kulturális mindenhatóságát vehették igénybe.” S még egy fontos megállapítás, amit sajnos a legközelebbi múlt (múlt?) eseményei igazolnak: „a demokrácia megteremtése, a pluralizmus elismerése automatikusan nem vezet a kisebbségek jogainak érvényesítéséhez...” „Ebből a meggyőződésből kiindulva kértünk fel szakembereket – mondja a jeles főszerkesztő –, hogy világítsák meg a nemzeti kisebbségek jogi helyzetének történelmi és mai problémáit, s mutassák fel... a megoldási javaslatokat”. Íme a lista: *Niederhauser Emil* A nemzetiségi kérdés történeti előzményei Kelet-Európában, *Herczeg Géza* A nemzeti kisebbségek védelme a nemzetközi jogban, *Baka András* Nemzetiségi vagy kisebbségi törvény? *Enyedi György* A Kelet-Közép-Európai régió címmel közölt tanulmányai tárgják fel minden oldalról a témát, majd még Függelék egészíti ki mindezeket. Az utóbbi *A szövetséges és társult főhatalmak és Románia között Párizsban 1919. évi december hó 9-én aláírt szerződés szövegét* tartalmazza.

Egyébként szorongató érzés arra gondolni, hogy a fentiek ily mértékű kifejtése „elvette” a helyet például az olyan kitűnő (és olvasmányos!) írások vázlatos bemutatásától mint amilyen például *Ruszoly József*é, A választási bíráskodás: alkotmánybíráskodás, vagy *Mészáros István*é, a Pázmány Péter „oktatáspolitikája”. Pázmány és a korabeli iskolarendszer. (Két mondat az utóbbi „preambulumából”: „Még a szűkebb szakmai közvélemény is szinte kizárólagosan az egyetemalapító Pázmányt ismeri, pedig jelentős szerepe volt a hazai katolikus középiskolai hálózat fejlesztésében, de figyelme kiterjedt a népiskolára is. Tanulmányunkban Pázmánynak a hazai középszintű iskolahálózat fejlesztésére irányuló törekvéseit szeretnénk megvilágítani.”)

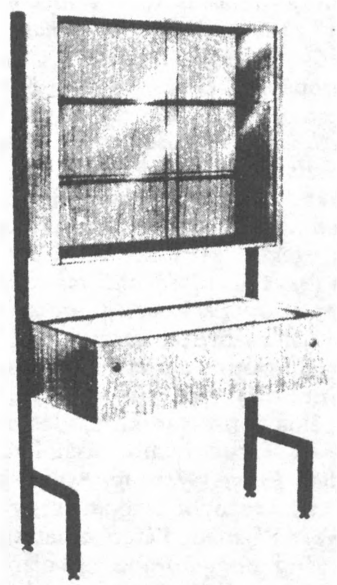
Még annyit: a folyóirat címe „megtévesztő”. Nagyon is „fogyasztható” (helyi és országos politikában „utazók” számára különösen, így az őket kiszolgáló könyvtárosoknak kötelező olvasmány!). Ám, megtéveszteni sem akarunk senkit, bőven találunk benne olyan írásokat is, amelyek „üzenetét” csak egy szűkebb szakmai olvasógárda képes „venni”. De így van ez rendjén; mégis csak a Magyar Tudományos Akadémia folyóiratát lapozzuk. (Sy)

A TANÉRT AJÁNLATA

Bemutatjuk a

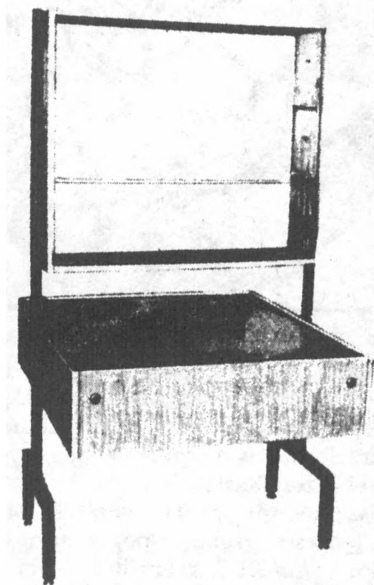
MERABONA KÖNYVTÁRI BÚTORCSALÁD

további két tagját

Egyoldalas vitrin

Fogyasztói ára: 3930,- Ft.

Kétoldalas vitrin

Fogyasztói ára: 5120,- Ft.

Mindkét vitrin felső része tolóüveggel zárt üvegpolcos szekrény, amely alatt üvegtetős tároló található

VÁRJUK KEDVES VÁSÁRLÓINKAT!

Országos Tanszergyártó
és Értékesítő Vállalat
Bútorkereskedelmi főosztálya

Budapest, VIII., Szentkirályi u. 8.
Levél cím: Budapest 1428 Pf. 2.
Telefon: 339-938

Karitatív hajlamú ember-társaik segítségét kéri a makói könyvtárosok, így: „Tisztelt Hölgyem, Uram! Amennyiben van Önnek olyan heti-, vagy havilapja, képes magazinja, amit már kiolvasott, de úgy gondolja, hogy más még szívesen lapozgatná – kérjük, hozza el a könyvtárba! Ezzel a választékbővítéssel Ön jót tenne, és jól járna. Amennyiben könnyelműen vásárolt krimijétől meg tudna válni: itt megteheti! Börzénk jó cserealkalmat teremt!”

A makóiak, a József Attila Városi Könyvtár munkatársai láthatólag bíznak a „karitatív hajlamúakban”. Kitűnik ez abból is, hogy a

pított könyvbeszerzési keret beosztása” stb.

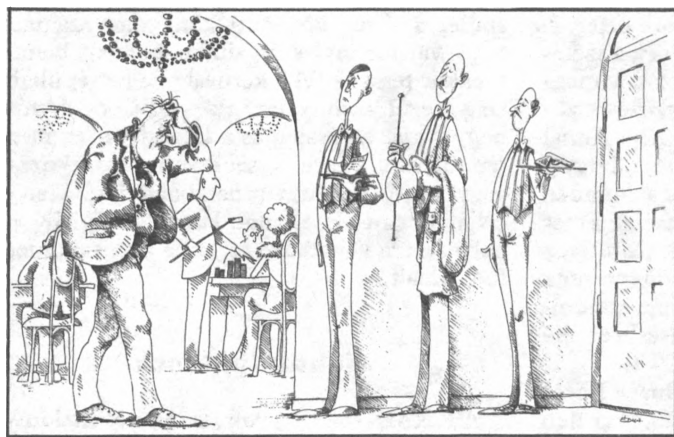
Imponáló, heroikus, egyúttal azonban megható és elkésérítő is, ahogy a makóiak (és annyi társuk) a lehetetlen helyzet megoldását keresik. Libresszót csinálnak, gyógyító-lazító-szuggesztiós kazettákat kínálnak, relaxációs készülék beállítását tervezik, ezernyi ötletük van, ám marad az alaphelyzet: „rinyálniuk” kell azért, hogy a könyvtárnak legyenek, lehessenek könyvei, folyóiratai. Egy zseniális könyvtáros szavai jutnak róluk – rossz órában – az ember eszébe. Sz. F. annak idején, amikor a Balaton a végveszély szélén állott, azt mondotta: tán meg kéne várni,

Holmi

zánknek. Elsősorban a Közös Piac kínálatának eljuttatását tartják kívánatosnak, de leszögezik azt is, hogy az új vállalkozások hallatlan mértékben megnövelték a szabadalmak iránti érdeklődést. A vállalkozások export-orientációja, valamint az egyetem által külföldre vállalt kutató-fejlesztő-tervező feladatok nélkülözhetetlenné teszik a külföldi szabványok ismeretét, alkalmazását. Kiterjedt az érdeklődés a gazdasági élet jogi szabályozása iránt is. Mindez azt jelenti, hogy a könyvtárnak „változnia” kell. Ehhez persze szükség van a költségvetés lényeges növelésére, a hatóságok és szervezetek támogatásának megnyerésére.

Sokan kifogásolták, kifogósolják, hogy a *Könyvtáros* alig ad teret recenzióknak, ismeretéseknak. Arról ugyan aligha lehet szó jelenlegi terjedelmünk mellett, hogy akár a legfontosabb könyvtári szakirodalmat is rendszeresen szemlézzük-kritizáljuk-ajánljuk, ám az kétségtelenül igaz, hogy recenziós rovataink idők jártával egyre soványabbak lettek.

Része van ebben annak, hogy – hál’ istennek – torlódik az anyagunk, érdekes-értékes cikk és recenzió közül pedig mindenki inkább az előbbire szavaz. De igaz az is, hogy pechünk van munkatársainkkal. *Zircs Péter* például, akinek ismertetésre igen sok fontos könyvtári kiadványt, könyvtári szakirodalmi művet adtunk át, sok-sok hónap alatt nemcsak kéziratot nem szállított nekünk, de a könyveket sem szolgáltatta vissza, ismételt kérésünkre sem. Lelke rajta – mondhatnánk, ám ettől a minket ért vádak változatlanul igazak maradnak.

Csongrád Megyei Hírlapban közzétett felhívásukban „nem siránkoznunk akarnak”, hanem arról szólnak, hogy miképp szeretnék átvészelni a „szűkebb esztendőket”. Lehet, igazuk van. A behozott magazinok, cserére felkínált krimik lendítenek valamit, ám saját szövegükből is nyilvánvaló, a könyvtárnak valami egészen másra lenne szüksége: „se helyünk, se pénzünk. Adományok! Sajnos az eklézsia is szegény... A kevés pénz most már leplezetlenül meglátszik könyvkinálatunkon. A sikeresebb könyvek nagyon drágák, az olvasók sem tudják megvenni, ezért rajtunk keresik... Cirkuszi bűvészműtatványhoz hasonló a húsz évvel ezelőtt megállá-

amíg bűzös, döglött mocsárrá alakul, akkor valószínűleg észbe kapnának az illetékesek.

Az új feladatok meghatározására tanulmány készült a miskolci egyetem Központi Könyvtárában. A munkatársak leszögezik benne, hogy az átalakuló gazdaság, az alig egy év alatt létrejött tízezer új vállalkozás teljesen új követelményeket támaszt a könyvtárral szemben.

E „könyvtár nélküli” vállalkozások kiszolgálása az egyetemi könyvtárnak elsőrendű szakmai kötelessége. Szükséges ezért a könyvtárnak azt propagálnia, milyen segítséget nyújt a Nyugat ha-

Egy jégre tett építkezés szakmai programjáról

A győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (KKMK) előtt 1988-ban megcsillant a lehetőség, hogy ha nem költözhet is teljes egészében egy új épületbe, mégis, azon a telken, amelyen egy régi, gyenge minőségű épület fogadja be szolgáltatásai egy részét, ennek lebontása után mintegy 2–3 ezer négyzetméteres bővítményhez juthat. Ezt a lehetőséget egyelőre bejagelték, de talán nem lesznek érdektelenek a szélesebb nyilvánosság számára sem azok a megfontolások, amelyek a tervezett építkezés szakmai programjában fogalmazódtak meg. Annál is inkább, mert könnyen elképzelhető, hogy a következő években másutt sem a minden igényt kielégítő új épület, hanem esetleg a más telken álló bővítmény lesz a fejlesztés útja, s mert jó néhány, kisebb-nagyobb könyvtárunk máris két épületben működik, s netán gondolkodik szolgáltatásai jelenlegi telepítési rendjének megváltoztatásán.

Legutóbb *Móricz Katalin* adott hírt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár VIII. kerületi könyvtárának egy ilyesfajta átrendezéséről (*Egy könyvtár színeváltozása. Könyvtáros*, 1990. 2. sz.). Bevalljuk, hogy bár messze nem tartozik azonos nagyságrendbe a két könyvtár sem szolgáltatásai körét, sem alapterületüket illetően, a Kulich Gyula téri megoldás bizonyos értelemben csiráját képezte a győri koncepciónak. Egyébként mindkettőt ama könyvtármodell konkrét variánsának tekintjük, amelyet az általánosság szintjén több írásunkban kifejtettünk (*A megyei könyvtárak épületmodelljéről. Könyvtári Figyelő*, 1982. 1. sz.; *Közművelődési könyvtárépítésetünk néhány időszaki kérdése. Könyvtáros*, 1985. 8. sz., stb.), s néhány könyvtárépítési szakmai programban konkretizáltunk (pl. Nagykanizsa, Szolnok, Kecskemét stb.).

Még egy megjegyzést kell előrebocsátanunk. Senki se lásson a győri szakmai programban kísérletet arra, hogy bárki is vissza-

csempészni akarná a városi tudományos könyvtár és a népkönyvtár fentebb-lentebb kettősségét és megosztottságát. Továbbra is egységes, a teljes igényszinképet kielégítő közművelődési könyvtár az eszményünk, de tudomásul vesszük a vis maiorok egyre szaporodó eseteit, amelyekben nem jut egyetlen akkora épület a város központi könyvtára számára, hogy valamennyi szolgáltatás elférjen benne. S ekkor tesszük fel a kérdést: ha két épületbe kényszerül a könyvtár, az-e a helyes döntés, hogy a gyerekrészleg és a felnőtt-részleg mentén hajtjuk végre a sebészeti beavatkozást, vagy pedig a könyvtárhasználat indítékai és céljai szerint? Ezek után lássuk a KKMK elhelyezésére vonatkozó szakmai program megfontolásait.

Nehéz döntések

A KKMK-nak – távoli raktáraitól eltekintve – Győr belvárosában két épület áll rendelkezésére. Bennük helyezkednek el a könyvtár nyilvános szolgáltatásai, irodái, műhelyei, valamint raktárainak egy része. A két épület alapterülete együttesen sem éri el azt a minimumot, ami feltétlenül szükséges ahhoz, hogy Győr városa és Győr-Sopron megye központi könyvtárától elvárható szolgáltatások a mai követelményeknek megfelelő szinten működ-hessenek.

A rend kedvéért meg kell jegyezni, hogy a fenntartó maga sem tekintette végleges megoldásnak a KKMK Baross (korábban Lenin, még korábban Baross) utcában álló, rendeltetésében átalakított főépületét, s ugyancsak ideiglenes segítségként adta a könyvtár használatába az újabb, kisegítő épületet a Bajcsy-Zsilinszky út 36. sz. alatti telken (2. sz. épület). Mindezt csak azért kell rögzíteni, mert a győri központi, megyei-városi könyvtár épületkérdése még

megoldatlan, s ennek tudatában kell minden, az elhelyezési körülményekben akár csak részleges javulást ígérő megoldáshoz közelíteni. Más szóval ez a követelmény vagy alapállás azt jelenti, hogy komolyabb beruházást csak akkor érdemes – és szabad – megtervezni és kivitelezni, ha az valamiképpen beleilleszkedik a véglegesnek szánt (vagy legalábbis hosszú időre szóló) elhelyezési feltételek kialakításába, szakmai és építészeti szempontból egyaránt.

Azért kellett ezt előrebocsátani, mert a fenntartó komolyan foglalkozott azzal, hogy a 2. sz. épület lebontásával felszabaduló telken (vagy annak egy részén) egy olyan épületet emelne, amely segítene a könyvtár legégetőbb helyiségproblémáin, s legalábbis egy átmeneti időre megkönnyítené a könyvtár működését.

A kérdés most már a következő: olyannak ítéltető-e a tervezett beruházás, amely a) ideiglenes elhelyezést nyújt egyes könyvtári funkciók számára, számolva azzal, hogy a távolabbi jövőben a könyvtár esetleg más célokra adja át, ha netán mégis elkészül a végleges, s minden könyvtári funkciót befogadó épület? b) beilleszthető a majdani, valamennyi könyvtári szolgáltatást, irodát, műhelyt, raktárat befogadó központi épületbe, mintegy annak megvalósításának első lépcsőjeként?

Azért is komoly megfontolást igényel ez a probléma, mert a főépület távlatilag nem bővíthető olyan mértékben, hogy kielégítse a könyvtár területi igényeit (nem is szólva funkcionális alkalmatlanságáról), tehát előbb-utóbb fel kell ezt adnia a könyvtárnak; továbbá, mert a belvárosban aligha vagy igen nehezen juthat majd a későbbiekben egy olyan előnyös telekhez, mint amelyen a 2. sz. épülete áll.

Tehát feltétlenül érdemesnek látszik a 2. sz. épület telkét megvizsgálni abból a szempontból, nem lenne-e alkalmas a majdani könyvtár-épület egészének elhelyezésére. Ugyanis csak kedvező válasz esetén javasolható anyagi és szakmai szempontból egyaránt tiszta szívvel, hogy a rendelkezésére álló erőforrások engedte határok között itt épüljön meg a könyvtár új épületének első lépcsője. Egyébként célszerűbb lenne a tervezett beruházást egy olyan telken megvalósítani, amely lehetővé teszi a későbbi bővítést.

Így a fenntartónak, ill. beruházónak – a további döntéseket megalapozandó – minél előbb el kellene készíttetnie egy területfelhasználási tervtanulmányt, amely építészeti vizsgálná meg, hogy a telken elhelyezhető-e

egy mintegy 6000 m²-es nettó alapterületű könyvtárépület, esetleg szimbiózisban egyéb célokat szolgáló beruházásokkal (pl. autóparkoló).

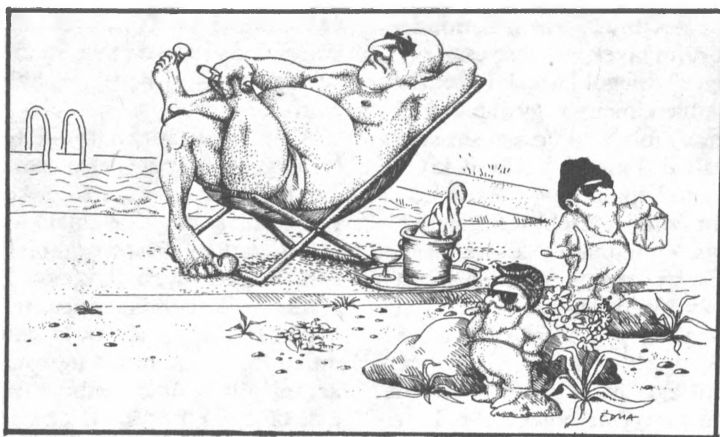
Akár az a) (átmeneti elhelyezés), akár a b) (végleges elhelyezés első szakasza) alternatíva mellett dönt a fenntartó, a könyvtár nem kerülheti meg, hogy szakmai szempontok mérlegelése alapján állást foglaljon abban a tekintetben, hogy milyen funkciók kerüljenek az új épületbe. Tulajdonképpen itt is két alternatíva merül fel: a) továbbra is fenntartja jelenlegi működési modelljét és ugyanazokat a funkciókat telepíti az új épületbe, mint amelyek eddig a 2. sz. épületben kaptak helyet, s – a beruházási keret függvényében – annyi raktári teret alakít ki, hogy távoli raktárai közül minél többet felszámolhasson; b) felülvizsgálja működési modelljét, s a főépületet és az új épületet egységnek tekintve újratelepíti az új modell szerint átrendezett funkcióit.

Annyiban előnyös helyzetben van a könyvtár, hogy az általa meghozandó szakmai döntést valójában nem befolyásolja, hogy a fenntartó-beruházó ideiglenes elhelyezési megoldásnak vagy a véglegesbe illő első építési szakasznak tekinti-e az új épületet, viszont semmiképpen sem halogathatja, hogy válasszon a két alternatíva közül, mert az építésznek adandó szakmai programot csak ennek utána lehet kidolgozni. Az alábbiakban kevesebbet szólnunk az a) alternatíváról, s inkább a jelen üzemelési forma nehézségeire mutatunk rá, amelyeket a részletesebben kifejtett b) alternatíva várhatóan enyhíthet, esetleg kiküszöbölhet.

A jelenlegi modell működése a két épületben

A két épület között a funkciók a következőképpen oszlanak meg: főépület: felnőtt kölcsönzés, felnőtt helybeli színház, helyismereti gyűjtemény és olvasóterem, munkahelyek, raktárak; 2. sz. épület: gyerekkönyvtár, av-részleg, kötetzet sokszorosító, raktárak.

Eltekintve az épületek funkcionális alkalmatlanságától, a fő problémák a következőkben mutatkoznak. Minthogy a KMK egyben a városi könyvtári ellátási rendszer belvárosi fiókkönyvtáraként is működik, a felnőtt részlegben egyaránt jelentkeznek a kutatási-tanulmányi igények és a valami olvasnivalóért betérők, szórakozni akarók, hobbisták

igényei. Ennek következtében bizonyos ellentmondások figyelhetők meg a kölcsönzési állomány szerkezetében: ha a sűrűn keresett, populáris igényeket kielégítő anyag kerül a kölcsönzési térbe, a tanulók, kutatók kényszerülnek hosszabb várakozásra, amíg a pinceraktárból vagy a külső raktárakból megkapják a kívánt könyvet; ha viszont a kölcsönzői térbe a magasabb szintű igényeknek megfelelő anyagot helyezik, akkor igen nagy mennyiségű könyvet kell a távolabbi raktárakból egyedi kérésekre beszállítani, vagy pedig az „olvasni-valóra” vágyók szűkebb választékot, gyengébb kiszolgálást kapnak.

A gyerekreszleg – a magyar könyvtárügy általános szokása szerint – 14 éven aluli gyerekek ellátására készült fel. Mivel a 11–12 éven felüli gyerekek igényeinek jó részét már csak a teljes irodalomból lehet kielégíteni, az itteni állomány (beleértve a kézikönyveket is) meglehetősen egybeesik a felnőttreszleg bizonyos állományrészeivel, esetenként szükségtelen átfedéseket eredményezve. A gyerekek fejlődése, könyvtárhasználóvá válása szemszögéből újabban meglehetősen erős kritika éri a teljesen izolált gyerekreszlegeket, s velük szemben a könyvtár egészének mielőbbi használatára, a családok közös könyvtárlátogatására, a gyermekreszleg integrálására esik nagyobb hangsúly.

Az av-részlegben hármasképp problémát jelentkezik: a felnőttreszlegtől való elszakíttottsága kényelmetlenné teszi használatát, a gyűjteményfejlesztés értékorientáltsága bizonyos igényeket eleve kirekeszt azzal, hogy használják a városi fiókkönyvtárakat (ám ne feledjük: a KKMK egyben belvárosi fiókkönyvtárnak is

tekinthető!), s végül, bár a gyerekreszleg mellett helyezkedik el, a gyerekigények kielégítése bizonyos nehézségekkel jár (a gyűjtemény terében az együttes felnőtt- és gyerekhasználat konfliktusokat okozhat, vagy a gyerekreszlegben külön av-apparátusról kell gondoskodni).

Ezek a „beépített” ellentmondások nem szűnnek meg, ha az új épület elkészültével a gyerekreszleg és az av-részleg kényelmesebb elhelyezéshez jut, s a főépületben jelentkező olvasói igények könyvellátása is csak valamivel könnyebbé válik, ha a városon kívüli raktárak helyett a néhány utcányira eső raktárból kell a kért könyveket a helyszínre szállítani.

Új könyvtári modell a két épületre

Lényegében arról van szó, hogy azoknak a közművelődési könyvtári modelleknek egy variánsát alkalmazzuk a KKMK-ra, amelyek világszerte elterjedtek, s azt célozzák, hogy a használói igénystruktúrához igazodjék a könyvtár egész szolgáltatási kínálata, s amellett, hogy a szolgáltatások elrendezésével és megszervezésével növelik az olvasói elégedettség fokát, ugyanakkor gazdaságosabb és hatékonyabb üzemelést is eredményeznek. Hívják az ilyen könyvtárat szakreszlegesített könyvtárnak, három részre tagolt könyvtárnak, kétfedelese könyvtárnak (mindegyikről a hazai szakirodalomban is jelentek meg bőven közlemények), a magjukban rejlő gondolat hasonló vagy ugyanaz: tudomásul vesszük, hogy a használók igény szerkezete összetett, s nem lehet senkit sem egyik vagy másik igénykategóriába

egyértelműen és kizárólagossággal besorolni; a használói igénykategóriák kialakításához pedig nem az életkor kínálkozik a legmegfelelőbb rendezési elvnek. Az összetett igénystruktúrának a könyvtár akkor felelhet meg leginkább, ha szolgáltatásait (s elsősorban a szolgáltatásai alapját képező állományát) a lehetőség szerint nem ömlesztve, hanem az igények szerint a legdifferenciáltabban kínálja, s nem azt mondja, hogy az ilyen és ilyen korú használók fájának ide, az amolyanok meg amoda, hanem a szolgáltatásokra bizza, hogy kínálatukkal magukhoz vonzzák a nekik megfelelő igényeket.

Ha mégis dichotomikus felosztást kedvelnénk, akkor a választóvonal a könyvtárhasználat és az olvasás (természetesen leegyszerűsített és egymástól mereven nehezen elválasztható) két célja szerint húzható meg, vagyis a kutatási-tanulmányi-tájékoztatói célhoz rendelhető szolgáltatások és a szórakozási, kikapcsolódási, társaséleti célhoz kapcsolódók között. E két nagy tartományban azután egyképpen jelentkeznek a különféle dokumentumtípusok és a különféle korosztályok. Következésképpen a dokumentumtípusok szerint kialakított részlegek vagy különgyűjtemények megkérdőjelezhetők, hiszen nehezen felelnek meg az ugyanarra a dokumentumtípusra irányuló, összetett igényeknek; hasonlóképpen az izolált gyerek részlegek, hiszen az érési tempo és a tehetség egyénenként eltérő. Ki tudja pontosan megállapítani, mikor lép túl valaki a gyerekirodalom határain (s talán statisztikai átlagnak sem vehető a 14. életév), s az átlépés sem egyszeri aktusként történik, hanem egy hosszabb fejlődési folyamat először ritkábban, majd mind sűrűbben előforduló eseményeként.

Az igények szerint strukturált könyvtári szolgáltatások azt eredményezik, hogy csökkennek a használók közötti konfliktusok, nő az olvasói elégedettség foka, racionálisabb lehet a könyvtár munkaszervezete, emelkedik a könyvtári munka hatékonysága. Különös figyelmet érdemel egy ilyesféle könyvtári szervezet, ha a könyvtár arra kényszerül, hogy két szintéren nyújtsa szolgáltatásait. Ugyanis ebben az esetben nem azt kell mondanunk, hogy felnőttek ide, gyerekek oda, hanem; bár két helyen, de mindenkinek szolgáltatásai teljes skáláját kínálja, s az egyéni érdeklődéstől, az adott igénytől függő valaminek fogadja el az olvasó döntését, melyik szolgáltatást kívánja használni.

Ezek a – magyarázóhéjba foglalt – megfonto-

lások rejlenek a hazai könyvtárügyben is egyre inkább teret nyerő modell, könyvtármodell mögött.

A szolgáltatások két köre

Ami ezek után a két épületben működő KKMK számára javasolt, az a kétfajta használói érdeklődésnek megfelelő, kettős szolgáltatási körből álló modell.

Nevezzük az egyik szolgáltatási kört családi könyvtárnak, ami a három részre tagolt modell közeli övezetének felel meg, de meghaladja a szakrészleges modell ún. általános részlegét, amely nem veszi tekintetbe a gyerekolvasókat. A családi könyvtár egyfelől az általános, valami olvasnivalóra, a köznapi tevékenységekkel (kiskert, hobbi, gépkocsizás, sport, turizmus stb.) összefüggő, a szórakozási, szellemi rekreációs szükségletekre készül fel, másfelől a 11. életév alatti korosztályok speciális igényeire. Hadd említsünk itt meg – a sok közül – öt jellegzetességét: a könyveken túlmenően az egyéb dokumentumtípusokat is bevonja kínálatába, tehát az újságokat, képeslapokat, magazinokat, hangzó és látszó dokumentumokat is; állományát nem a megszokott könyvtári rendben, azaz betű- és szakrendben helyezi le, hanem a használók érdeklődési köreinek, válogatási szempontjainak és keresési stratégiáinak megfelelő tematikus rendben; korkötöttség nélkül teljes állományát a gyerekhasználók rendelkezésére bocsátja, de számukra, főleg a 11. éven aluliak számára saját „birodalmat” is kijelöl; minden módon ösztönzi a különböző korosztályok együttes könyvtárhasználatát, különösen a családok közös könyvtárlátogatásait; állományát a nagyobb példányszám és a kisebb választék jellemzi, minthogy a tömegesen jelentkező, a legnépszerűbb, legkeresettebb dokumentumokra irányuló igények kielégítését vállalja.

Nevezzük a szolgáltatások másik körét kutatási-tanulmányi-információs könyvtárnak. Kialakítására két megoldás kínálkozik: 1. a szakrészlegesítés, amikor is a szabadpolcos állományt a használói igényhez igazodó szakosításban, a kölcsönzési és prézens anyagot vagy összeosztva, vagy párhuzamosan helyezik el; 2. a hagyományosabb formát választva külön részleget képez a kölcsönzési és külön részleget a prézens állomány. Fontos megjegyezni, hogy a tanulmányi könyvtár sem az olvasók életkorához, hanem igényeihez igazodik, tehát a 14

év alatti olvasók is éppen úgy felkereshetik, mint a fölöttiek, ha van igényük rá; továbbá a különféle dokumentumtipusok ugyanúgy megjelennek itt is, mint a családi könyvtárban, természetesen ennek az igénykörnek megfelelő válogatásban. A könyvtár feltáró apparátusa egy épület esetén a két szolgáltatási kör között helyezkedik el, két épület esetén a tanulmányi könyvtárhoz csatlakozik – ami nem túl rossz kompromisszum, hiszen a családi könyvtár általában nem meghatározott, egy adott dokumentumra irányuló igények kielégítésére vállalkozik.

Ha ezt a modellt a KMK főépületében és újonnan emelendő épületének tereiben kívánjuk elhelyezni, nyilvánvaló, hogy felülvizsgálásra szorul a főépület jelenlegi hasznosítása is. Az alábbiakban felvázolt elrendeződés alapul szolgálhat a szakmai program kidolgozásához.

Az új épületben elhelyezendő funkciók

Mindenképpen az új épület kínálkozik a családi könyvtár befogadására, ugyanis itt kaphat helyet a földszinten – lényeges követelmény! – ez az igen nagy tömegeket vonzó szolgáltatáskör. (Ez még akkor is célszerű, ha a rendelkezésre álló alapterület miatt esetleg nem minden idetartozó szolgáltatás fér el a földszinten és egyesek közülük fontosabb szintekre kényszerülhetnek.) Ha végleges elhelyezés első szakaszát képezi az új épület, akkor még indokoltabb a családi könyvtár itteni elhelyezése, mivel mögéje-föléje kerül a későbbiek során a tanulmányi könyvtár.

A családi könyvtárban olyan övezetekkel számolunk, mint a dokumentumkiválasztó-kölcsönzési tér, a gyerekbirodalom (meseszóbával, játszótérrel), az av-terem, az irodalmi kávéház, a kamaszok bandázója. Gondoskodni kell szerény mértékben a személyzet számára irodákról és szociális helyiségekről is. Az av-dokumentumok helybeli használatát nem különálló térben, hanem valamennyi övezetben, egyéni vagy csoportos formában teszi lehetővé a könyvtár. (Itt említjük meg, hogy nem szabad összetéveszteni a helybenhasználathoz szükséges kezelőpultot a stúdióval; a családi könyvtárban csak kezelőpultra van szükség, amelyet vagy a nyilvántartási-ellenőrzési ponton kell elhelyezni, vagy a nyilvános térben lévő könyvárosi szolgálati pont(ok)hoz csatlakoztatni.)

A beruházási összegetől függően kerülhet megfontolásra az épületben egyéb övezetek kialakítása is. Mindenekelőtt a raktározási igények kielégítésére kell törekedni, de ha az épület első lépcsőt jelent, akkor a raktári terek a későbbiek során esetleg más célokat fognak szolgálni, ezért az őket befogadó terek flexibilitása fontos követelmény. A raktári övezetben helyezkedik el a családi könyvtár tápraktára is.

Megfontolandó, hogy ebben az épületben kapjanak-e helyet a könyvtár műhelyei. Mindent egybevetve nem szükséges a műhelyeket a belváros szívében elhelyezni, ehhez nagyon drága itt a telek. A műhelyek és a könyvtár közötti anyagforgalom egészen más jellegű, mint a jelenlegi külső raktárak és a könyvtár között: emez sűrű, szinte napi szállítást igényel, amaz jobban ütemezhető. Célszerűbbnek látszik a műhelyek külső épületekbe való telepítése. Ha az épület kapacitása megengedi, olyan munkahelyek is idekerülhetnek, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a tanulmányi könyvtárhoz (pl. módszertani osztály, gazdasági hivatal).

A főépületben elhelyezendő funkciók

Itt lenne a helye a tanulmányi könyvtárnak, amely a dokumentumok nagyobb választékát, de szerényebb példányszámban nyújtja, szigorúan az információs és a művészeti érték kritériumai szerint összeválogatva. Várható forgalom kisebb lesz, mint a családi könyvtáré; ennek megfelelően kell kialakítani a dokumentumokat és az olvasóhelyeket befogadó terek arányát.

Az épület adottságai miatt nem látszik megoldhatónak a szakrészlegesítés következetes véghezvitele, hanem inkább a hagyományos, kölcsönzési és prézens részleg mellett meg kellene elégedni a helyismereti és zenei részleg megszervezésével. Ha a korlátozott tér megalakulásra kényszerít, akkor inkább a helyismereti dokumentumok nagyobb része kerüljön a raktárakba, s a zenei gyűjtemény anyagából kerüljön több a nyilvános térbe.

A hangzó dokumentumok kezelőpultját a prézens állomány szolgálati pontjához célszerű telepíteni, s a stúdiófunkciókat (műsorkészítés, másolás, szerkesztés) valamelyik iroda helyére. Elképzelhető az is, hogy a zenei részleg és a helyismereti részleg olvasói tere azonos; akkor nyilván idekerül a kezelőpult.

Az általános tájékoztatási apparátus (katalógusok, általános bibliográfiák, kézikönyvek) a bejárathoz közelebbi szinten helyezkedik el, feltételezhetően a kölcsönzési állomány mellett. A kölcsönzési állomány természetesen nem tartalmazhatja a lektúrányagot, az irodalmi érték mércéjével nem mérhető műveket. (Közbevetőleg azonban megjegyezzük, hogy a családi könyvtár nem lektúrkönyvtár: a könyvnyű olvasmányok mellett a szórakozási, szellemi rekreációs igényt jórészt irodalmi értékekkel elégíti ki. Ugyanez érvényes – mutatis mutandis – az ismertetterjesztő könyvekre és a zenei anyagra is.) Az ismeretterjesztő és szakönyvek közül esetleg lemondhat olyanokról, amelyek értelemszerűen a családi könyvtárba valók. (Újabb megjegyzés: a családi és a tanulmányi könyvtár állománya részben átfedi egymást, de vannak olyan művek és témák, amelyek egyértelműen vagy csak az egyikben, vagy csak a másikban szerepelnek. Ezt nagyon pontosan a használók tudomására kell hozni.)

A prézens részlegben vannak az olvasói munkahelyek és ott található meg a csak helyben használható műveknek a szokottnál gazda-

gabb gyűjteménye. Az itt elhelyezett időszaki kiadványok között – az anyagiak és a férőhelyek függvényében – szerepelhetnek olyan címek is, amelyeknek egyébként a családi könyvtárban is helyük van.

A főépületben kell helyet kapniuk – a tanulmányi könyvtárhoz, ezen belül a tájékoztató apparátushoz való kapcsolódásuk miatt – a gyarapítási-feldolgozó osztály, valamint a helyismereti és a zenei részleg munkahelyeinek.

*

A KKKK kollektívája 1988 folyamán többször is megvitatta az új könyvtári modell alkalmazhatóságát egy esetleges bővítés kapcsán, s általában hajlott az elfogadására. Legalábbis a további tervezés, a szakmai program kidolgozásának alapjául tekintette. Sajnos, végül mégsem került sor a beruházásra, s így a magyar könyvtárügy csak egy újabb gondolat kísérlettel, nem pedig egy újabb könyvtárépülettel lett gazdagabb. De talán máskor, máshol...

Papp István

Napló

Istállónak nem alkalmas

Bizton állíthatjuk: a Csornai Városi Könyvtár a legrondábbak közül való. Kívülről sem szívderítő, olvasócsalogató az épület, de belül mutatja csak meg igazán magát! Repedt falak, omladozó vakolat, szűk helyiségek, beázott mennyezet fogadja a betévedt embert. Ha ugyan mennyezetnek lehet nevezni a cserepek alá szögelt furnérleapokat. S könyvtárnak az istállónak sem alkalmas épületet. Valaha nem itt volt található a kultúra „fellegvára”, de 1985-ben gyorsan kiebrudalták a „Palotasorról”, azzal az indoklással, hogy az épületet tatarozni kell, és egy éven belül visszaköltözhethet az intézmény. A felújítás elhúzódott kissé, s időközben a tanács eladta az épületet az ÁFÉSZ-nak. Megtehetette a könyvtárosok tudta nélkül, hisz Csornán sem volt szokás a könyvtár sorsát eldöntő vb-ülésekre meghívni

a szakma képviselőit. De miért is hívták volna, náluk kompetensebb és fontosabb emberek voltak jelen, hivatalnokok, akik soha nem lépték még át a könyvtár küszöbét.

Most üzlet van a helyén, kultúrcikkeket árusító üzlet. De hogy megadják a módját, megígérték, hogy a Premontrei Rend házát felújítandó, helyet szorítanak az épületben az intézménynek. De jó a rendszerváltás, a rend viszszaigényelte az épületet, így a könyvtár kisebb helyiséget kap; a becsomagolt könyvek zöme soha nem kerül a polcokra.

Szép az épület. Szép lesz. Ha készen lesz. A megyei lapból úgy értesültek a könyvtárosok, hogy október közepén foglalhatják el új helyüket. De csekélységünk, látván a felújítást nyár közepén, erősen kételkedik. Az olvasók

meg közben háborognak és szégyenkeznek. Van miért. A város fő utcáján, egy összedőlés előtt álló épületen díszleg a fölirat: Városi Könyvtár. Szimbolizálva szellemi állapotunkat így az ezredforduló tájékán.

Mindenki ellen per folyik

Mindig sejtettem, hogy ez az ország a följelentők paradicsoma, de hogy így, a változás körüli hónapokban is ostoba ügyekre uszítja pribékjeit a pénzügy, azt nem gondoltam volna. Ám úgy látszik, az élet produkálja a legjobb sztorikat, s Kafka nem is sejtette, hogy a való világ fogja plagizálni. Persze gyanakodhattam volna akkor, amikor a magyaróvári könyvtárigazgatónak azért adattak a nyolcvanas évek közepén fegyelmet a revizorok, mert tiltó listán szereplő számológépet vásárolt. Persze azt a bizonyos listát elfelejtették meg nézni, így csak évek múltán derült ki, hogy a vásárolt masina semmiféle listán nem szerepel.

Azok nyertek, akik arra tippeltek, hogy „elfelejtették” megkövetni az igazgatót, s akik sejtették, hogy a revizorokat e csekélységért még csak meg sem dorgálták. No de miért is tették volna; hisz csak a könyvtár vezetőjéről volt szó. S csupán a könyvtárról, ami a kettős könyveléshez képest semmi, a legapróbb tétel a költségvetésben.

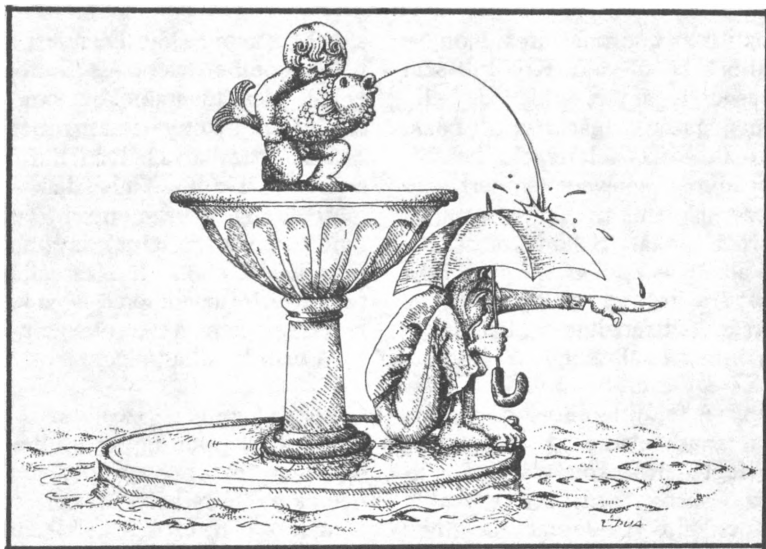
De vissza Kafkához! Szorgos följelentők kifogásolták, hogy a könyvtár eladta régi Barkas

teherautóját, mert időközben újat vásárolt. S hogy az ÁFÉSZ használtgépkocsi-telepén annyit adtak érte, amennyit ért. Hozzáértó jelentgetők ezt kevesellték, s magukat gépkocsi-szakértőnek előléptetve úgy vélték, itt az állami tulajdont károsították meg. De maga a pénzügyi tranzakció most érdektelen, hisz könnyen kideríthető, történt-e szabálytalanság. Érdekesebb maga a „vizsgálat”! A könyvtár vezetőjét erről elfelejtették értesíteni, úgy szimatoltak a már ismerős revizorok, hogy hónapokon át nem sejtette, itt vizsgálat folyik. A gazdasági vezető az intézményvezető tudta nélkül szívesen a revizorok rendelkezésére bocsátott minden dokumentumot, s amikor összeállt az anyag – a szakszerűtlenség zagyvaléka –, átadták az egészet a rendőrségnek. Közben azonban mégis kiszivárgott a dolog, s az igazgató „követelte”, hogy kivégzéséről majd szíveskedjenek értesíteni.

*

Aztán a rendőrség nem lelt semmit. Csak rosszindulatot, s hozzá nem értést. Mármint a vizsgálók részéről, hisz a fölhozott vádak tisztázhatók lettek volna, ha megkérdezik azokat, akik az ügyletet bonyolították. Persze akkor nincs vizsgálat. És ha nincs vizsgálat, akkor mit csinálnak a vizsgálók? És a följelentgetők? Istenem, de unalmas lenne nélkülük az élet!

Böröndi Lajos

Szűcs Édua

A festői, grafikai ötletek száma légió, ám nagyon kevés közülük az olyan, amelynek becsülete is volna. Technikai ötlet, bravúr még csak elmegy valahogy; bár megsüvegelni azt sem nagyon szokás. Az „irodalmi”, „tematikai”, „tárgyi”, „szöveges” ötleteket azonban megvetni illik, alkotójukról pedig azt mondani, hogy maché amit csinál, hogy műfajt tévesztett, legjobb esetben, hogy „alkalmazott” grafikus, nem igazi művész. Nos, Szűcs Édua rajzai, kivétel nélkül ötletekre épülnek. A művész el is árulta – de ha nem teszi is, nyilvánvaló –, mielőtt a papír elé ülne, fejében már megvan, kész az ötlet, címszavakban akár le is írható. A művész nő mutatott is nekem ilyen cédulákat: valóban ott állt rajtuk pár szóban, szintagmában, mit is akar azután megrajzolni. Szóval, minden elméleti megfontolás azt diktálná, hogy Szűcs Édua dolgait ne vegyük komolyan, alkotójukat pusztán ügyesnek, szellemesnek, ötletesnek tekintsük; valami egészen másnak, mint művészek. Aki azonban akár futólag is, szemügyre veszi ezeket az ötletes grafikákat, lehetetlen, hogy elemi erővel ne érezze, hogy művészetről van itt szó, mégpedig a javából.

Bár a paradoxon: maché és művészi fantázia ellentéte változatlanul megmarad, ezek a rajzok csak úgy sugározzák azt, amit másként, mint grafikai nyelven elmondani nem lehet. Egyetlen rajzán is telitalálatú megoldások sokaságát fedezhetjük fel, hát még, ha egymás után többet vehetünk szemügyre. Megkapó a kavargóan gazdag vonalak, a parányi, jellemző részletek bővedje, a kicsiny, látszólag jelentéktelen aspektusok könnyed és mégis alapos kidolgozása, az, ahogyan az alapötlettel szinte semmilyen kapcsolatban nem álló textúrákat is kidolgozza, telíti, ahogy „megcsinálja” a fát, amelynek egyetlen „értelme” csak annyi, hogy nekilökik a hintát, ahogy skurcba teszi a figurákat, pedig csak a tekintetük (és amire az

irányul) lenne fontos. E momentumok arról tanúskodnak, hogy Szűcs Édua rajzainak az ötlet csak afféle szervező közepe, fókusza. A fontos a művészet, a grafikai nyelven kifejezhető.

A művész nő elmondotta, rajzfilmstúdióban dolgozott, egész nap rajzolt, és amikor gyesre vonult (két, végtelenül bájos kisdéd édesanyja) érezte a rajzolás hiányát. Egyszerűen „fájt” a keze, rajzolni kellett. Rajzol hát, igaz, leginkább éjjel – amikor ideje engedi. Ötletei valahonnan a toposz noétoszból jönnek, a technikájával ötvöződve új műfaj születik. Mert – bár neve nincs neki – amit Szűcs Édua csinál, nyilvánvalóan nóvum. És e nóvum miatt érvénytelen a vele szembeni gáncsoskodás. Szatirikus, groteszk, ironikus rajzok? Biztos, ám ez kevés. Kegyetlen, gonosz, W. Busch-i világlátás? Ez kevésbé biztos, bár van benne valami. Mert több mint szatíra, több mint groteszk, több mint irónia ami e rajzokból sugárzik, aminthogy bizonyosan nem buschi a kétségtelen „kegyetlenség” sem. Szeretet van benne, meg még ki tudja mi minden. Szóval bonyolult, összetett, gazdag művészet.

Olyan, amelyet ez idáig (bár rajzait közölte számos lap, a *Hócipőtől* a *Poénon* át a *Diliig*, a *Nők Világától* a *Heti Budapesten* át a *Népszabadságig*; kiállítása is volt a szegedi Móra Múzeumban, a pesti Kertészeti Egyetemen) igazi mivoltában még nem fedeztek fel. Amint a rajzfilmstúdióban sem jöttek rá, hogy ezeknek az ötleteknek önálló filmek járnának, e kéznek nem mások ötleteit kellene naphosszat másolnia.

Míg azonban filmmé, teljesen újszerű, a világhírt is bátran meghódítható filmmé nem válnak e különös tehetség rajzos ötletei, gyönyörködünk bennük grafikaként, egy fantasztikus világ egyedi leképezéseiként, egy elfisch irónia remekeiként.

Vajda Kornél

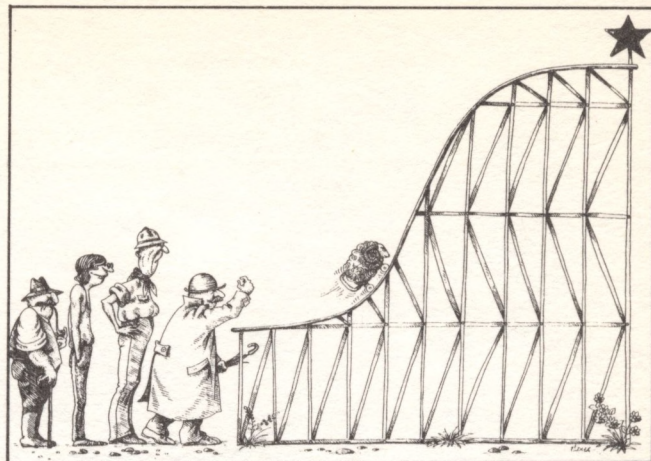
Az Orvosi Könyvtáros idei első számával harmincadik évfolyamába lépett. Mint éppen tíz évfolyammal „öregebbek” szeretettel köszöntjük lapársunkat, sikert kívánunk további pályájához, nem kevésbé megújulási törekvéseihez. Az egyes szám szerkesztőségi közleménnyel indít: „Az Orvosi Könyvtáros olyan publikációs fórum kíván lenni, amely nemcsak az OIK lapja, nem csupán a magyar orvosi könyvtárosok és tanácsadók folyóirata. Lapunk a magyar és nemzetközi orvosi, egészségügyi, szociális könyvtárügy és információ területéről a legszélesebb skálán szeretne írásokat közölni, ezért mindnyájukat arra biztatjuk, hogy ragadjanak tollat...”. Természetesen érteni véljük, mire céloz a felhívás: a szerkesztők bővíteni kívánják a szerkesztők körét, tágítani a témát, demokratikusabbá tenni a lapban a megszólalás (megszólalhatás) lehetőségeit. Mi mindenesetre úgy véljük, nem igen kell megújulnia *Az Orvosi Könyvtáros*nak. Eddig azt szerettük benne, szemléink is bizonyítják, hogy jótékonyan és intranzigensen zártkörű volt. Amit közölt, másutt nemigen jelenhetett volna meg, annyira „orvosi könyvtárosi” volt. Ez persze korántsem jelentette azt, hogy ne lettek volna szélesebb körű tanulságai egy-egy írásnak. Mi azt szeretnénk, ha harmincéves lapársunk nagyjából-egészéből olyan maradna, amilyen volt. Hozzon kemény, kívülálló számára emészthetetlen AOK-s cikkeket, ne legyen tekintettel senkire és semmire, csak az orvosi könyvtárosokra. Mint épp ebben az első számban is. *Freisinger Jenő* hálózati tapasztalatokról és tanulságokról számol be *Hogy állnak a katalógusok?* címmel, és bizony nem úgy ír, mint aki arra számít, hogy egyéb hálózatok is felhasználják tapasztalatait. Annál többet okulhatnak írásából az orvosi könyvtárosok, bár az az érzésünk, hogy ellenérzéseket is generál bennük Freisinger helyenkénti dogmatizmusa.

Berecz Katalin is úgy oldja meg feladatát (a

könyvtári szolgáltatások rehabilitásáról értekezik), hogy abból konkrét tanulságot csak az ügyben közvetlenül érintettek nyerhetnek, ám szerintünk épp ez a dolga. Általában szólni e témáról divatos ugyan, de fölötté terméketlen mesterség. A számnak egyébként kiemelkedően érdekes és értékes blokkja a *Konferenciák-értekezletek* rovatban található. Itt olvashatók az 1989-es debreceni tájértekeztet legjobb előadásai, *Terebessy Ákos*, *Virágos Zsolt*né, *Erdeiné Töröcsik Katalin*, *Somogyi Béláné* remek írásai.

Zalai Könyvtári levelező címmel új hálózati híradót üdvözölhetünk rovatunkban. Amint a Zala Megyei Könyvtár igazgatója, *Balázs Béla* ajánlásában tudtul adja, az új híradót a „Zala megyében dolgozó, s különböző hálózatokhoz tartozó könyvtárosok és más érdekeltek időszakos tájékoztatására szánjuk”, valamint, hogy a „néhány évet megért, a közelmúltban megszüntetett, számos pozitívumot felmutató *Hálózatok* könyvtár témájú írásai, információs anyagai példaértékűek lehetnek az új lap számára”. A ZKL külsőre ugyan nagyon szerény (hogy finoman fogalmazunk), ám tartalmában fölötté gazdag. Leginkább annak örülünk, hogy az Ajánlásban megfogalmazott gondolatok közül valóban komolyan veszi azt, amit *Balázs Béla* így fogalmazott meg: „A könyvtárakban az emberi, a stílusbeli megújulás megkezdődött, új, szolgálat jellegű viszonyba akarunk kerülni a használókkal, ezen belül a fiatalokkal, diákokkal, a szakemberekkel és a helyi közösségekkel.” E folyamat szépen illusztrálható a ZKL olyan cikkeivel mint *Bangó Béla* éves beszámolója, *Baranyai György*, *Kiss Gábor*, *Király Lászlóné*, *Némethy Tiborné* és sok társuk írásai.

Szeretnénk, ha időszakosan bár, de mégis rendszeresen dicsérhetnénk az új, vonzó programú hálózati híradót.

SZÜCS ÉDUA grafikáiból
(Cikkünket lásd az 567. oldalon)

